

SAMLING FÖR **SOCIAL**
HÅLLBARHET
I DALARNA

Delrapport 2

**Ge alla barn och unga goda
förutsättningar under tiden i skolåldern**

Falun, april 2018

Det här är den andra delrapporten som tagits fram inom *Samling för social hållbarhet i Dalarna*. Delrapporten presenterar resultatet från den process som genomförts av Uppdragsgruppen i Samlingen på det andra temaområdet, *Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolorna*.

Delrapportens sammanställning av kunskap och information är inte ett slutgiltigt resultat utan skall ses som ett värdefullt arbetsmaterial som ägs av samtliga deltagande organisationer i den fortsatta processen för att nå de uppsatta målen i Samling för social hållbarhet i Dalarna.

Delrapporten är framtagen i ett brett samarbete mellan tjänstepersoner från Avesta, Hedemora, Säter, Borlänge, Leksands, Mora, Älvdalens, Ludvika, Orsa, Rättviks, Falu, Gagnefs, Smedjebackens, Vansbro och Malung-Sälens kommun samt från Region Dalarna, Högskolan Dalarna, Länsstyrelsen i Dalarna samt Landstinget Dalarna.

Personer som bidragit med underlag till delrapport 1 och delrapport 2 är:
Kristin Lindblom, Barnhälsovårdsenheten, Landstinget Dalarna
Elisabet Holm, Samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen i Dalarna
Johanna Tangnäs, Samhällsbyggnadsenheten, Region Dalarna
Eva-Lena Embretsen, Pedagogiskt utvecklingscentrum Dalarna, Högskolan Dalarna
Evelina Bark-Nordin, Tillväxtenheten, Region Dalarna
Göran Ehn, Tillväxtenheten, Region Dalarna
Lisa Ask, Hälsa och välfärd, Region Dalarna
Maria Ekelöf, Hälsa och välfärd, Region Dalarna
Britta Johnsson, Hälsa och välfärd, Region Dalarna
Peter Möller, Samhällsbyggnadsenheten, Region Dalarna
Louise Hjalmarsson, Fornby folkhögskola, Landstinget Dalarna
Lisa Karlsson, Fornby folkhögskola, Landstinget Dalarna
Oskar Lundgren, Näringslivschef, Vansbro kommun

REGION DALARNA, FALUN 2017

Redaktör och huvudförfattare: Johan Hallberg, Samhällsmedicinsk läkare
Processdesign: Evelina Hilmersson, Samverkansledare
HÄLSOFRÄMJANDE OCH HÅLLBAR UTVECKLING
LANDSTINGET DALARNA

– I fler avseenden har Sverige en god folkhälsa, men ojämlikhet i hälsa och livslängd är en utmaning. För att nå en mer jämlik hälsa måste individers egna möjligheter att agera och generera resurser stärkas, men även det allmännas förmåga att bidra med resurser vid situationer eller perioder i livet där de egna resurserna inte räcker till. Det finns nu all anledning att ta nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa.

Olle Lundberg,
ordförande Nationella kommissionen för jämlik hälsa.

Innehåll

Om Samlingen	5
Sammanfattning.....	10
Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern	13
Utbildning och hälsa	13
Gymnasiebehörighet och skolavhopp – utvecklingen i Dalarna	15
Om skolmisslyckanden	18
Viktigt att förstå orsakerna bakom skolmisslyckanden.....	21
Det behövs en sammanhållen strategi för att minska skolmisslyckanden?	33
Resultat från Samlingens process – fem åtgärdsområden med brett intresse i Dalarna för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern	36
Förhindra skolmisslyckanden, elevers skolavhopp och öka närvaron	37
”Plugga klart” i Dalarna	40
Psykisk hälsa barn och unga - Fördjupad läns gemensam analys och handlingsplan Barn och unga i Dalarna 2017	43
Kommissionen för jämlik hälsa föreslår att staten utreder en sammanhållen barn-, elev- och ungdomshälsovård	46
Stärk skolans likvärdighet	47
Alla skolor ska vara bra skolor – Skolverkets nationella skolutvecklingsprogram är ett stöd på vägen	47
Utveckla metoder som underlättar nyanlända elevers etablering	48
Var beredd på mångfacetterad stressproblematik hos nyanlända elever.....	51
Fornbylärarnas slutsatser om hur skolkulturrelaterade problem bör hanteras	52
Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle	54
Satsa på föräldrastöd	54
Satsa på elevens relation till arbetslivet.....	60
Organisera och planera för barn och ungas deltagande och inflytande i skola och samhälle.	66
Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion	68
Satsa på hälsofrämjande skolutveckling.....	74
Skapa en god lärmiljö	76
Demokrati, delaktighet och transformativt lärande	78
Levnadsvanor och fritid.....	79
Elevhälsan.....	79
Referenser	81
Bilaga 1 - 36 åtgärdsförslag för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern, hämtade från Rapport 2014: Göteborgs stad.	87

Om Samlingen

Samling för social hållbarhet i Dalarna – varför?

Främsta anledningen till att Region Dalarna i samarbete med Dalarnas kommuner, landsting, länsstyrelse och högskola tagit initiativ till en Samling för social hållbarhet i Dalarna är de växande skillnader i hälsa som ses i Sverige och i vårt län.

Trots god levnadsstandard och utbyggda trygghetssystem ses påtagliga skillnader i hälsa och dödlighet mellan olika grupper. Utvecklingen med växande skillnader i hälsa är inte helt ny, den har pågått i över 30 år (1).

Det verkar som att det finns mekanismer i vårt sätt att bedriva samhälle som systematiskt gör att alla människor i Sverige inte har samma möjligheter till en god hälsa och ett långt liv. Detta är vad Samling för social hållbarhet i Dalarna skall belysa och förbättra förutsättningarna för att lösa.

Samlingen lyfter Dalastrategins sociala dimensioner

Dalastrategin – Dalarna 2020 pekar ut ett flertal strategiskt viktiga insatsområden men konstaterar att det är människors lust, vilja och skapandekraft som är drivkraften för en hållbar tillväxt. När skillnader i hälsa och livsvillkor växer i befolkningen hämmas denna drivkraft. Det är därför angeläget att särskilt fokusera på de sociala aspekterna av Dalastrategin och på vad som krävs för att nå en förstärkning av regionens humankapital och de system som stöder det. Centrala sociala aspekter i Dalastrategin är:

- Barn och ungas uppväxtvillkor.
- Skolan och det livslånga lärandet som ger människor möjlighet att växa och påverka sin livssituation.
- Dalarnas demografiska situation som både påverkar tillgång och efterfrågan på arbetskraft. För att öka arbetskraftsutbudet kommer alla att behövas.
- Att skapa förutsättningar för goda livs- och boendemiljöer är en central del i arbetet att stärka Dalarnas attraktionskraft.

Dessa frågor hänger samman med implementeringen av mål för Europa 2020 – EUs strategi för smart och hållbar tillväxt för alla. Det är samma områden som utpekats av WHO Europa som de mest angelägna att arbeta med för att motverka ökade skillnader i hälsa mellan grupper och andra brister i samhällets sociala hållbarhet som hämmar en hållbar ekonomisk utveckling. Det är bland annat mot denna bakgrund som Region Dalarna hösten 2016 inledde arbetet projektet Samling för social hållbarhet i Dalarna.

Samlingens målsättningar

Det samhälle som önskar stärka sin ekonomi, arbetskraft och sammanhållning, invånarnas känsla av trygghet och delaktighet samt minska segregationen bör fokusera på insatser som minskar skillnader i hälsa. Det betyder att förmågan att styra för hälsa blir avgörande för samhällets ekonomiska utveckling och sociala hållbarhet.

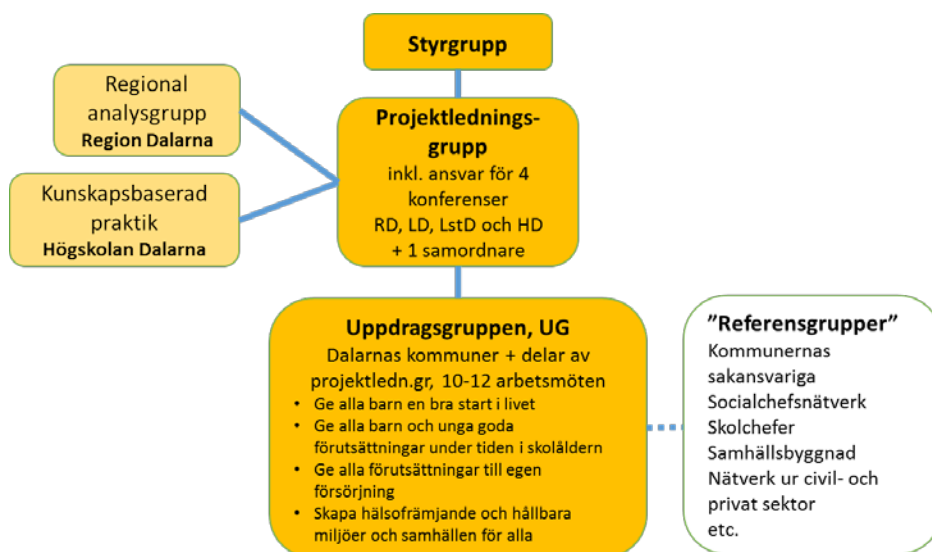
Till Samlingens uppgifter hör att utifrån denna kunskap skapa gynnsamma förutsättningar för beslutsfattare att utveckla en effektiv styrning och ledning. Dalarnas kommuner, landsting, länsstyrelse och högskola samlas därför under hösten 2016 - senhösten 2018 för att:

- utveckla arbetsformer för att systematiskt mäta, följa och beskriva befolkningens hälsoutveckling och fördelningen av hälsans sociala bestämningsfaktorer i länet på lokal och regional nivå och kommunicera detta
- främja kunskapsbaserad praktik
- sprida kunskaper och erfarenheter inom några utvalda temaområden som är avgörande för att minska skillnader i hälsa och främja social hållbarhet
- stimulera till samverkan och kunskapsallianser inom och mellan länets lokala och regionala samhällsaktörer i offentlig, privat och civil sektor

Samlingens organisering

Styrgruppen för den tvååriga processen består huvudsakligen av ledamöterna i Rådet för välfärdsutveckling vid Region Dalarna. Ansvaret för den övergripande planeringen av Samlingens arbete samt genomförandet av fyra konferenser ligger hos projektledningsgruppen bestående av personer med chefs- eller samordningsansvar vid Region Dalarna, Högskolan Dalarna, Länsstyrelsen i Dalarna samt Landstinget Dalarna. Projektledningen är starkt knuten till arbetet i den Regionala analysgruppen vid Region Dalarna samt till Högskolans arbete med att främja kunskapsbaserad praktik.

Det mesta av det praktiska arbetet i Samlingens process sker i den så kallade Uppdragsgruppen som utgörs av deltagare från Dalarnas samtliga kommuner samt från landsting, länsstyrelse och region, se figur 1. Till Uppdragsgruppens arbete hör även att involvera samt inhämta synpunkter från nyckelpersoner och medarbetare i de egna organisationerna.

Figur 1. De olika delarna i organiseringen av arbetet i Samling för social hållbarhet i Dalarna.

Samlingens kunskapsbas

Det viktigaste underlaget för Uppdragsgruppens process under det första året har bestått av publicerad forskning och beprövad erfarenhet som redovisats i följande fem rapporter:

- Gör jämlikt – gör skillnad! Samling för social hållbarhet – minska skillnader i hälsa (2), en rapport antagen av Sveriges Kommuner och Landsting år 2013.
- Samling för social hållbarhet: Åtgärder för jämlik hälsa i Västra Götaland (3), en handlingsplan antagen av Västra Götalandsregionens regionfullmäktige år 2013.
- Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa (4), Malmökommissionens slutrapport, avrapporterades till Malmö stad år 2013. Kommunstyrelsen antog 2014 ett tjänsteutlåtande angående det fortsatta arbetet med kommissionens förslag.
- Fair Society, Healthy Lives – Marmotrapporten: Indikatorer för att bedöma resultatförbättringar avseende genomförandet av rekommendationerna i rapporten (5), ett särtryck som samlar samtliga indikatorer som presenterades i rapporten Fair Society – Healthy Lives (6), som skrevs av en kommission på uppdrag av den brittiska regeringen.
- Östgotakommissionen för folkhälsa – preliminära rekommendationer (7), ett arbetsmaterial från Östgotakommissionen som arbetar på uppdrag av Regionförbundet Östsam.

Särskilt värdefullt för Samlingens inledande process har Göteborgs stads rapport Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg, 2014 varit. Göteborgs stad har i den sammanställt det totalt cirka 300 förslag till åtgärder som redovisats i de fem rapporterna här ovan. Det resulterade i en nettolista på 102 olika förslag till åtgärder som bidrar till att minska skillnader i hälsa och ökad social hållbarhet.

Samlingens fyra temaområden

Utifrån rådande evidens om de politikområden som är mest avgörande för att minska skillnader i hälsa, och utifrån en förstudie från 2015 då länets kommuner, landsting, länsstyrelse och högskola tog fram ett förslag till projektplan skall Samlingen beskriva åtgärder inom följande fyra prioriterade temaområdena:

- Ge alla barn en bra start i livet
- Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolorna
- Ge alla förutsättningar till egen försörjning
- Skapa hälsofrämjande och hållbara miljöer och samhällen för alla

Samlingens process fram till sommaren 2017

Arbetet i Uppdragsgruppen har fram till sommaren 2017 genomförts i en process i vilken man har behandlat kunskapsläget såsom det redovisats i den ovan beskrivna nettolistan med de 102 förslagen på åtgärder uppdelade på de fyra temaområdena i Samlingen.

Processen har haft flera steg där en första prioritering av åtgärderna ur listan tagits fram av Uppdragsgruppens deltagare. I ett andra steg har en ny prioriteringsprocess genomförts av deltagarna som involverat sakkunniga och personer med sakansvar relaterat till respektive temaområde i hemmaorganisationerna. Slutligen har de olika prioriteringslistorna sammanställts till en gemensam lista som bildar underlag för Samlingens fortsatta arbete.

Syftet med prioriteringsprocessen av de 102 åtgärderna för att minska skillnader i hälsa i Dalarna

Den ovan beskrivna prioriteringsprocessen av åtgärder för att minska skillnader i hälsa i Dalarna har haft flera syften och motiv. Det gäller inte minst för det andra steget som involverat verksamhetsansvariga och sakkunniga tjänstemän som fått lämna synpunkter på listan med åtgärdsförslag.

Det måste dock kraftigt understrykas att listan med prioriterade åtgärder endast varit ett arbetsmaterial och att den inte pekar ut något åtgärdsförslag som oviktigt!

Motiv för prioriteringsprocessen har varit:

- Hela arbetet med listan bidrar till prioritering och urval inför det fortsatta arbetet med att mäta, analysera och beskriva förhållanden i Dalarna såväl inför Samlingens delrapporter som inför det konkreta arbetet med att uppnå Samlingens målsättningar.
- En värdefull förankringsprocess + ökad delaktighet + ökat nätverksskapande lokalt
- En valideringsprocess av föreslagna åtgärder
- En tvärssektoriell kunskapshantering tillför ett särskilt värde både till Samlingens process och i de egna respektive organisationerna.
- Resultatet speglar breda intressen och ger därmed information om vilka typer av data och vilken information som är lämplig att arbeta fram
- Bidrar till utveckling av arbetsformer för att mäta och analysera.
- Bidrar till utveckling av arbetsformer för kunskapsbaserad praktik.
- Kan i framtiden vara underlag för samverkan, internt och externt
- Kan i framtiden vara underlag för både separata och gemensamma handlingsplaner

De fyra delrapporterna som behandlar de fyra olika temaområdena var för sig återspeglar resultatet från Uppdragsgruppens prioriteringsarbete. Det sker genom att de åtgärdsförslag som erhållit högsta prioritet kommer att beskrivas något mer ingående samt hur dessa relaterar till olika processer och förhållanden i Dalarna. Förövrigt görs ingen rangordning av de 102 förslagen som i samtliga fall redovisas i delrapporterna.

Den fortsatta processen i Samlingen, hösten 2017-hösten 2018.

Under hösten-vintern 2017 publiceras de fyra delrapporterna som beskriver respektive temaområde och därigenom bildar en sorts bakgrund för det fortsatta arbetet i Samlingen men även hos vissa av Samlingens deltagande

organisationer. Samtidigt övergår arbetet i Uppdragsgruppen i en ny fas med ökat fokus på Samlingens målsättningar (se sid 2).

Samlingens målsättningar utgör delar i det regionala samarbetet för socialt hållbarhet i Dalarna och skall ses som en hjälp att skapa en sammanhållen process i länet där relevanta aktuella regionala och nationella processer förenas. Under 2017-2018 tar Samlingen ytterligare steg för att konkretisera dessa målsättningar.

Sammanfattning

Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolorn

Kompetenser och färdigheter byggs upp hela livet. Det sker bland annat i familjen, i leken, i den praktiska vardagen och i utövning av olika intressen. Det mest systematiska lärandet sker genom utbildning i skolan och genom lärande i arbetet. Behovet av lärande fortsätter under hela arbetslivet vilket förstärker betydelsen av de tidiga årens färdighetsutveckling och lärande under skolorn.

Under de tidiga årens färdighetsutveckling (se Delrapport 1) grundläggs en rad förutsättningar som stöder utvecklingen av socialt och emotionellt betingade förmågor eller egenskaper. Det rör sig om sådant som attityder, självbild, tilltro till den egna förmågan, motivation och samarbetsförmåga och andra icke kognitiva förmågor. Det är en färdighetsutveckling som förstärker individens kognitiva förmåga och möjligheter att klara utbildning, de ökade kraven i arbetslivet. Dessutom har denna färdighetsutveckling en starkt gynnsam effekt individens hälsoutveckling.

För en jämlik hälsa är det viktigt att utbildningen från allra första början utformas för att både utveckla de kognitiva och de icke kognitiva förmågorna och att skolorn bidrar till alla barns lärande och utveckling, oavsett individuella förutsättningar och föräldrars bakgrund och utbildningsnivå.

Gymnasiebehörighet och skolavhopp – utvecklingen i Dalarna

Utvecklingen i Dalarna liksom i övriga landet är att allt fler niondeklassare inte uppnår behörighet till gymnasieskolan. Andelen elever i åk 9 som uppnått behörighet till gymnasiet har hos länets flickor minskat från 93 procent 2001 till 83 procent 2017 och hos pojkarna från 90 procent till ca 77 procent. Det går hand i hand med en markant ökad spridning i gymnasiebehörighet mellan skolenheterna i länet. Variationen i andelen behöriga till gymnasiet ligger mellan 57 och 100 procent hos länets skolor.

Sjunkande skolresultat hotar samhällets hållbarhet

Såsom utvecklingen sett ut det senaste decenniet pekar den mot en framtid där en växande grupp riskerar hamna i långvarig arbetslöshet eller med lågbetalda osäkra arbeten under otrygga anställningsvillkor och otrygga ekonomiska förhållanden. Det är i sin tur förenat med ökad sjuklighet, särskilt stressrelaterad ohälsa såsom depression, ångestproblem, hjärt- och kärl-sjukdomar, alkohol- och drogrelaterade sjukdomar.

Då allt fler på grund av avsaknad av gymnasieexamen får svårt att etablera ett självständigt liv med möjlighet till egen försörjning ökar risken för människors tillit till samhället i övrigt minskar. Det innebär ökad social oro och större frustrationsgap. En sådan utveckling riskerar att urholka en demokratisk samhällsutveckling, samtidigt som kostnaderna för både hälso- och sjukvård, arbetsmarknadsåtgärder och försörjningsstöd ökar.

De ökande skillnaderna mellan socioekonomiska grupper innebär samtidigt att höginkomst- och välutbildade grupper drar ifrån det övriga samhället vilket i detta fall bl.a. kan medföra en sviktande vilja till solidarisk finansiering av en gemensam välfärd och att man istället söker privata lösningar på den service man önskar.

Om skolmisslyckanden

Att säkerställa att barn och unga lyckas fullfölja sin skolgång är en av de viktigaste uppgifterna för samhället som helhet. Att få uppleva skolorn som en miljö för färdighetsutveckling och få känslan av att lyckas och utvecklas som individ tillhör de mest hälsofrämjande processerna man är med om som barn och ung.

Skolmisslyckanden är ett komplext fenomen som samvarierar med elevens socio-ekonomiska och kulturella bakgrund, hur utbildningssystemet utformas och det sätt på vilket skolorna organiseras. Faktorer bakom skolmisslyckanden återfinns såväl på individnivå, skolnivå och systemnivå. Samhällsutvecklingen påverkar både skolsystemet och hushållens livsvillkor. Det finns en stark samvariation mellan hushållets ekonomiska, kulturella och politiska resurser och föräldrarnas förmåga att stödja elevens skolarbete.

Viktigt att förstå orsakerna bakom skolmisslyckanden

Det finns ingen enkel lösning för att komma till rätta med den uppkomna situationen med stora skillnader mellan skolor och elevgrupper. Förklaringar finns såväl på systemnivå, på skolnivå som på individnivå samtidigt som olika faktorer på olika nivåer påverkar varandra. Den process som leder till utebliven behörighet till gymnasiet är dessutom ofta långdragen.

De viktigaste faktorerna som förklarar varför alla elever inte når upp till de mål som finns för skolan kan sorteras i fyra grupper:

1. Individ/en/elev
 - Elevens kognitiva och sociala förmåga
 - Migrationsbakgrund
 - Genus
 - Funktionsnedsättning
2. Skolan
 - Lärarkompetens
 - Elevsammansättningen
 - Nyanlända elever
 - Skolsegregationen
 - Organiseringen
 - Skolan som arbetsmiljö
3. Resurser
 - Lärartäthet vs. demografiska växlingar
 - Resursfördelning
 - Skolpolitiken och skolans likvärdighet
4. Samhället i övrigt
 - Familjen och dess livsvillkor
 - Boendesegregation

Det krävs en sammanhållen strategi för att minska skolmisslyckanden.

Problemet komplexitet ställer krav på ett ledarskap som behöver skapa de bästa förutsättningarna för en välfungerande samverkan för en sammanhållen strategi som leder till minskad skolsegregation och minskade skillnader i skolresultat mellan skolor.

En sådan strategi ska *både* hantera satsningar för att motverka skolmisslyckanden under gymnasiet och i grundskolan och fånga upp ungdomar som lämnat skolan med ofullständiga betyg *samtidigt* som den innebär systematiska och generella satsningar i mycket tidig ålder för att främja utvecklingen av barns kognitiva förmåga, i synnerhet bland de barn vars hem-situation inte innebär ett tillräckligt stöd. Strategin bör även rymma insatser som syftar till att påverka faktorer och förhållanden *utanför* skolans värld.

- Insatser inriktade mot eleven
- Insatser inriktade på familjen och dess livsvillkor
- Insatser riktade mot skolan som arena
- Insatser inriktade mot bostadsområdet
- Insatser inriktade mot strukturella förhållanden

En sammanhållen strategi av detta slag kan i stora delar vara lika med en lokal eller regional utvecklingsstrategi i vilken man identifierat viktiga förutsättningar för en gynnsam samhälls-utveckling. Barns uppväxtvillkor, barn och ungas möjligheter att klara skolan,

vuxnas möjligheter till egen försörjning och hälsofrämjande och hållbara miljöer och samhällen är sådana områden som både främjar barn och ungas skolgång och en gynnsam samhällsutveckling totalt sett – socialt, ekonomiskt och ekologiskt.

Samlingens delrapporter belyser dessa områden. I denna delrapport snävas fokus in på skolan som arena för barn och ungas utveckling.

Fem åtgärdsområden för vilka det finns ett intresse för i Dalarna

Samlingens Uppdragsgrupp har via en process i flera steg som även involverat verksamhetsansvariga och sakkunniga inom det aktuella temaområdet på lokal- och regional nivå kommit fram till ett antal åtgärdsområden för vilka det finns ett brett intresse i Dalarna.

- a) Förhindra skolmisslyckanden, elevers skolavhopp och öka närvaron
- b) Stärk skolans likvärdighet
- c) Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle
- d) Organisera och planera för barn och ungas deltagande och inflytande i skola och samhälle
- e) Satsa på hälsofrämjande skolutveckling

Välfungerande samverkan – en samhällelig förutsättning

De åtgärdsområden som lyfts fram i delrapporten belyser behovet av välfungerande samverkan. Hög samverkanskompetens kan rent av vara den samhällliga förutsättning som gör mest skillnad i arbetet för god och jämlik hälsa hos ett så hårt sektoriserat välfärdssamhälle som det svenska.

Samverkan innefattar samarbete och samordning mellan olika huvudmän, verksamheter och yrkesgrupper. Formaliserad reell samverkan innebär att samordna resurser på huvudmannanivå och att samarbeta i det dagliga arbetet på verksamhetsnivå. Samordning mellan huvudmän utgör en grundläggande förutsättning för möjligheten till funktionellt samarbete i vardagen.

Då den sammanhållna verksamheten inte alltid är obligatorisk eller lagstadgad kan verksamheten som helhet eller delvis vara hotad i resurssvaga tider. Motivationen till samverkan behöver vara stark och hämtas delvis ur kunskap och erfarenhet om vad vinsterna med en välfungerande samverkan innebär för alla ingående parter.

Till framgångsfaktorerna hör att det finns tydliga och aktiva ledningsfunktioner som skapar bästa möjliga förutsättningar för samverkan. Samverkansprocessen behöver tas på allvar, planeras och ges det utrymme som krävs. Härigenom skapas en förståelse för de faktorer som skiljer de ingående samverkansparterna åt och en beredskap för att hantera de hinder som går att förutse genom en sådan planering.

Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern

Delrapport 2 redovisar resultatet från Samlingens process av det andra temaområdet som behandlat vikten av goda förutsättningar för barn och unga under tiden i skolåldern. Inledningsvis beskrivs sambanden mellan utbildning och hälsa.

Nästa kapitel beskriver förhållanden i Dalarna och Dalarnas kommuner när det gäller skolresultat, gymnasiebehörighet och skolavhopp. De mått som används ska inte uppfattas som definitiva val i Samlingens arbete men är en utgångspunkt för den fortsatta processen med att finna mått och förhållanden som är lämpliga att följa i framtiden i Dalarna.

Ett särskilt utrymme ges åt att belysa viktiga orsaker till misslyckanden. Denna del av rapporten hämtar en del av sitt underlag från det arbete som görs i Region Västra Götaland.

Därpå följer ett antal beskrivningar av åtgärder som är möjliga att genomföra i Dalarna för att minska skillnader i hälsa och främja en gynnsam regional utveckling. Fokus ligger på åtgärder som utifrån kunskap och beprövad erfarenhet medverkar till att ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern. Samlingens process har identifierat vissa åtgärder som ådragit sig ett större och bredare intresse än andra. Dessa redovisas mer ingående än de övriga. Det ges även en del exempel på hur man redan idag arbetar med dessa åtgärder på olika håll i länet. Det ges även en del underlag inför det fortsatta utvecklingsarbetet i länet för att genomföra dessa åtgärder. I Bilaga 1 ges även en kortfattad redovisning av de totalt 36 åtgärdsförslag inom det aktuella temaområdet som behandlats i Samlingens process.

Utbildning och hälsa

Hälsans ojämlika fördelning är ett resultat av komplexa förhållanden. De faktorer som bestämmer människors hälsa är många. De är både individuella och strukturella och samspelar över hela livet.

Att gruppera befolkningen efter utbildningsnivå är ett praktiskt sätt att tydliggöra att det finns skillnader i hälsa och visa att dessa skillnader uppstår ur en systematik i vårt sätt att bedriva samhälle. Till mönstret hör att livsvillkor, levnadsvanor och andra förhållanden som bidrar till god hälsa, på gruppnivå, är gynnsammare och mer hälsofrämjande bland personer med högre utbildningsnivå än bland personer med lägre utbildningsnivå. Det leder till att högutbildade, både män och kvinnor, har bättre hälsa och högre medellivslängd. Frågan är hur sambanden mellan utbildning och hälsa ser ut.

Lärande - färdigheter som skaffas tidigt och används hela livet

Kompetenser och färdigheter byggs upp hela livet. Det sker bland annat i familjen, i leken, i den praktiska vardagen och i utövning av olika intressen.

Det mest systematiska lärandet sker genom utbildning i skolan och genom lärande i arbetet. Behovet av lärande fortsätter under hela arbetslivet vilket ytterligare ökar betydelsen av de tidiga årens färdighetsutveckling och lärande under skolåren.

Men lärandet är inte bara en fråga om förmåga till teoretisk och praktisk kunskapsinhämtning (kognitiv förmåga). Under de tidiga årens färdighetsutveckling (se Delrapport 1) grundläggs en rad förutsättningar som stöder utvecklingen av socialt och emotionellt betingade förmågor eller egenskaper. Det rör sig om sådant som attityder, självbild, tilltro till den egna förmågan, motivation och samarbetsförmåga och andra icke kognitiva förmågor. Det är en färdighetsutveckling som förstärker individens möjligheter att klara utbildning, de ökade kraven i arbetslivet och gynnar individens hälsoutveckling.

För en jämlik hälsa är det viktigt att utbildningen från allra första början utformas för att både utveckla de kognitiva och de icke kognitiva förmågorna och att skolan bidrar till alla barns lärande och utveckling, oavsett individuella förutsättningar och föräldrars bakgrund och utbildningsnivå.

Utbildning har starka indirekta hälsoeffekter

En återkommande frågeställning - om utbildning som sådan har direkta effekter på hälsan - lämnas obesvarad av forskningen på området, men forskarna visar entydigt att de kunskaper och kompetenser som är resultatet av utbildning är viktiga för såväl hälsa som för flera andra viktiga bestämningsfaktorer för hälsa, t.ex. arbete och inkomster (1).

Till utbildningens indirekta hälsoeffekter hör att vara en förutsättning för etablering på arbetsmarknaden och att påverka yrkesval och därmed inkomstnivå för individen. Det finns även samband mellan utbildningsnivå och hälsosammare arbetsvillkor och arbetsmiljö (2).

För att få en anställning på dagens arbetsmarknad är en avslutad gymnasieutbildning närmast en förutsättning. Klarar man sig väl i skola och högskola får man vanligen en högre social position än de som klarat sig sämre i skolan. Det kan handla om en social position med högre prestige i arbetet, mer inflytande och högre inkomst. Det för med sig högre grad av handlingsfrihet, en känsla av säkerhet och större tilltro till den egna förmågan. Det är i samtliga fall faktorer som bidra till en bättre hälsa hos personer med hög utbildning (3).

En högre grad av handlingsfrihet och minskad risk för att vistas i en miljö där negativa levnadsvanor är vanliga gör att de flesta beteenden som främjar hälsa är vanligare bland personer med längre utbildning. Förmågan att skaffa, värdera och använda information om olika risker för hälsan har betydelse men det sociala nätverket kan betyda minst lika mycket. Då personer med samma utbildningsnivå umgås med varandra förstärks de samband som finns mellan utbildningsnivå och hälsorelaterade beteenden (4).

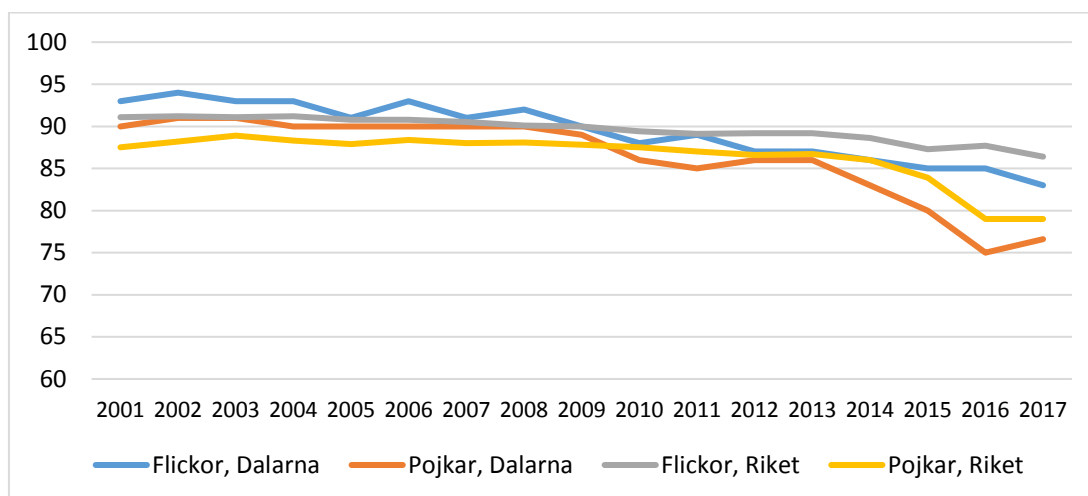
Att leva i utsatthet försvårar både skolgång och hälsoutveckling

En låg utbildningsnivå är starkt kopplad till en låg social position i samhället vilket i sin tur leder till en ökad risk för ohälsa och hälsomässigt ogynnsamma livsvillkor. Folkhälsomyndighetens analys av utbildningsnivåernas utveckling i befolkningen 2015 (5) innehöll tre övergripande slutsatser:

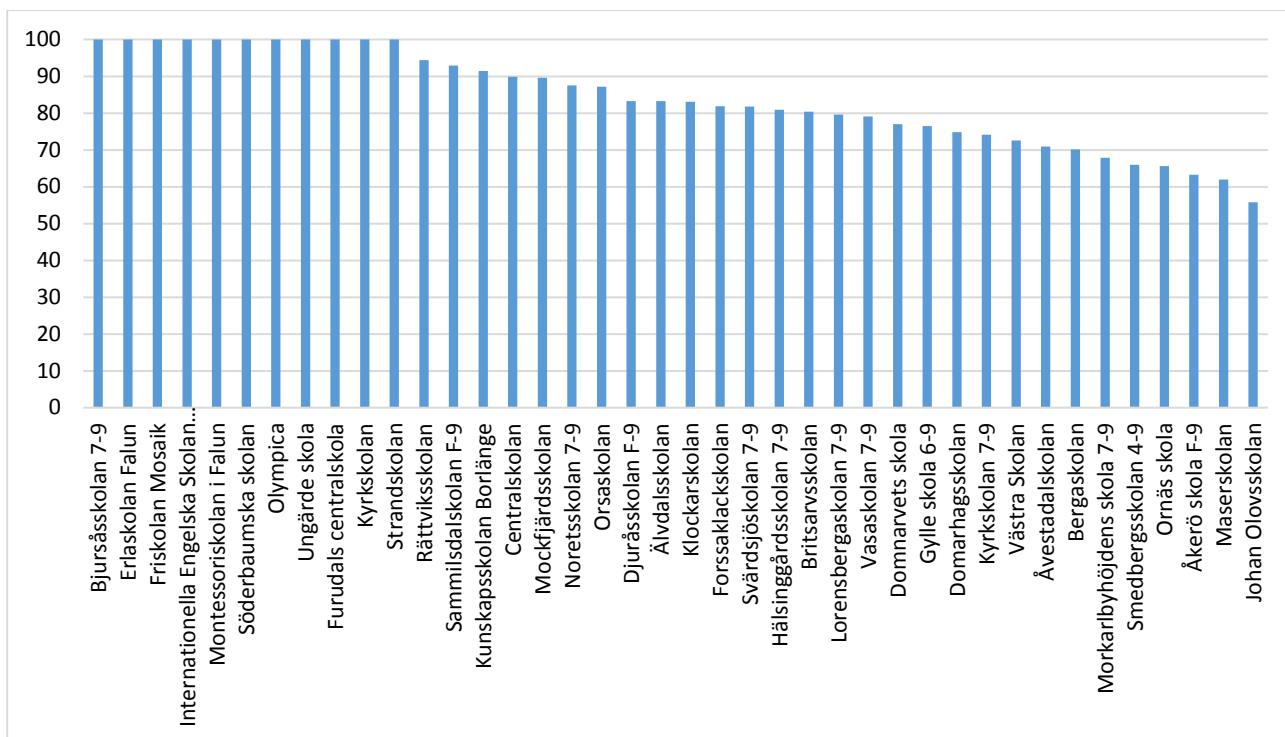
1. Personer med låg utbildningsnivå har generellt sett sämre hälsa och sämre förutsättningar för god hälsa jämfört med högutbildade.
2. Denna grupp har blivit ännu mer utsatt på arbetsmarknaden vilken också förändrats till gruppens nackdel. Dessutom har gruppens sammansättning förändrats. Andelen unga vuxna och andelen personer födda utanför Sverige har ökat. Bland unga vuxna med låg utbildningsnivå är dessutom psykisk ohälsa relativt vanligt.
3. Utbildnings- och hälsorelaterade problem uppstår tidigt – och det går att se ett flertal samband mellan utbildningsnivå/ studieresultat och hälsa. Till detta kommer att en god hälsa förbättrar skolresultat och dåliga skolresultat försämrar hälsa. Det senare innebär att skolan, när den blir en miljö som inte klarar att stödja eleverna till att nå viktiga mål, kan skapa ohälsa. Bland de som lämnar skolan tidigt finns dessutom en grupp med betydande hälsoproblem som orsak till svårigheter i skolan (6).

Gymnasiebehörighet och skolavhopp – utvecklingen i Dalarna

Utvecklingen i Dalarna liksom i övriga landet är att allt fler niondeklassare inte uppnår behörighet till gymnasieskolan. Andelen elever i åk 9 som uppnått behörighet till gymnasiet har hos länets flickor minskat från 93 procent 2001 till 83 procent 2017 och hos pojkarna från 90 procent till ca 77 procent, figur 2 (7). Det går hand i hand med en markant ökad spridning i gymnasiebehörighet mellan skolenheterna i länet. Variationen i andelen behöriga till gymnasiet ligger mellan 57 och 100 procent (figur 3).

Figur 2. Andelen behöriga till gymnasiet minskar hos både flickor och pojkar (SIRIS)

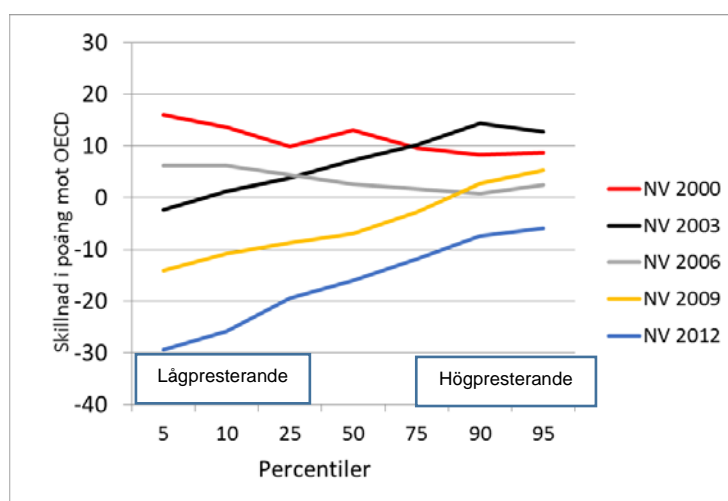

Figur 3. Hos 11 av länets 40 högstadieskolor uppnådde 100 % av niondeklassarna behörighet till gymnasiet 2017. Hos 11 andra av länets skolor missade mer än var fjärde elev behörighet till gymnasium (SIRIS)

De som har sämsta utgångsläget klarar sig sämst

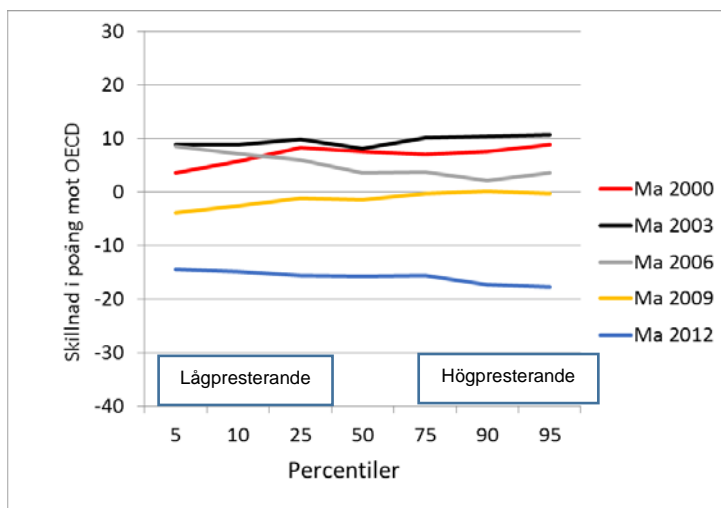
Även om Sverige fortfarande ligger högt internationellt när det gäller skolresultat är utvecklingen oroväckande för de grupper som redan från början har ett sämre utgångsläge. Diagrammen nedan (figur 4-6) visar hur särskilt gruppen med de lägsta skolresultaten sjunkit i jämförelse mot medelvärdet för OECD-länderna (8).

Den nedåtgående utvecklingen i PISA-mätningarna har vänt 2015, det gäller särskilt i läsförståelse där de lågpresterande eleverna har den största resultatförbättringen. I matematik har både lågpresterande och högpresterande elever blivit bättre. I naturvetenskap ses förbättring endast bland de högpresterande eleverna (9).

Figur 4
Naturvetenskap

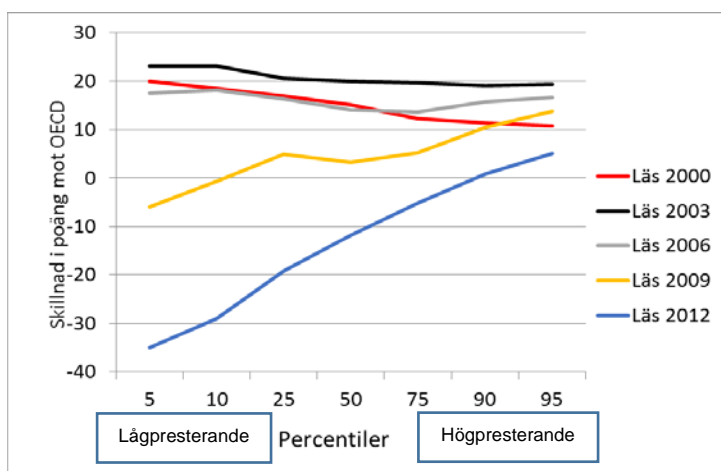
Från 2000 till 2012 har, i Sverige, den grupp som legat lägst i skolresultat i naturvetenskapliga ämnen sjunkit från ca 15 % över medel till 30 % under medel för samma grupp inom OECD (8).

Figur 5

Matematik

Mellan 2009 till 2012 sjönk PISA-resultaten i matematik i Sverige generellt för alla kategorier elever, från medelnivå till under 15-20 % av medel (8).

Figur 6

Läsförståelse

Från att ha legat högt över medelvärdet för gruppen som haft lägsta resultaten i läsförståelse har gruppen sedan år 2000 sjunkit till ca 35 % under medelvärdet till 2012 (8).

Sjunkande skolresultat hotar samhällets hållbarhet

Såsom utvecklingen sett ut det senaste decenniet pekar den mot en framtid där en växande grupp riskerar hamna i långvarig arbetslöshet eller med lågbetalda osäkra arbeten under otrygga anställningsvillkor och otrygga ekonomiska förhållanden. Det är i sin tur förenat med ökad sjuklighet, särskilt stressrelaterad ohälsa såsom depression, ångestproblem, hjärt- och kärlsjukdomar, alkohol- och drogrelaterade sjukdomar.

Då allt fler på grund av avsaknad av gymnasieexamen får svårt att etablera ett självständigt liv med möjlighet till egen försörjning ökar risken för människors tillit till samhället i övrigt minskar. Det innebär ökad social oro och större frustrationsgap. En sådan utveckling riskerar att urholka en demokratisk samhällsutveckling, samtidigt som kostnaderna för både hälso- och sjukvård, arbetsmarknadsåtgärder och för försörjningsstöd ökar.

De ökande skillnaderna mellan socioekonomiska grupper innebär samtidigt att höginkomst- och välutbildade grupper drar ifrån det övriga samhället vilket i detta fall bl.a. kan medföra en sviktande vilja till solidarisk finansiering av en gemensam välfärd och att man istället söker privata lösningar på den service man önskar.

Med en växande ojämlikhet i samhället minskar den sociala sammanhållningen och risken för sociala konflikter ökar. Förutom ökade kostnader för

samhället motverkas en gynnsam ekonomisk utveckling och investeringsviljan minskar. I en förlängning ses hur systematiska och bestående brister i den ekonomiska jämlikheten skapar frustrationer hos grupper som är mindre gynnade och hur det bland dessa kan uppstå en uppfattning om att kostnaderna för att gå in i våldsamma konflikter inte är så höga jämfört med att leva kvar i en ekonomisk utsatthet (10). Man ser kriminalitet med stark påverkan på lokalsamhället, upplopp och anlagda bränder, idrottsrelaterat våld, hatbrott, våldsbejakande politisk och religiös extremism och i slutänden terrorhandlingar (11).

Om skolmisslyckanden

Att säkerställa att barn och unga lyckas fullfölja sin skolgång är en av de viktigaste uppgifterna för samhället som helhet. Att få uppleva skolan som en miljö för färdighetsutveckling och få känslan av att lyckas och utvecklas som individ tillhör de mest hälsofrämjande processerna man är med om som barn och ung.

Växande klyftor mellan elevgrupper när det gäller behörighet till gymnasiet leder både till ett individuellt utanförskap för många och medför betydande framtida kostnader för hela samhället. En fullständig skolgång, även om det är med genomsnittliga betyg, ger ett starkt skydd mot utanförskap och ohälsa oavsett elevens bakgrund (12).

När skolan är en plats där man misslyckas är det inget mindre än ett misslyckande för hela samhället. Att inte klara skolgången har av många tidigare betraktats som ett individuellt misslyckande. Det är ett synsätt som inte längre håller. För att komma till rätta med skolmisslyckanden behöver man en bättre förståelse av problemet. Hit hör att förstå den starka koppling som råder mellan barnens skolprestationer och de sociala och fysiska samt ekonomiska miljöer som barn lever i. Ur dessa samband förklaras såväl vilken utbildningsnivå som unga uppnår, samt barnens hälsa och sociala rörlighet

Skolmisslyckanden är ett komplext fenomen som samvarierar med elevens socioekonomiska och kulturella bakgrund, hur utbildningssystemet utformas och det sätt på vilket skolorna organiseras. Faktorer bakom skolmisslyckanden återfinns såväl på individnivå, skolnivå och systemnivå. Samhällsutvecklingen påverkar både skolsystemet och hushållens livsvillkor. Det finns en stark samvariation mellan hushållets ekonomiska, kulturella och politiska resurser och föräldrarnas förmåga att stödja elevens skolarbete.

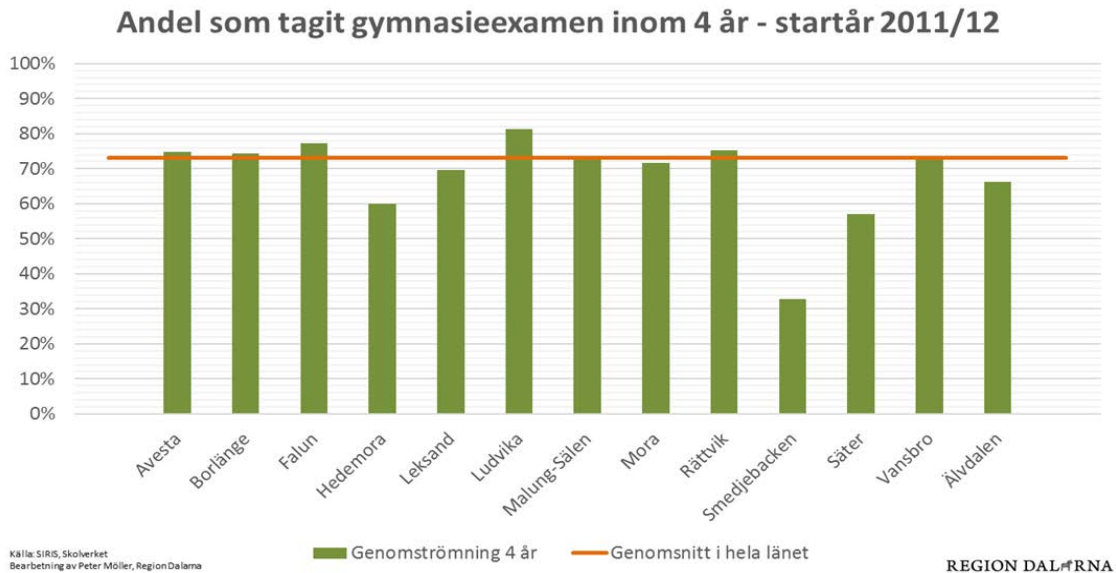
Skolavhopp

Skolmisslyckanden på individnivå är en process där de tidiga tecknen är bristande motivation och engagemang, senare ökande skolfrånvaro och till slut ett eventuellt skolavhopp. Skolavhopp är en särskild form av skolmisslyckande som kraftigt påverkar ungas framtida möjligheter. Ju tidigare en utbildning avbryts desto sämre är framtidsutsikterna (13).

Målsättningen för gymnasiet är att eleverna ska nå examen inom tre år. Av eleverna som påbörjade sina gymnasiestudier hösten 2011 och var folk-

bokförda i Dalarna hade ca 27 procent inte tagit gymnasieexamen inom fyra år, figur 7 (7). För Riket var motsvarande siffra drygt 30 procent.

När ungdomar själva besvarar frågan om orsakerna till att man hoppar av sina gymnasiestudier visar sig mobbning vara de vanligaste anledningarna till avhopp. Många upplever sig svikna av vuxenvärlden. Skolkproblematik har inte uppmärksamats av de vuxna. Många upplever svaga sociala nätverk med jämnåriga och problematiska hemförhållanden (14).

Figur 7. I snitt tog 73 % av Dalarnas gymnasieelever som började studierna 2011 sin examen inom fyra år. För landet som helhet låg siffran på 60,3 % (SIRIS)

De tio vanligaste anledningarna till avhopp från gymnasiestudier kan listas enligt tabell 1. Samma undersökning visade att psykisk ohälsa var vanlig hos gruppen unga som hoppar av gymnasiet.

Ungdomars uppfattningar om vad som kunnat förhindra deras avhopp från skolan handlar i huvudsak om de faktorer som ses i tabell 2 (14):

Tabell 1. De tio vanligaste anledningarna till skolavhopp

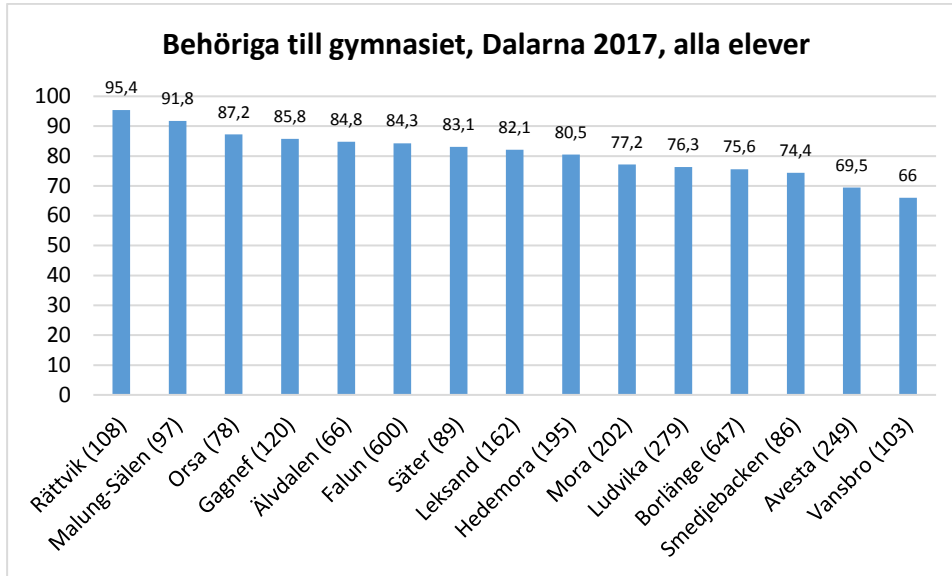
- Mobbning, socialt utanförskap
- Brist på pedagogiskt stöd i skolan
- Vuxna som inte bryr sig
- Dåligt bemötande i skolan
- Bristfälligt pedagogiskt stöd i skolan efter en långvarig frånvaro (på grund av sjukdom eller missbruk)
- Behov av mer praktik och mindre teori
- Stökig skolmiljö
- Fel programval
- Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som inte upptäcks under utbildningen
- Dåliga hemförhållanden

Tabell 2. Ungas egna uppfattningar om vad som kunnat förhindra skolavhopp

- Lärare och andra vuxna som bryr sig och inte blundar för problem
- Tillräckligt pedagogiskt stöd
- Mindre klasser och grupper
- Individuell och anpassad studieplan
- Mer praktik och mindre teori
- Flexibla tider och scheman

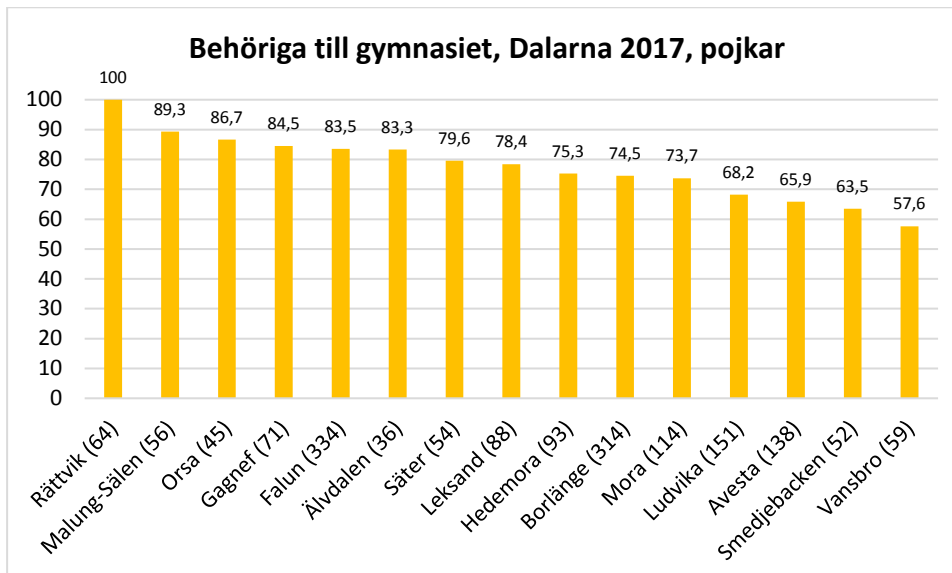
Geografiska skillnader i skolresultat

Liksom det finns geografiska skillnader i hälsa mellan Dalarnas kommuner ses också geografiska skillnader i skolresultat. Nedan framgår skillnaderna mellan de 15 dalakommunerna vad gäller behörighet till gymnasiet utifrån betygen från vårterminen 2017.

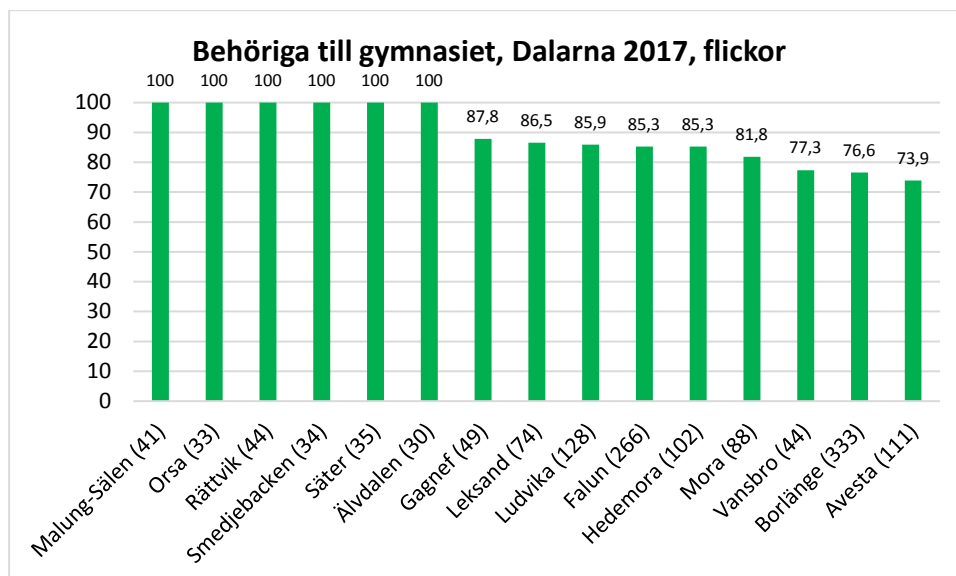
Figur 8.

Andelen behöriga till gymnasiet, alla elever i Dalarna 2017, sträcker sig från 66 % för Vansbro till 95,4 % för Rättvik. Inom parentes anges antalet elever per kommun (SIRIS).

Figur 9.

Andelen behöriga till gymnasiet, pojkar i Dalarna 2017, sträcker sig från 57,6 % för Vansbro till ~100 % för Rättvik. Inom parentes anges antalet elever per kommun (SIRIS).

Figur 10.

Andelen behöriga till gymnasiet, flickor i Dalarna 2017, sträcker sig från 73,9 % för Vansbro till ~100 % i flera kommuner. Inom parentes anges antalet elever per kommun (SIRIS).

Viktigt att förstå orsakerna bakom skolmisslyckanden

Det finns ingen enkel lösning för att komma till rätta med den uppkomna situationen med stora skillnader mellan skolor och elevgrupper. Förklaringar finns såväl på systemnivå, på skolnivå som på individnivå samtidigt som olika faktorer på olika nivåer påverkar varandra. Den process som leder till utebliven behörighet till gymnasiet är dessutom ofta långdragen.

Det är ändå värdefullt att söka förstå de olika faktorerna för att kunna agera men med medvetenhet om situationens komplexitet. Med en sådan medvetenhet ökar motivationen till en bred samverkan i hela samhället för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under åren i skolan.

De viktigaste faktorerna som förklarar varför alla elever inte når upp till de mål som finns för skolan kan sorteras i fyra grupper. I en rapport från Västra Götaland regionen (15) redovisas en sådan genomgång och sortering av faktorer i de olika grupperna enligt följande.

Första gruppen av faktorer: Individen/eleven

Elevens kognitiva och sociala förmåga

Barnets kognitiva förmåga, alltså förmågan att ta in och sammanställa information och omsätta den till kunskap, påverkar barnets framtida skolresultat redan i förskoleåldern (16). Även om de medfödda förutsättningarna har stor betydelse så påverkas utvecklingen av den kognitiva förmågan starkt av barnets uppväxtvillkor, inte minst föräldrarnas socioekonomiska status.

Om föräldrar med hög socioekonomisk status får ett barn som fötts med låg kognitiv förmåga så har barnet ändå en god chans till en positiv utveckling ända upp till 10 års ålder och särskilt under förskoleåldern (17). Med låg socioekonomisk status hos föräldrarna ökar risken att barnens utveckling

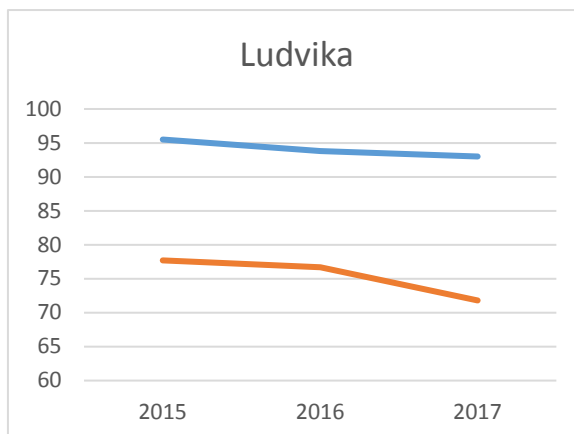
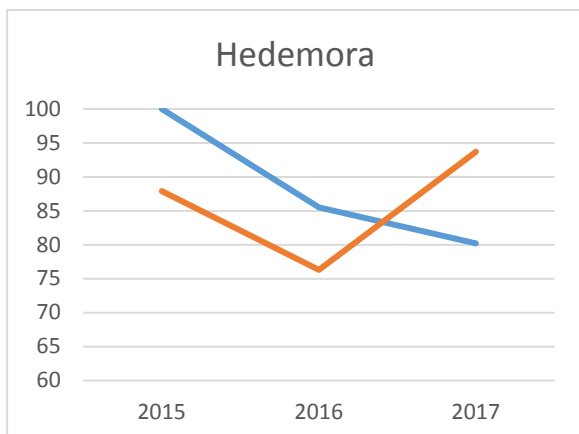
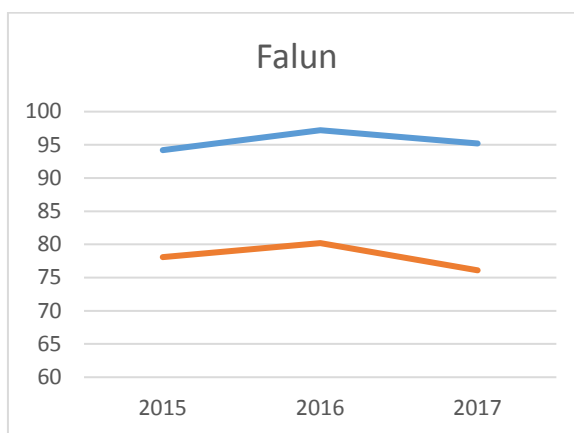
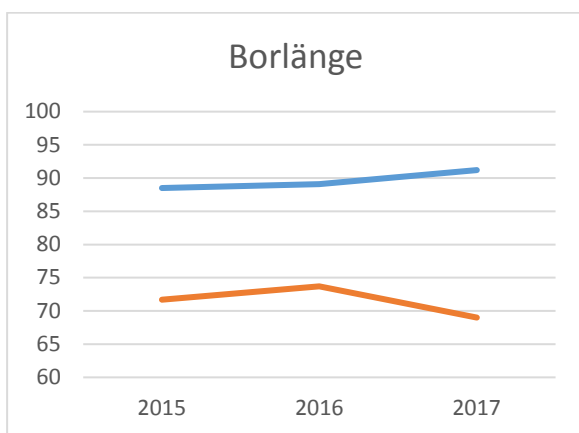
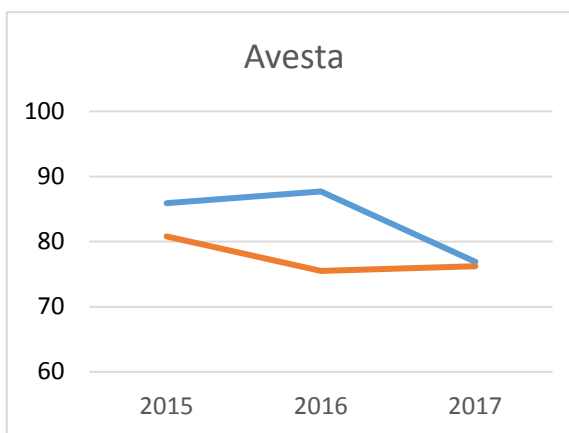
stannar på en relativt låg kognitiv förmåga. Därtill har studier visat att barn som föds med hög kognitiv förmåga riskerar att förlora sin relativa nivå om de växer upp i en familj med låg socioekonomisk status.

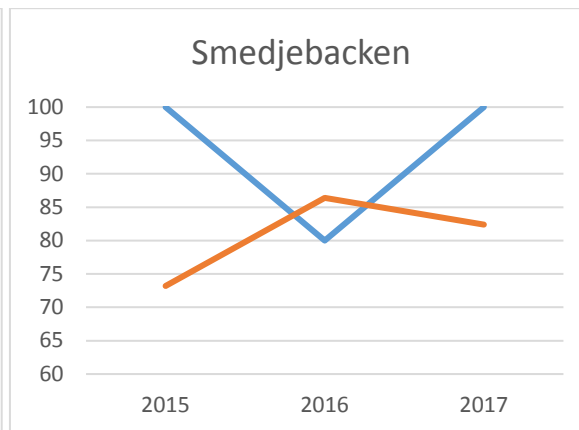
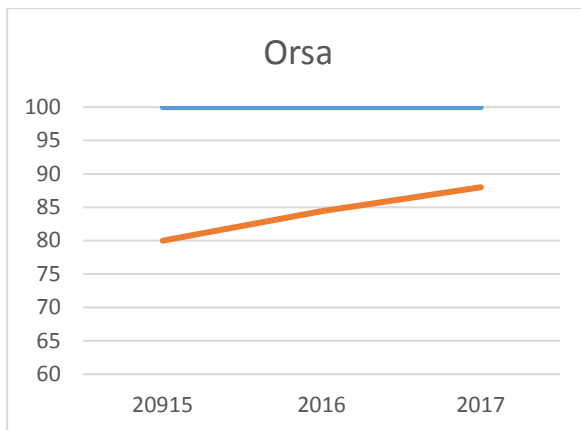
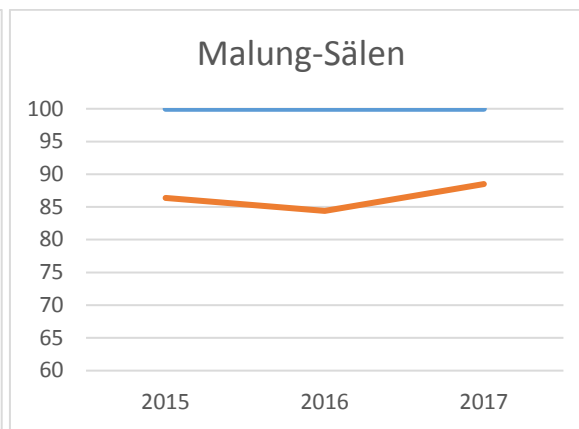
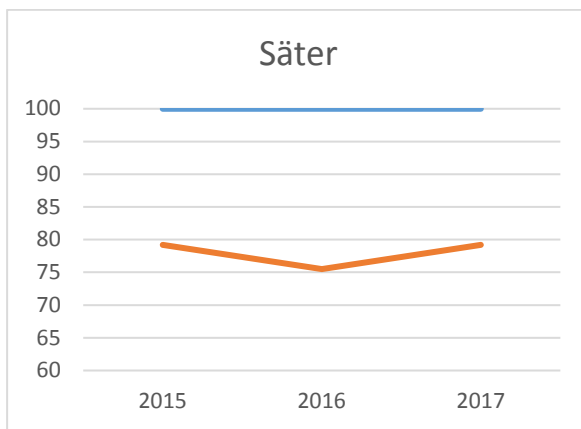
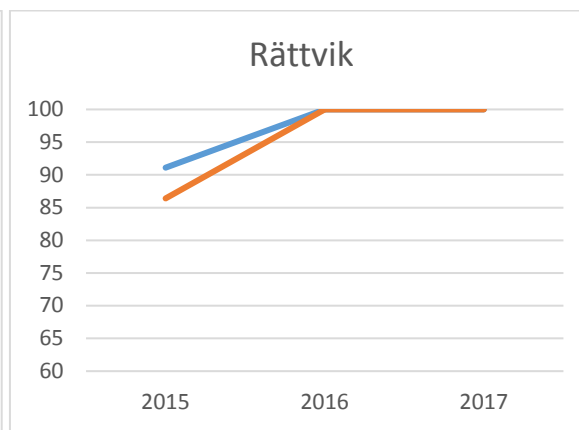
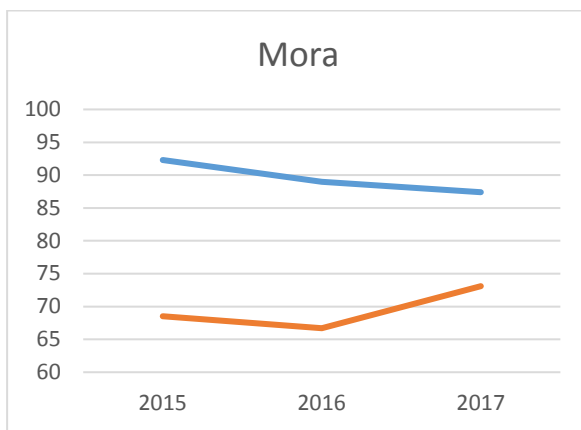
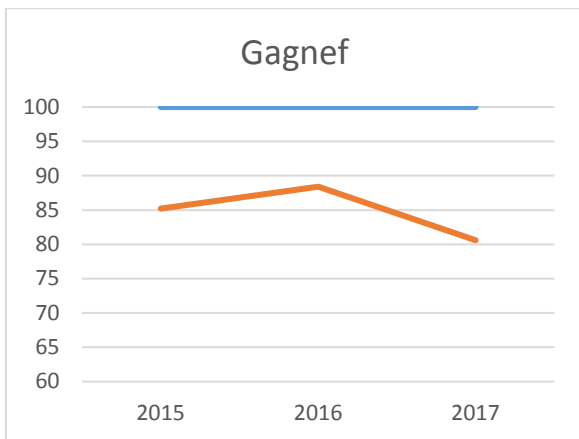
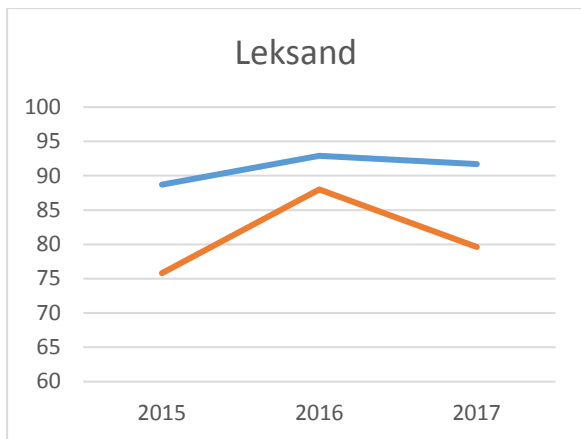
Den kognitiva förmågan samspelar dessutom starkt med den sociala förmågan och möjligheterna att uppnå önskvärda skolresultat. Om elevens sociala förmåga är låg leder en liten förbättring av den kognitiva förmågan endast till en liten ökad chans för eleven att fullfölja skolgången. Men om den sociala förmågan är hög ökar chansen till fullföljd skolgång högst påtagligt (18). Ett förhållande som understryker betydelsen av en förskola med hög kvalitet och att alla barn ges möjlighet att delta i förskolans verksamhet. Läs mer om förskolans betydelse i Delrapport 1 sid 54.(19).

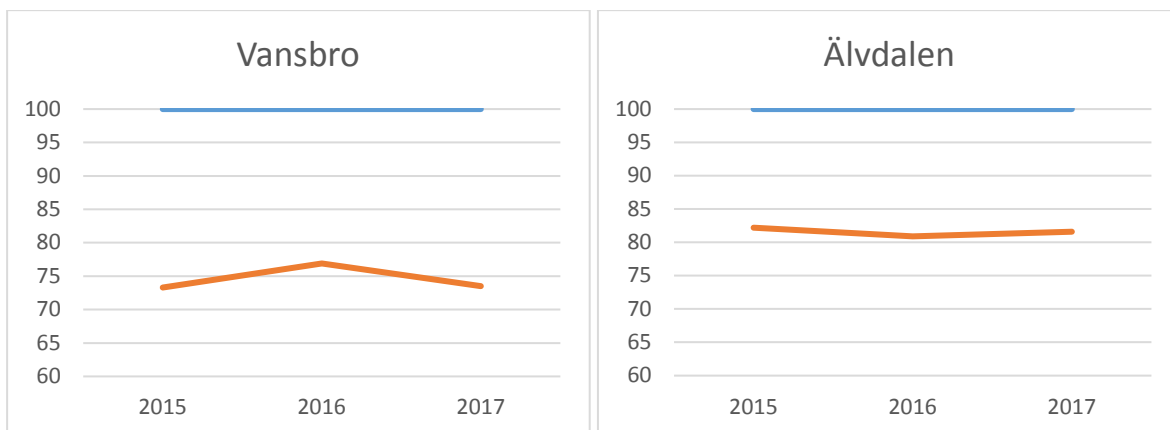
Kommundiagram A. Andelen avgångselever med behörighet till gymnasiet uppdelat efter föräldrars utbildningsnivå.

- Föräldrar med eftergymnasial utbildning
- Föräldrar med förgymnasial eller gymnasial utbildning

Rättviks kommun har höga skolresultat, se fig 8 ovan. Ur följande diagram från länets kommuner framgår att gruppen med låg- och medelutbildade föräldrar klarar sig bra i Rättvik (SIRIS).

Migrationsbakgrund

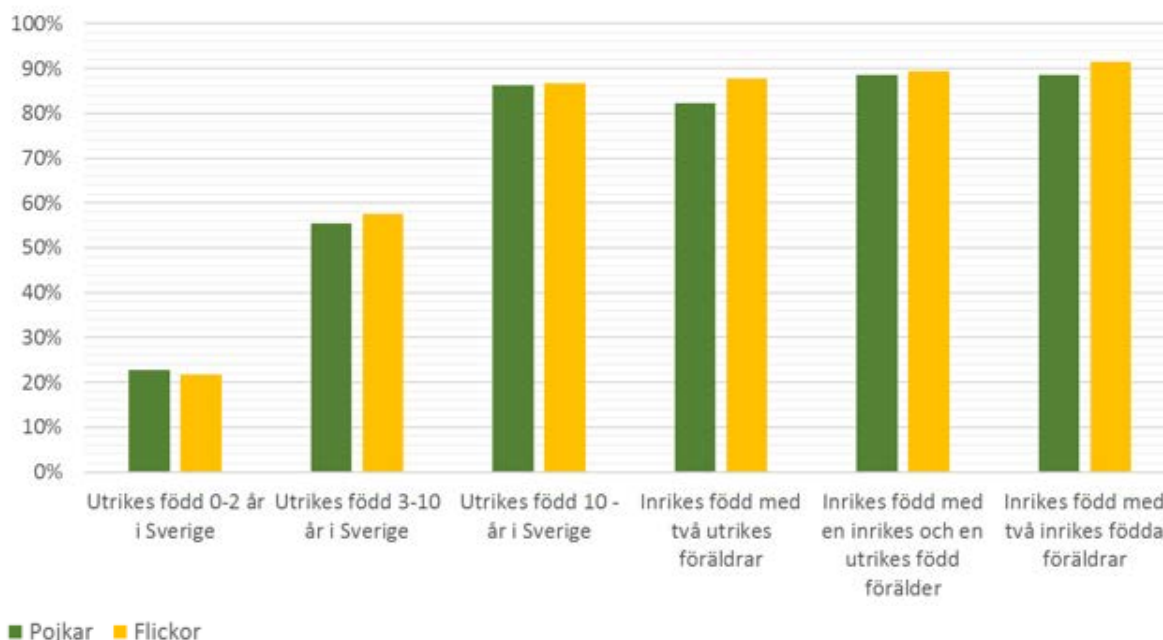
Mellan 2006-2015 ökade andelen elever som invandrat *efter* skolstartsåldern samtidigt som skolresultaten försämrades hos denna grupp. Skolverkets slutsats är att *försämringen* i andelen behöriga till gymnasiet som setts i Sverige under samma period till 85 % förklaras av gruppen elever med denna migrationsbakgrund (20).

En faktor är att de som invandrat efter skolstart har en genomsnittlig ålder som ökat från 7 år till 9 år. Eleven får kortare tid på sig att lära sig svenska och få gymnasiebehörighet. Både ålder och tid man vistats i Sverige är viktiga faktorer för nyanlända elever att klara behörighet. Ur diagram II framgår att med ökad vistelsetid i Sverige växer andelen behöriga till gymnasiet. I Dalarna ses att med en vistelsetid över 10 år nås samma nivå av behörighet som för övriga elever i Dalarna.

Andra faktorer som påverkar nyanländas möjligheter att nå behörighet till gymnasiet är att eleverna kommer från länder med lägre utbildningsnivå och att deras föräldrar i snitt har lägre utbildningsnivå. Nyanlända elevers modersmål kan göra det svårare att lära sig svenska. Dessa faktorer innebär inte att svårigheter att klara skolan förutbestäms av en migrationsbakgrund men ringar in sådant som måste hanteras för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under åren i skolan.

Att familjer där föräldrarna är utrikesfödda har viktiga resurser och att skolan gör ett bra jobb återspeglas i figur 11 där det framgår att elever i Dalarna med utländsk bakgrund men som är födda i Sverige inte ha större svårigheter att klara skolan än barn med svensk bakgrund. Se även Kommundiagram B för Falun och Borlänge.

Andel behöriga till gymnasiet av avgångselever i årskurs 9 i Dalarna år 2015

Figur 11. Vistelsetiden för utrikesfödda elever har stor betydelse för möjligheten att nå behörighet till gymnasiet. Inrikesfödda med utländsk bakgrund klarar sig bra. Källa: SCB, Supercross Dalarna. Bearbetat av Peter Möller, Region Dalarna.

Genus

Enligt Skolverket har flickor genomgående bättre skolresultat än pojkar. Våren 2017 var drygt 83,1 procent av flickorna i Dalarna behöriga till gymnasiet medan endast 76,6 procent av länets pojkar var det (7).

Det finns en omfattande forskning på området, men ännu saknas bra förklaringsmodeller varför dessa könsskillnader i skolresultat existerar. Förklaringar av biologisk karaktär vägs mot socialkonstruktivistiska förklaringsmodeller som beskriver skillnader i självförtroende mellan pojkar och flickor, inlärd hjälplöshet, bråkighet och utagerande, maskulina "anti-plugg kulturer" men även betydelsen av uppmärksamhet från lärare, icke anpassade läromedel, olämpliga undervisningsformer (21).

I relation till detta ses ett annat mönster kring genus som behöver hanteras i framtiden. Samtidigt som flickor i genomsnitt har bättre skolresultat än pojkar och större andel behöriga till gymnasieskolan så rapporterar de sämre psykisk hälsa i högre utsträckning än pojkar.

Funktionsnedsättning

På gruppnivå löper barn med funktionsnedsättning större risk för skolmisslyckanden jämfört med andra barn (22). Statistik över elever med funktionsnedsättning finns inte samlad men klart är att denna grupp har vuxit. Behovet av stöd varierar stort men det är osäkert hur stor andel av eleverna med funktionsnedsättning som verkligen får stöd då ett sådant behov föreligger.

Enligt 2010 års skollag åligger det rektor att se till att elevens "behov skyndsamt" utreds. Om utredningen visar att det föreligger behov av särskilt stöd

ska ett åtgärdsprogram utarbetas där det framgår vilka behoven är, hur de ska tillgodoses och hur uppföljningen av åtgärderna ska ske. Stödet ska ges i den omfattning som krävs för att eleven ska kunna nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Förutom fysisk tillgänglighet och anpassning av lokaler och utrustning, krav på specialpedagogisk kompetens och liknande för att tillgodose elevens speciella behov så som stadgas i skollagen, uppmärksammar Skolverket effekter av mer generell karaktär. Skolan behöver även hantera risken för negativa effekter i form av sämre självuppfattning och andra stigmatiserings-effekter som till exempel kan uppstå i negativt differentierade klasser då sådana förekommer (23).

Andra gruppen av faktorer: Skolan

Lärarkompetens

Skillnader mellan olika lärare och deras undervisning är en av de viktigaste påverkansfaktorerna för elevernas resultat (24). Men det är problematiskt att utreda exakt vad det är i lärares kompetens som genererar sådana skillnader. Lärarkompetens används ofta utan att precisera vilken innebörd man lägger i begreppet, vilket medför att analyser av lärarkompetens kan ge helt olika resultat. Lärarkompetensen kan definieras som prestationsrelaterad, formell eller bedömd eller upplevd.

En dansk studie har funnit en betydligt starkare lärareffekt för läsning och matematik inom skolor med lägre socioekonomisk status än inom skolor med hög socioekonomisk status (25). Det talar för att det sker en selektion av lärare med hög prestationsrelaterad kompetens till skolor med hög socioekonomisk status och dessa skolor blir mer homogena med avseende på elevernas resultat.

Skolverket visar i en litteraturgenomgång slutsatsen att 10 – 15 procent av variationen i elevernas resultat kan härledas till skillnader i lärarnas kompetens och drar slutsatsen att lärarkompetensen är en av de viktigaste resursfaktorerna för elevernas resultat (23).

Elevsammansättningen

Skolornas elevsammansättning har blivit alltmer homogen och skillnaderna mellan skolor och elevgrupper har ökat (23). Elevsammansättningen bestäms i stor utsträckning av skolval och skolors status. De ökade skillnaderna i skolresultat kan till stor del förklaras av skolors elevsammansättning avseende föräldrarnas socioekonomiska bakgrund och migrationsbakgrund (26).

Nyanlända elever

Som nyanlända räknas de elever som varit bosatta utomlands, nu är bosatt i Sverige och har påbörjat sin utbildning här senare än höstterminens start det kalenderår då han eller hon fyller sju år samt har bott i Sverige mindre än fyra år¹⁰.

Skolverket har i flera nyligen publicerade rapporter beskrivit den ojämna fördelningen av nyanlända elever över landets skolor (20, 27, 28). Det finns många skolor och flera kommuner som tar ett oproportionerligt stort ansvar för att bereda nyanlända elever undervisning.

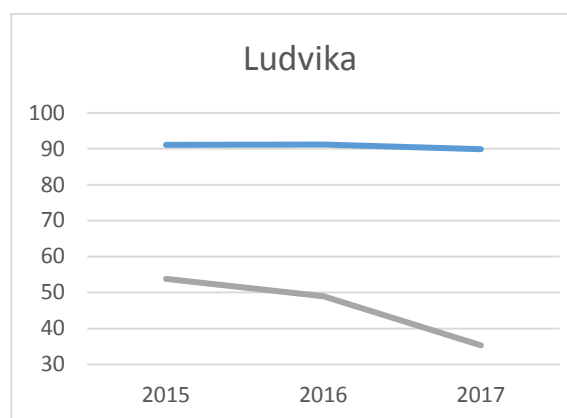
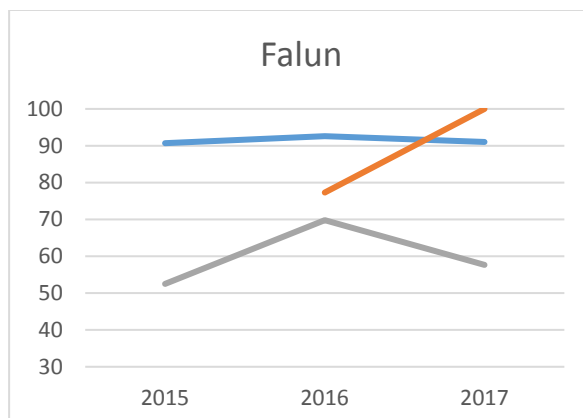
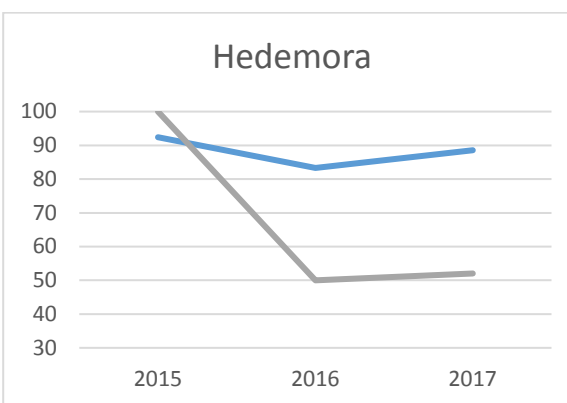
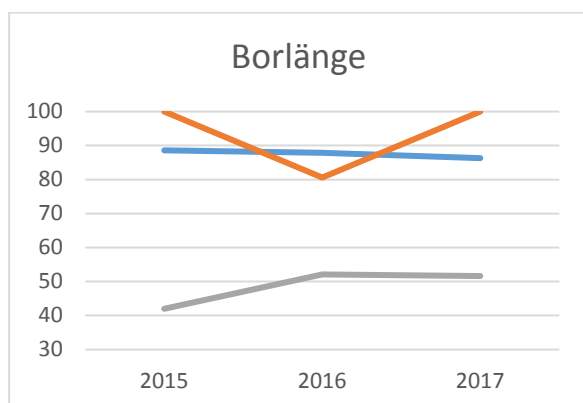
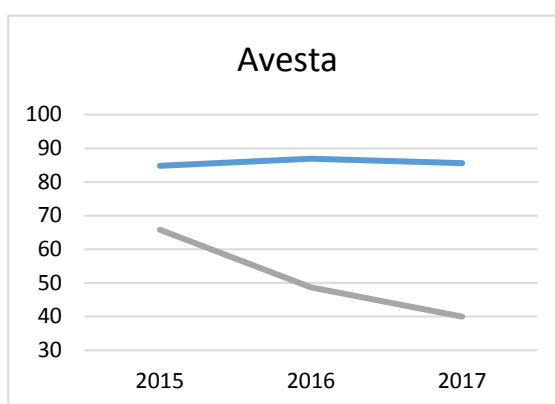
I förhållande till sin folkmängd har Avesta (897 personer), Hedemora (500 personer), Ludvika (717 personer) och Orsa (181) tagit emot flest flyktingar som beviljats uppehållstillstånd sedan senhösten 2015 i Dalarna. Borlänge kommun har en hög andel utrikesfödda i sin befolkning sedan tidigare och tog emot 866 personer under denna period och Falun 714 personer. Skolan är en viktig arena för nyanlända elever, både som en arena för lärande och som en social arena. Rätten till likvärdig utbildning är densamma för nyanlända som för andra barn.

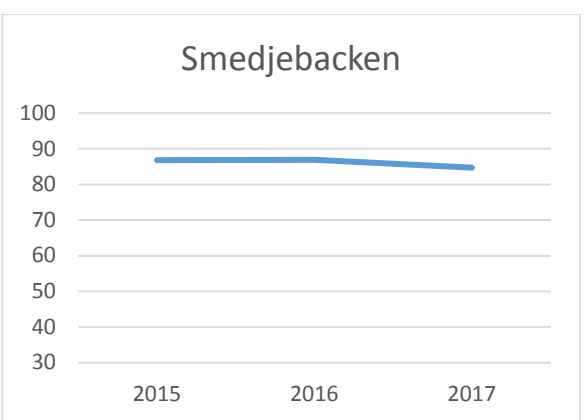
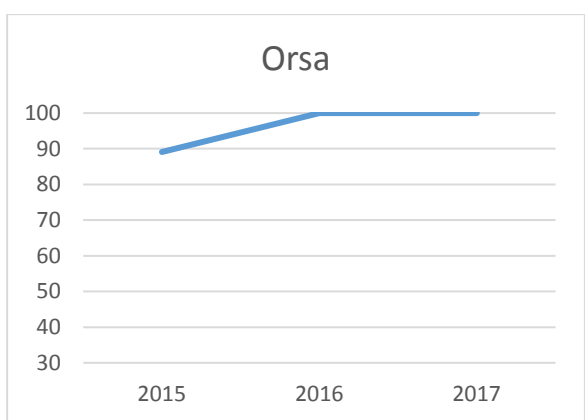
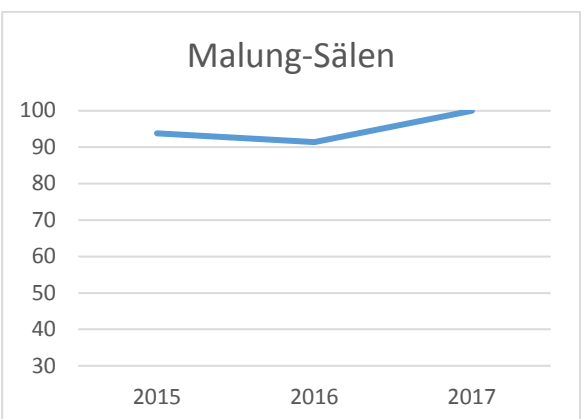
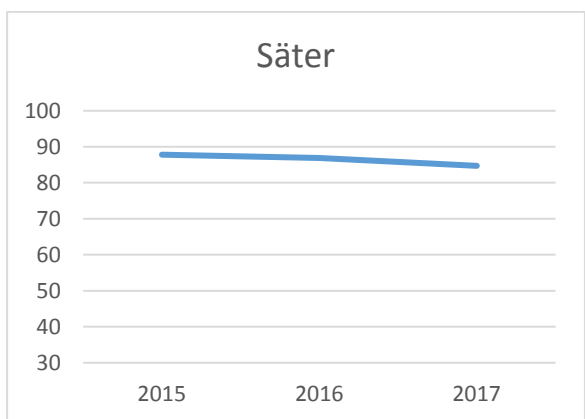
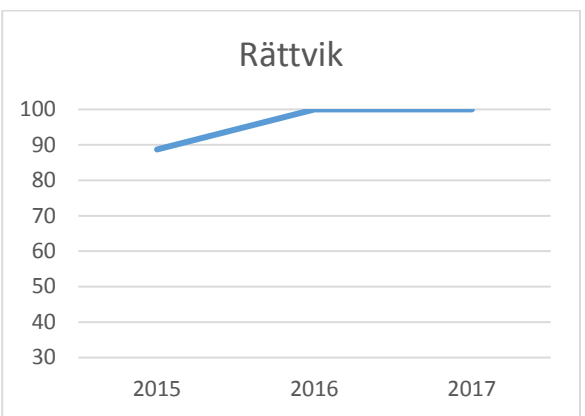
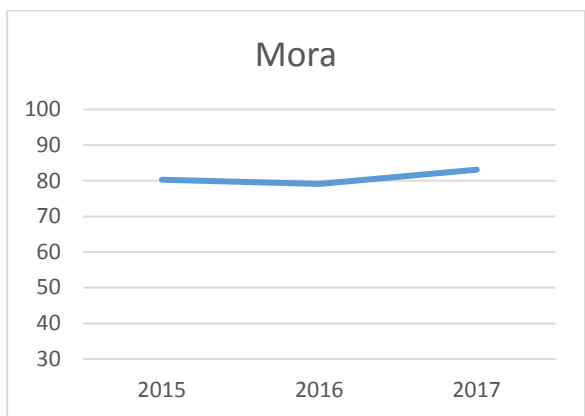
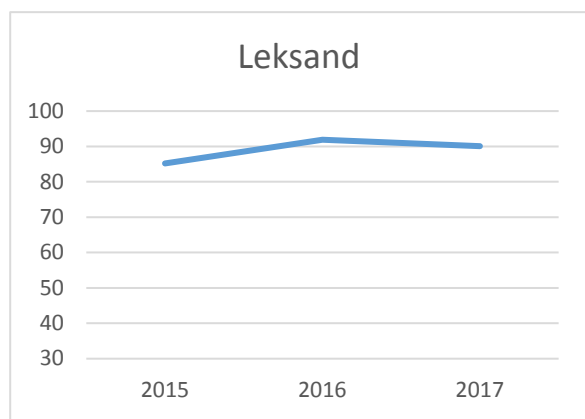
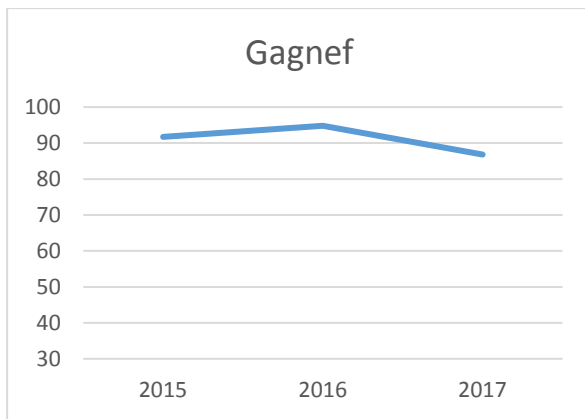
Skolkommisionen understryker behovet av en genomlysning av mer långsiktiga konsekvenser, möjligheter och behov av åtgärder som ökningen av nyanlända elever skapar, nationellt, regionalt och lokalt (29). Man efterlyser särskilt förbättrad information och statistik, hur finansieringen av investeringar i skollokaler, utrustning och läromedel ska lösas samt förbättrad tillgång på språklärare.

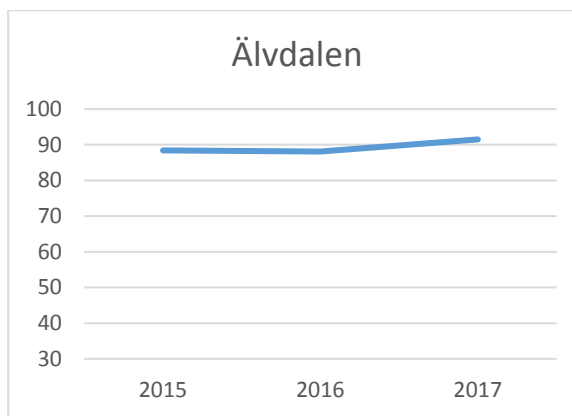
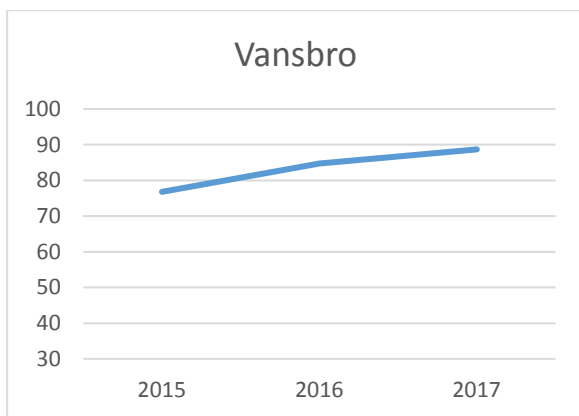
Kommundiagram B. Andelen avgångselever med behörighet till gymnasiet uppdelat efter ursprung, 2015, 2016 och 2017.

Endast fem kommuner, Avesta, Borlänge, Hedemora, Falun och Ludvika har ett tillräckligt stort antal niondeklassare med utländsk bakgrund för att det ska kunna tas fram statistik (SIRIS)

- Svensk bakgrund
- Utländsk bakgrund, född i Sverige
- Utländsk bakgrund, utrikesfödd

Skolsegregationen

De senaste decennierna har elevsammansättning i skolorna blivit allt mer homogen samtidigt som skillnaderna i resultat mellan skolor och elevgrupper har ökat (23). I takt med denna utveckling får så kallade kamrat-effekter - elevens prestationer påverkas av kamraternas prestationer – allt större betydelse. Det kan betyda att på en skola där många elever presterar högt drar dessa elever med sig andra till ett högre resultat än vad de skulle haft om de gick på en skola där flertalet elever presterar lägre resultat. Det omvända ses på en skola där många elever presterar sämre och tenderar att dra med sig andra elever till ett sämre resultat än de skulle haft om de gick på en skola där flertalet presterar bättre. Kamrateffekter är alltså ytterligare en av flera andra underliggande mekanismer bakom den ökande variationen mellan skolor beträffande skolresultat.

Analyser av PISA-resultat påvisar en ökande variation i samtliga kompetensområden sedan början av 2000-talet (30). Föräldrarnas utbildningsnivå är den faktor som har störst förklaringsvärde (23). Jämfört med faktorer som t.ex. kön och etnicitet är förklaringsvärdet dubbelt så stort för föräldrars utbildningsnivå.

När man söker förklaringar till de växande skillnaderna i skolors resultat är det viktigt att beakta det samspel som pågår mellan skolfaktorer, bostadsområdets socioekonomiska karaktär och den enskilde elevens socioekonomiska bakgrund. De tre faktorer som vissa forskare avser vara centrala för skolsegregationen är boendesegregationen, det fria skolvalet och andelen nyanlända (31).

I sin kunskapsöversikt pekar Skolverket på möjligheten av att en del av den oförklarade variationen i skolresultat kan förklaras av "osynlig segregation" (23). Den osynliga segregationen handlar om att elever med högre studiemotivation söker sig till skolor med hög andel av föräldrar som har hög utbildningsnivå. Se vidare under rubriken Skolpolitik.

Organiseringen

Skolans styrdokument från 1990-talets början betonade vikten av att undervisningen skulle anpassas efter elevens behov och gav utrymme för lärarens tolkningar vilket sammantaget kunde förväntas leda till varierande arbetsformer (23). Skolverket konstaterar dock att istället har undervisningsformerna schabloniserats och lett till generella förändringar vilka karakteriseras av ett ökat inslag av eget arbete och en ansvarsförskjutning

mot eleverna själva. Det individuella arbetet har ökat i andel i vilket eleverna själva förväntas ta ökat ansvar för att själva planera och genomföra studierna.

Synen på hur skolan ska utforma undervisningen utifrån elevers behov har således förändrats. Det är en förändring som inneburit att elevers skolproblem individualiseras och därmed i högre grad gör eleverna till de enda bärarna av sina skolproblem (32). Dessa förändrade krav och förväntningar på eleven har givit de mest negativa konsekvenserna för elever med särskilda behov. Förändringarna har också inneburit att betydelsen av stöd från föräldrarna, deras utbildningsnivå och kulturella kapital, har ökat. Elever med behov av särskilt stöd hanteras ofta med "särskiljande lösningar", dvs lösningar som innebär att man skiljer barnen i behov av särskilt stöd från sina klasskamrater för att bedriva anpassad undervisning.

Skolverkets tolkning av det aktuella kunskapsläget kring den differentiering som uppstår genom sådana schabloniserade lösningar är att de är av negativ betydelse för skolresultaten (23). De positiva effekter som uppnås genom att högpresterande elever placeras tillsammans går förlorade genom att lågpresterande elever placeras tillsammans. En tidig upptäckt av särskilda behov leder ofta till en alternativ skolgång och avslutas i det individuella programmet. Risken för ett skolmisslyckande i samband med en sådan alternativ skolgång är högre bland elever där föräldrarna har låg utbildningsnivå. Dessa schabloniserade särskiljande lösningar tycks även medföra stigmatiseringseffekter vilka påverkar både motivation och självvärdering negativt.

Skolan som arbetsmiljö

Arbetsmiljölagen gäller i skolan för både elever och skolpersonal och omfattar både fysisk och psykosocial arbetsmiljö. I en rapport kring barns levnadsförhållanden har SCB beskrivit barns upplevelser av skolan som arbetsmiljö (33). Rapporten anger att nio av tio elever känner sig trygga i skolan, har minst en nära vän, tycker att de får tillräckligt med hjälp av lärarna när de behöver det, även om det är vanligare att de yngre eleverna får hjälp än de äldre.

Samtidigt känner sig två av tre stressade över minst en av följande: läxor och prov, höga krav från föräldrarna, för lite tid mellan lektioner. Var fjärde elev känner sig stressade av minst tre av dessa saker, flickor oftare än pojkar och äldre oftare än yngre. Tre procent rapporterar att andra barn slår dem eller på annat sätt gör dem illa minst en gång per månad. Ett av tio barn upplever att andra elever inte gillar dem. Vart fjärde barn har någon i sin klass som mobbar dem.

I en undersökning av orsaker till skolavhopp bland gymnasieelever fann man att fler än hälften av dessa ungdomar angav mobbning som den främsta orsaken till avhopp. De upplevde ofta att de vuxna inte gjorde något trots att de vetat vad som pågått. Den näst vanligaste orsaken var att de inte nådde kunskapsmålen på grund av bristande pedagogiskt stöd. Andra orsaker var till exempel att vuxna inte brydde sig, dåligt bemötande, stökig skolmiljö och oupptäckta neuropsykiatriska funktionshinder (34)

Tredje gruppen av faktorer: Resurser

Lärartäthet vs. demografiska växlingar

Enligt Skolverket minskade lärartätheten i grundskolan från drygt 9 lärare per 100 elever vid 1990-talets början till 7,5 lärare 1997/98, varefter den ökade till 8,3 per 100 elever 2006/07 (23). Läsåret 2016/17 var antalet lärare per 100 elever 8,3 i Riket och 8,6 i Dalarna. Andelen lärare med pedagogisk högskoleexamen har minskat sedan 1990-talet från 94 procent till 85 procent 2006/07. Läsåret 2016/17 var andelen lärare med pedagogisk högskoleexamen i riket 82,2 procent och i Dalarna 79,9 procent (7).

Variationen i lärartäthet över tid har framför allt att göra med variationer i årskullarnas storlek samt antalet nyanlända elever och i mindre utsträckning i antalet lärare. Enligt Skolverket visar forskningen att de generella effekterna på studieresultat av både lärartäthet och klasstorlek är relativt svaga. Dock har dessa faktorer stor betydelse för yngre elever och för elever med sämre studieförutsättningar eller svagt föräldrastöd.

Lärarkyrket förväntas vara ett framtida bristyrke (35). Skolkommissionen drar slutsatsen att bristande förutsättningar för lärarna att göra ett bra arbete är ett grundläggande problem i svensk skola (29). Kommissionen efterlyser därför kraftfulla initiativ från statsmakterna och huvudmännen.

Resursfördelning

Mot bakgrund av en ökad segregation är det relevant att relatera kommunernas principer för resursfördelning till resultatutvecklingen. Skolverkets studie visar att kommunerna i liten grad fördelar resurser utifrån skolornas olika förutsättningar, vilket ytterligare kan bidra till en ökad resultat-spridning mellan skolor (23).

Skolpolitiken och skolans likvärdighet

Reformerna av utbildningsväsendet i början av 1990-talet motiverades bl.a. med att fler fristående skolor skulle bidra till det lokala inflytandet och konkurrensen mellan skolorna vilket sammantaget skulle höja kvaliteten i undervisningen. Om dessa reformer verkligen har påverkat skolresultaten som man avsåg är oklart. Forskningen ger motstridiga resultat.

Skolverkets egna analyser av hur likvärdigheten har förändrats över tid (36) har visat att effekterna av skolsegregationen ökat kraftigt (1998-2004) och diskuterar olika aspekter av segregationen. Skolsegregationen baserad på socioekonomisk bakgrund har ökat påtagligt medan segregation baserad på migrationsbakgrund inte har förändrats. En slutsats är att den "tysta segregationen" haft stor betydelse, dvs sådan segregation som beror på faktorer som är svåra att mäta, t.ex. skolval som betingas av elevers studiemotivation. En övergripande slutsats från studien är att likvärdigheten i svenska skolor minskat som en följd av skolvalsreformen i början av 1990-talet.

De största skillnaderna mellan skolor ses idag i regioner där andelen synliga minoriteter är hög. I regioner med en låg andel synliga minoriteter är skillnaderna i skolprestation mellan skolor också mycket låg. Den pågående omflyttningen av elever mellan skolor påverkas starkt av demografiska faktorer. Det innebär en risk för att skolvalssystemet inte ger de positiva effekter som man tänkte sig när de infördes. Eftersom valfriheten utnyttjas

selektivt leder den till "fördjupad exkludering, utanförskap och urholkat självförtroende hos elever. Valfriheten förstärker och fullbordar den negativa utveckling som boendesegregationen lagt grunden till." (31)

Det är framförallt elever med högutbildade föräldrar, svensk etnisk bakgrund och god ekonomi som utnyttjar skolvalet genom att välja skolor som ligger längre bort. Barn från socialt utsatta familjer och från invandrarfamiljer väljer i större utsträckning närbelägna skolor. Skolvalet framstår i första hand som något som används av privilegierade grupper för att undvika kontakt med mindre privilegierade grupper (24). Därtill visar studier att boendesegregationen i de flesta svenska kommuner är relativt begränsad och dessutom inte bör ses som en direkt orsak till skolegregationen (37).

Den breda politiska uppfattningen i Sverige är att det fria skolvalet är här för att stanna. Samtidigt visar både svenska och internationella studier att möjligheten att välja skola kan skapa etiska dilemman och motstridiga känslor hos föräldrar från medelklassen. Vad de tycker är bäst för deras egna barn är inte nödvändigtvis vad de anser är det bästa för samhället (37,38). Det finns en kluven inställning till det fria skolvalet. De negativa kopplingar det nuvarande skolvalssystemet har till den pågående skolegregationen som hotar att skada hela samhället föranleder idag lokala åtgärder genom vilka man försöker hantera den negativa utveckling som det fria skolvalet medverkar till (39).

Fjärde gruppen av faktorer: Samhället i övrigt

Familjen och dess livsvillkor

Skillnaderna bland barnhushållen beträffande ekonomisk standard är stora och hushållens sårbarhet för samhällsförändringar varierar med föräldrarnas socioekonomiska situation.

Det finns en stark samvariation mellan hushållets tillgång till ekonomiska, materiella och kulturella/politiska resurser och föräldrarnas förmåga att stödja elevens skolarbete. Det är ett samband som finns i de flesta höginkomstländer. OECD noterar till exempel att "Disadvantaged parents tend to be less involved in their children's schooling, for multiple economic and social reasons." (40). Det är dock viktigt att problematisera detta påstående, att föräldrar med små resurser skulle vara mindre involverade i sina barns skolgång. När det gäller föräldrar med migrationsbakgrund visar det sig att de kan dra sig för att försöka påverka skolan för att inte uppfattas som besvärliga eller att de till följd av migrationsbakgrund inte har tillräckliga kunskaper om skolsystemet, jämför diskussionen om handlingsutrymme i Delrapport 1.

Föräldrar med lägre socioekonomisk bakgrund eller migrationsbakgrund oavsett om de bor i områden med låg status eller på andra ställen, är involverade i deras barns skolgång, om än inte involverade på det sätt som är norm eller på skolans villkor. Det finns resurser i närområdet och bland föräldrar som inte utnyttjas. *Skolor måste börja prioritera relationer med föräldrar och deras närsamhällen*, menar Bunar (31).

Boendesegregation

Vanligtvis handlar talet om boendesegregation om bostadsområden som domineras av grupper med små ekonomiska, kulturella och politiska resurser. Det är ofta på det viset som segregationen kommuniceras i statistiska tabeller och i media där graden av segregation karakteriseras via andelen av individer som är arbetslösa, utländsk bakgrund, låg inkomst, dvs kategorier som uttrycker låg nivå av tillgång till resurser. Segregation blir en fråga om "grad av utanförskap". Det är en hållning som riskerar att avleda uppmärksamheten från segregationens relationella karaktär – ett bostadsområdes grad av utsatthet kan endast förstås i relation till graden av utsatthet i andra bostadsområden i en stad eller annat geografiskt avgränsat större område (41).

Det är viktigt att komma ifrån föreställningen om boendesegregation som ett isolerat problem för ett avgränsat bostadsområde – ett problemområde. En mer korrekt beskrivning av boendesegregationen är att det är en process som ger en återspeglning av problem som omfattar samhället som helhet.

Boendesegregation handlar på så sätt om relationer *mellan* bostadsområden som är mer eller mindre homogena med avseende på t.ex. socio-ekonomiska förhållanden, belägna inom ett större geografiskt område. Därigenom blir symboliska faktorer såsom ett bostadsområdes status och rykte men också bostadsområdets befolkningssammansättning och grad av homogenitet viktiga för att förklara den lokala skolans elevsammansättning (31,43). Andra forskare vill inte ge boendesegregationen samma avgörande betydelse för allt mer homogena elevsammansättningar utan menar att det är det fria skolvalet, såsom det är utformat, som är den springande punkten och främsta drivkraften bakom skolsegregationen (42).

Skolkommisionens slutsats är att man "i likhet med OECD ser ett behov av att utveckla en modell som möjliggör val av skola samtidigt som segregation och minskad likvärdighet motverkas (29). Kommissionen ger emellertid inte några förslag på hur en sådan politik ska utformas.

Det behövs en sammanhållen strategi för att minska skolmisslyckanden?

Att vända utvecklingen av skolmisslyckanden till ett läge då alla barn och unga har lika goda förutsättningar att klara skolgången bör vara en av de mest prioriterade uppgifterna för samhället som helhet.

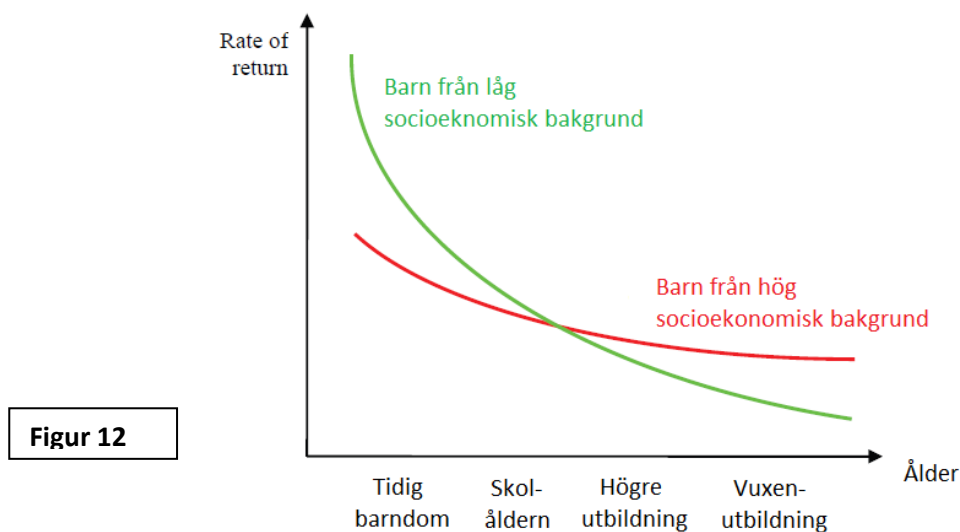
Problemet komplexitet ställer krav på ett ledarskap som behöver skapa de bästa förutsättningarna för en välfungerande samverkan för en sammanhållen strategi som leder till minskad skolsegregation och minskade skillnader i skolresultat mellan skolor. En sådan strategi ska *både* hantera satsningar för att motverka skolmisslyckanden under gymnasiet och i grundskolan och fånga upp ungdomar som lämnat skolan med ofullständiga betyg *samtidigt* som den innebär systematiska och generella satsningar i mycket tidig ålder för att främja utvecklingen av barns kognitiva förmåga, i synnerhet bland de barn vars hemsituation inte innebär ett tillräckligt stöd. Strategin bör

även rymma insatser som syftar till att påverka faktorer och förhållanden *utanför* skolans värld.

- Insatser inriktade mot eleven
- Insatser inriktade på familjen och dess livsvillkor
- Insatser riktade mot skolan som arena
- Insatser inriktade mot bostadsområdet
- Insatser inriktade mot strukturella förhållanden

Det måste vara möjligt för oss att hålla två saker i huvudet samtidigt – satsningar på äldre barn och ungdomar som riskerar att inte klara sin skolgång och satsningar på de minsta barnen för att förebygga framtida skolmisslyckanden. En alltför ensidig satsning på de äldre barnen och ungdomarna kan visserligen i bästa fall motverka skolmisslyckanden men, genom att ur nya generationer unga kommer nya skolmisslyckanden, tvingar oss att hela tiden vara på tå och förnya satsningar på att förhindra konsekvenserna av att nya generationer unga tillkommer.

Det är under tidig barndom som förmågan till lärande grundläggs. Satsningar på att stimulera tal och språkutveckling liksom barnets kognitiva förmåga är speciellt effektiva under de första åren. Det är satsningar som särskilt gynnar barn från hem där förutsättningarna för att stödja barnets kognitiva utveckling är sämre och är därför ett viktigt verktyg för att minska de sociala skillnaderna i skolmisslyckanden på sikt (44).

Diagrammet i figur 12 visar en sammanställning av resultat som förstärker bilden av att det är de tidigaste åren som lägger grunden för kunskaper och färdigheter som tillägnas senare i livet, under skolåren och senare under vuxenlivet (45). Investeringar gjorda tidigt i livet har betydligt större "return of investment" än om de är gjorda senare och det gäller i särskilt hög grad för barn med låg socioekonomisk bakgrund (46).

Nobelpristagaren i ekonomi från år 2000, James Heckman, har arbetat med beräkningar som dessa här ovan och utifrån dessa drar han slutsatsen att:

"Logiken är ganska klar utifrån en ekonomisk synvinkel. Vi kan investera tidigt för att minska skillnader och förhindra utbildningsklyftor, eller vi kan

betala för att minska dem senare, då de är svårare och dyrare att åtgärda. I vilket fall kommer vi att få betala. Och, vi behöver göra både och under en tid. Men det finns en viktig skillnad mellan de båda ansatserna. Att investera tidigt tillåter oss att forma framtiden; att investera senare binder oss till att hantera de förlorade möjligheterna från det förflutna” (47).

Även om det är nödvändigt att satsningar görs i tidig barndom för att påverka skolgången för barn med sämre socioekonomisk utgångspunkt och även om tidiga insatser är mer kostnadseffektiva än senare under tonårstiden, är det självklart att även senare insatser behöver göras.

Resultat från Samlingens process – fem åtgärdsområden med brett intresse i Dalarna för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern

Samlingens Uppdragsgrupp har via en process i flera steg behandlat det aktuella kunskapsunderlaget (1-8) bestående av 102 olika förslag till åtgärder som bidrar till minskade skillnader i hälsa och ökad social hållbarhet. Processen har även involverat verksamhetsansvariga och sakkunniga inom det aktuella temaområdet på lokal- och regional nivå. Utifrån bland annat angelägenhetsgrad, nytta/effekt av åtgärd på individnivå, åtgärdens kostnadseffektivitet, relevans för Dalarnas kommuner, landsting och region kunde åtgärderna med hjälp av den aktuella processen placeras i en form av rangordning.

Det måste dock kraftigt understrykas att rangordningen av åtgärder endast fungerat som ett arbetsmaterial och inte syftat till att peka ut något åtgärdsförslag som mindre viktigt!

Denna prioriteringsprocess utfördes för att, inför det fortsatta arbetet i Samlingen, få fram ett hanterbart urval av åtgärdsområden kring vilka det finns ett brett intresse för att arbeta med i länet. Utifrån processresultatet kan en diskussion inledas kring vad som är relevanta mått, analyser och beskrivningar av förhållanden i Dalarna som ett led i att uppnå Samlingens målsättningar.

36 av dessa 102 förslag kan grupperas under Samlingens temaområde Ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern. I uppdragsgruppens prioriteringsprocess kunde 6 åtgärdsområden identifieras för vilka det fanns ett tydligt bredare intresse i länet, det var:

- f) Förhindra skolmisslyckanden, elevers skolavhopp och öka närvaron
- g) Stärk skolans likvärdighet
- h) Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle
- i) Organisera och planera för barn och ungas deltagande och inflytande i skola och samhälle
- j) Satsa på hälsofrämjande skolutveckling

Dessa åtgärdsområden presenteras alltså mer ingående i delrapporten. De övriga åtgärdsförslagen redovisas helt kort i Bilaga 1.

Åtgärdsområde 6

Förhindra skolmisslyckanden, elevers skolavhopp och öka närvaron

Faktorerna bakom skolmisslyckanden är många och ses på individnivå, skolnivå och systemnivå. Det finns en stark samvariation mellan hushållets ekonomiska, kulturella och politiska resurser och föräldrarnas förmåga att stödja elevens skolarbete. Samhällsutvecklingen påverkar i sin tur både skolsystemet och hushållens livsvillkor. Boendesegregationen interagerar med det fria skolvalet och en tilltagande individualisering på ett sätt som missgynnar elever från hem där föräldrarna har svårare att stödja elevens lärande. Till detta kommer utmaningen med ett ökande antal nyanlända elever. I arbetet för att förhindra skolmisslyckanden är dessa förhållanden något man måste förhålla sig till och förstå på vilka sätt de påverkar möjligheterna att nå de mål som sätts upp.

Insatser mot skolmisslyckanden bör samordnas med andra satsningar som i ett bredare perspektiv syftar till att motverka ojämlika livsvillkor generellt i samhället. Inte sällan genomförs insatser för att minska risken för skolmisslyckanden samtidigt som de motverkas av beslut i andra politikområden som skapar ojämlika livsvillkor. Strategier för att motverka skolmisslyckanden behöver därför utformas med ett helhetsperspektiv och bygga på en överblick av beslut och insatser som påverkar människors livsvillkor. Det kräver i sin tur initiativ som främjar samverkan och ett tvärsektorielt arbete som involverar flera olika aktörer (1).

Till en sådan sammanhållen strategi för att minska skolmisslyckanden hör insatser på flera områden. Här nedan följer en översiktlig beskrivning av fyra övergripande insatsområden.

Insatser inriktade på familjen och dess livsvillkor

Hemmiljön och barnets vuxenrelationer är grundläggande faktorer för den växande individens utveckling. Vårdnadshavarna utgör den viktigaste mänskliga kontakten och skapar förutsättningar för barnets kontakter med omgivningen.

Att som föräldrar eller vårdnadshavare drabbas av arbetslöshet, bristande försörjningsförmåga, kronisk stress och psykisk ohälsa inverkar på förmågan att upprätthålla ett gynnsamt föräldraskap. Boendeförhållanden och relationer till andra vuxna är exempel på andra faktorer som också har betydelse för barnets utveckling i stort och dess kognitiva utveckling i synnerhet.

Insatser på detta område utgår från föräldrarnas betydelse för elevens skolresultat men även på att stödja ett gynnsamt föräldraskap.

Insatser inriktade mot skolan som arena

Vanligtvis har insatser mot skolmisslyckanden skolan som arena. Att stödja nyanlända elevers etablering i skolan och undervisning i svenska är exempel på en sådan insats. Insatser av detta slag med starkt individfokus är oftast bra, men det finns en risk att de gör eleven till bärare av problemet. Med en större helhetssyn på problemet lägger man därför större vikt på insatser

som handlar om att förändra skolans organisering, lärartäthet, kompetens, planering och genomförande av undervisningen, så att skolan blir en stödjande miljö som kompenserar elevernas förmåga till lärande. Det är ett förhållningssätt som skiljer sig från att se skolmisslyckandet som elevens "failure at school" och i stället som ett "failure by school" (2).

Det är en viktig uppgift för skolledare att klargöra om det är eleven som misslyckas i skolan eller om det är skolan som misslyckats med eleven (3). Insatserna behöver, beroende på svar, utformas helt annorlunda.

I Skolkommissionens betänkande skissas på en strategi för att motverka skolmisslyckanden (4). Utifrån Skolkommissionens uppfattning att svagheterna i svensk skola framför allt finns på systemnivå identifieras fyra utvecklingsområden:

- Ansvarsfördelning, styrning och stöd,
- Kompetensförsörjning,
- Långsiktig skolpolitik med tillit från medborgarna och professionerna,
- Vård och utveckling av genomförda reformer.

Insatser inriktade mot bostadsområdet

Erfarenheter och forskning om barn och ungas skolgång i strukturellt svaga bostadsområden och med en mångkulturell befolkningssammansättning visar att dessa elever har höga ambitioner med sina studier och att omgivningen ställer upp så gott de kan för att stödja eleverna (5). Inte sällan finns ett engagemang som kanske inte är norm eller alltid på skolans villkor. Resurser i form av stöd och uppmuntran finns ofta i närområdet men problemet är att dessa resurser inte utnyttjas eller erkänns av omgivningen som värdefulla (6)

Skolan och andra samhällsfunktioner behöver därför finna nya arbetsformer för att involvera, engagera och samarbeta med olika delar av civilsamhället, inte minst föräldrar, med intresse och förståelse för människors olikheter.

Insatser inriktade mot strukturella förhållanden

Den kanske viktigaste strukturella faktorn för elevers skolresultat är föräldrarnas socioekonomiska bakgrund. Samhällets välfärds- och socialpolitik får därför stor betydelse för familjer med små ekonomiska och kulturella resurser. För att förbättra chanserna till en lyckad skolgång för barn och unga från sådana förhållanden finns en mängd insatser att göra mot strukturella faktorer.

I princip rekommenderas två parallella strategier för att på strukturell nivå förhindra skolmisslyckanden (bb). Dels behöver man påverka faktorer som främjar mer jämlika förutsättningar för elever med olika socioekonomisk bakgrund, dels krävs riktade insatser för att stärka skolor i bostadsområden med sämre strukturella förutsättningar. Från Stockholm Stads arbete för jämlik hälsa föreslås några insatser som motsvarar dessa rekommendationer (6):

- Investera i och bygga ut vuxenutbildningen; inrätta studiecirklar i områden med sämre strukturella förutsättningar om utbildningsfrågor och allmänna samhällsfrågor; breda medborgarmöten om den lokala skolans arbetsvillkor, utmaningar och framgångar.

- Motverka boendesegregationens påverkan på skolan. Utred villkoren för skolor i bostadsområden med sämre strukturella förutsättningar, med hjälp av dialoger med lärare, föräldrar och elever för att ta fram handlingsplaner. Satsa på välfärdens infrastruktur i området, såsom fritid, kultur, förskola, hälsoinstitutioner. Inventera befintliga "komplementära skolor" och stöd dessa. Skapa starka incitament för skolor att ingå i samverkan och utbyte mellan skolor för att motverka social isolering och stigmatisering.
- Motverka de negativa effekter som kan kopplas till skolvalsreformen. Det handlar särskilt om att påverka rekryteringen till friskolorna i kommunen så att den inte missgynnar elever från bostadsområden med sämre strukturella förutsättningar eller nyanlända elever.
- Uppmärksamma utbildningsvillkoren för nyanlända elever. Insatser bör syfta till att betrakta och behandla nyanlända elever som skolans elever och vara ett ansvar för hela skolan, inte bara för modersmåls- och andraspråkslärare och lärare i svenska som andraspråk.

Västra Götaland satsar på en sammanhållen strategi för att minska skolmisslyckanden.

I Västra Götaland har man i ett uppdrag från regionstyrelsen tagit fram strategin "Handlingsplan fullföljda studier, 2017-2020" (7) vars utgångspunkt är att VGR ska samarbeta med andra aktörer för att fler elever ska lämna grund- och gymnasieskolan med godkända betyg.

Satsningen innebär att man på ledningsnivå inom VGR är överens om att alla som är involverade i skolans sfär, på ett eller annat sätt, måste samarbeta för att vända den negativa trenden med sjunkande skolresultat.

Västra Götalandsregionen handlingsplan kan tjäna som grund för inspiration för det arbete som pågår inom området i Dalarna.

Fem problemområden där Västra Götalandsregionen kommer att lägga ner kraft och resurser för en positiv utveckling.

Samverkan. Med komplexa problem krävs samverkan mellan flera aktörer. För att undvika friktion och gränskonflikter behövs det fungerande metoder för kommunikation och tillit.

Psykisk hälsa. Psykisk ohälsa i barndomen leder till sämre skolresultat och sämre framtidsutsikter i vuxenlivet. Dagens hälsofrämjande insatser når inte alla familjer, barn och unga. Hur fångar vi upp dem?

Livsvillkor och levnadsvanor. Hur kan vi hjälpas åt för att i möten med familjer eller barn och unga identifiera riskfaktorer och istället erbjuda sammanhang som utvecklar? Med rätt stöd till barn och föräldrar med svår livssituation kan negativa mönster mellan generationerna brytas.

Studiemotivation. Ungdomar som hoppar av upplever ofta skolan som meningslös, eftersom de har svårt att se samband mellan sina studier och framtida mål. Tillsammans kan vi stärka kopplingarna mellan studier och arbetsliv.

Migrationsbakgrund. Barn och unga med migrationsbakgrund står inför särskilda utmaningar genom till exempel kortare tid i skolan, trauman eller att de saknar kontaktnät. Genom att möta upp med hälso- och sjukvårdsinsatser och kontakt med näringslivet kan vi visa på framtidsmöjligheter

Ur *Handlingsplan fullföljda studier, 2017-2020*, VGR 2017-11-17

”Plugga klart” i Dalarna

Under 2014 inleddes en process i Dalarna kring att utveckla insatser som motverkar studieavbrott med SKL:s projekt Plug In som förebild. De två projekten som tagits fram, Plugga klart 1 och Plugga klart 2, finansieras via ESF och startade i januari 2016 med Region Dalarna som projektägare och genomförs i samverkan med ca 20 skolor runtom i länet. I projektgruppen på Region Dalarna finns ca 4 tjänster för att stödja de deltagande skolorna. Samverkan sker också med andra aktörer såsom GYSAM och kommunernas kommunala aktivitetsansvar (KAA).

Syftet är att minska studieavbrotten i gymnasieskolorna i Dalarna, för att öka andelen elever som fullföljer sina gymnasiestudier. Huvudmålet är detsamma för båda projekten, men aktiviteterna är olika. Projekten kompletterar varandra och innehåller kompetensutvecklingsinsatser för skolpersonal (PK1) samt verksamhetsutveckling för att tidigt identifiera elever som är i riskzonen att avbryta sina studier (PK2).

Verksamhetsutveckling på skolorna har som mål att implementera och säkerställa att rutiner för att tidigt identifiera elever i riskzon för studieavbrott och åtgärder kring dessa elever skapas och lever kvar på deltagande skolor efter projektets slut. Under projekttiden pågår ett kontinuerligt arbete med de horisontella principerna: jämställdhetsintegrering, tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning och likabehandling och icke-diskriminering. I plugga klart 2 är det upphandlade aktören Mirak Adviser som arbetar med det tillsammans med deltagande skolor

Plugga klart 1: Kompetensutveckling för personal på grund- och gymnasieskolor

Projektet vänder sig till personal som arbetar med skolungdomar, för att förhindra att elever hamnar i riskzonen för studieavbrott. Projektet erbjuder ett processinriktat stöd till personalen under ett läsår, där temat är förhållningssätt, bemötande och normkritiskt tänkande samt att skapa rutiner och modeller för hur arbetet kan förbättras för att motverka att elever kommer i riskzonen. Relationen mellan lärare och elev kan vara den enskilt största faktorn för att frigöra elevernas potential i klassrummet och särskilt för elever med svag skolanknytning.

Projektet har upphandlat tjänsten att genomföra kompetensutvecklingen via Swedish Empowerment center i Borlänge.

Sammanlagt deltar 20 skolor, varav 3 högstadieskolor. Totalt beräknas 900-1000 personer delta i Plugga Klart 1. Inför ett fortsatt arbete för många skolor diskussioner som anknyter till arbetet inom Plugga klart 2, medan andra har helt andra behov.

Plugga klart 2: Verksamhetsutveckling för grund- och gymnasie-skolor

Projektet syftar till att utveckla verksamheter och aktiviteter för ungdomar som riskerar att lämna skolan i förtid. Projektet ska också identifiera elever i riskzon att avbryta sina studier, så tidigt som möjligt, och göra insatser för denna grupp. Skolan ska genom projektet aktivt stödja de elever som är i riskzonen för studieavbrott. Skolor som deltar får möjlighet att ha i genomsnitt en tjänst inom projektets ram, som arbetar med verksamhetsutveckling.

Uppskattningsvis 50 % av lönekostnaderna finansieras av projektet, t ex en elevsamordnare.

Merparten av de deltagande skolorna började sitt utvecklingsarbete under läsåret 2016/17. Därefter har det tillkommit ett antal skolor under projektets gång. Varje skola gör en planering för sin del i projektet utifrån de ramar som projektansökningarna ger, genom att skriva sin egen handlingsplan för utvecklingsarbetet.

Sammanlagt deltar ett 20-tal skolor i projektet.

Huvudaktiviteter inom projekten:

- Utforma rutiner i skolan för att identifiera elever som riskerar att göra studieavbrott.
- Utveckla och införa tidiga insatser för att motverka studieavbrott.
- Utforma system för att registrera elever som gör studieavbrott och dess orsaker.
- Kompetensutveckling för berörda elever kring jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering.
- Nätverksträffar för berörd personal.
- Utbilda berörd personal i jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering.
- Kompetensutveckling för berörd personal kring gemensamt förhållningssätt och bemötande.

Båda projekten har syftet att bidra till skolutveckling som, i sin tur, ska bidra till att färre elever gör studieavbrott. Psykisk ohälsa är en av riskfaktorerna för studieavbrott. Projekten pågår 2016 - 2018. Resultaten bör under och efter projekttiden spridas till övriga skolor i den mån erfarenheterna kan anses vara tillämpliga på fler skolor.

Effektmål för Plugga klart

- Effektmål för huvudmännen: Huvudmännen ansvarar för att rutiner och processer finns för att identifiera elever i riskzon. Åtgärder kring det används på alla deltagande skolor. Efter projektets slut har deltagande skolor anpassat sin verksamhet utifrån denna kunskap.
- Effektmål för huvudmännen: Huvudmännen ansvarar för att arbetet med de horisontella principerna, jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering är implementerat på alla deltagande skolor. Skolorna arbetar med de horisontella principerna och efter projektets slut har deltagande skolor anpassat sina rutiner och verksamhet utifrån denna kunskap.
- Effektmål för regionen: Utredda och föreslå ansvarsfördelning för utvecklingsarbetet på Dalarnas skolor gällande att minska studieavbrott.

Hur går det?

Skolorna som deltar i projektet presenterar kontinuerligt sitt arbete på Plugga klarts Facebooksida. Från Lugnetgymnasiet i Falun berättas till exempel:

”Genom projektet har det skapats en möjlighet att arbeta mer uppsökande och intensivt med de elever som behöver stöd av olika slag. Vi har valt att skapa en tjänst som vi kallar elevcoach. En elev säger att: elevcoachen hjälper en när det är svårt i skolan, komma till skolan och att komma igång med uppgifter. Elevcoachen underlättar alltid för en inom skolan och även utanför skolan. Elevcoachen är lätt att prata med och man får hjälp med schemat och allting. Man får en större överblick i vad man behöver göra i sina ämnen - man får bättre koll på läget helt enkelt. ”

Projektet har skapat en viktig dialog och gett utrymme för diskussioner på skolor, lokalt, kommunalt och regionalt;

- kring elever som är i riskzon för studieavbrott och vilka effekter det ger på kort och lång sikt.
- kring valkompetens, elevers kommande studieval
- gällande hur man integrerar arbete med horisontella principer, jämställdhet, tillgänglighet och icke diskriminering.
- kring elever som är i riskzon för studieavbrott och vilka effekter det ger på kort och lång sikt.
- kring studieavbrottsstatistik.
- kring regionalt ansvar för skolutvecklingsfrågan och dess ägarskap.

Vad händer sedan?

En implementeringsplan har tagits fram för att tydliggöra hur projektet ska kunna förankras så att arbetet lever kvar efter projektets slut. I samband med det planeras kommunmöten där politiker och tjänstemän som hanterar skolfrågor möter projektledningen, skolledare och delprojektledare som arbetar med projektet. Under mötena ska man informera om projektet samt föra dialog kring hur projektet kan implementeras i ordinarie verksamhet. Separat inbjudan har skickats till skolcheferna i Dalarna med önskan om att de bjuder in till möten under våren 2018.

Under projektet sammanställer Karin Funcke från projektledningen en bok, för att kunna delge och sprida de lärdomar som projektet ger. I boken kommer ett antal av de deltagande skolornas resa genom projektet skildras från de allra första behovsanalysamtalen till deras målgång. Boken belyser även hur skolorna planerar arbeta vidare efter projektets slut, samt delprojektledares och skolledares upplevelser av att ha arbetat med projektet. Avslutningsvis, kommer några av projektets elevdeltagare berätta om vad projektet betytt för dem.

Projektledningen har ställt frågan till ESF om det finns möjlighet till förlängning av projektet. De kan i dagsläget inte ge besked om det, men meddelar att det ser över eventuella möjligheter till det.

En avslutande spridningskonferens planeras i november 2018.

Psykisk hälsa barn och unga - Fördjupad läns gemensam analys och handlingsplan Barn och unga i Dalarna 2017

Överenskommelsen "Stöd till riktade insatser inom området psykisk hälsa 2017", mellan staten och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), syftar till att "fortsätta skapa förutsättningar för en kraftfull utveckling när det gäller att främja psykisk hälsa, förebygga ohälsa och tillgängliggöra högkvalitativa, kostnadseffektiva insatser till de som behöver vård och stöd". Överenskommelsen ska stimulera ett lokalt och regionalt långsiktigt och hållbart arbete som utgår ifrån ett gemensamt ansvarstagande i ordinarie strukturer.

Som ett inslag i överenskommelsen har det utförts en fördjupad analys av behov som finns hos barn, unga och unga vuxna, 0 – t.o.m. 24 år. Utifrån pågående utvecklingsprocesser hos länets respektive kommuner, Landstinget Dalarna och hos de regionala utvecklingsgrupperna och med resultat från en enkät till kommuner och landsting hölls ett läns gemensamt analysseminarium på Region Dalarna den 20 september, 2017. I seminariet deltog 40 personer från kommun, landsting, Region Dalarna och brukar-rörelsen i Dalarna. Syftet med seminariet var att, tillsammans analysera data för länet och identifiera läns gemensamma utmaningar inom området psykisk hälsa barn och unga. Analysen som processats i olika fora ligger till grund för den handlingsplan och inriktning för läns gemensamma insatser som planeras de närmaste åren i länet.

I den fördjupade analysen och handlingsplanen Barn och Unga i Dalarna 2017 (8) togs det fram ett tiotal prioriterade utvecklingsområden inom de fem fokusområden som är aktuella i arbetet inom överenskommelsen. Här nedan redovisas två prioriterade utvecklingsområden som ingår i fokusområde 1 - Förebyggande och främjande arbete.

De två utvecklingsområdena, 1.1 samt 1.2, här nedan rör i ena fallet utvecklingen av ungdomsmottagningarna i Dalarna och i det andra en vidare utveckling av en sammanhållen ungdomshälsa i enlighet med modeller som finns i t.ex. Umeå

Utvecklingsområde 1.1

Ungdomsmottagningars arbete med psykisk hälsa.

Det bedrivs idag ojämlika insatser på ungdomsmottagningarna i Dalarna. Insatserna är ojämlika gällande kvalitet och tillgänglighet. Det saknas direktiv och styrande dokument för arbetet med psykisk hälsa på ungdomsmottagningarna och det finns således stora skillnader i hur mottagningarna arbetar inom detta område. Ungdomsmottagningarna i Dalarna har behov av ett länsövergripande gemensamt uppdrag gällande psykisk hälsa, med fokus på förebyggande arbete. Arbetssättet behöver utvecklas för att förbättra patientsäkerhet. Ungdomsmottagningarna behöver arbeta mot en mer personcentrerad vård gällande psykisk hälsa på länets mottagningar. Det behöver utarbetas riktlinjer utifrån evidensbaserade insatser gällande psykisk hälsa på länets ungdomsmottagningar.

Långsiktiga mål	Kortsiktiga mål	Aktiviteter	Tidsplan	Indikator för uppföljning
Att ungdomar som besöker ungdomsmottagningen erbjuds likvärdiga insatser från samtliga mottagningar i Dalarna gällande psykisk hälsa.	Ta fram ett förslag på ett länsövergripande uppdrag för Dalarnas ungdomsmottagningars arbete med psykisk hälsa.	Bilda arbetsgrupp och referensgrupp, inhämta uppdragsbeskrivningar från andra län samt andra verksamheter, inhämta mottagningarnas syn på sitt uppdrag, inhämta chefers syn på UMs uppdrag, skriva uppdragsförslag	2017	Att ett förslag är färdigt under 2017.
	Upprätta en handlingsplan innehållande aktiviteter, mål och uppfyllandekriterier för att skapa förutsättningar för en ökad samverkan och samsyn inom ungdomsmottagningarna kring uppdrag, utförande och utveckling gällande psykisk hälsa.	Bilda arbetsgrupp och referensgrupp	2017	Att en handlingsplan finns färdig under 2017.
		Undersöka möjligheten till gemensam chef för UM i Dalarna.	2017	
Ta fram ett påbörjat förslag på länsgemensamma arbetsätt bestående av möjliga insatser för psykisk hälsa som är evidensbaserade och personcentrerade, med god kvalitet och tillgänglighet.	Bilda arbetsgrupp och referensgrupp. Inhämta idéer från länets och landets mottagningar. Utbilda i Ångesthjälpen Ung.	2017	Att ett påbörjat förslag finns under 2017.	

Ur Fördjupad länsgemensam analys och handlingsplan Barn och unga 2017, Region Dalarna, enheten för Hälsa och välfärd, 2017

Utvecklingsområde 1.2

Utveckling av idén Ungdomshälsa i Dalarna.

Behovet identifierat av projektet Psykisk hälsa barn o unga - smarta flöden Förebyggande, främjande, lättillgängliga, tidiga och effektiva insatser vid psykisk ohälsa skall erbjudas till barn och unga med lätt till medelsvår psykisk ohälsa inom första linjen i Dalarna. Slutsatser som framkommit under året inom olika projekt och under analysseminariet är att samverkan behöver vidareutvecklas och fördjupas gällande arbete med psykisk hälsa/ohälsa för barn, unga och unga vuxna. Detta kräver en ytterligare fördjupad samverkan och ansvarstagande mellan olika aktörer i kommunerna och Landstinget Dalarna, såsom skola, elevhälsa, socialtjänst samt primärvårdens samtalsmottagningar barn o unga (SBU) och ungdomsmottagningar. En idé om en sådan fördjupad samverkan bearbetas nu inom länet.

Långsiktiga mål	Kortsiktiga mål	Aktiviteter	Tidsplan	Indikator för uppföljning
Att barn och unga har en god tillgänglighet och låg tröskel in till råd, stöd och behandling i kommun och landsting (första linjen) avseendepsykisk ohälsa i Dalarna vilket innebär en utvecklad och fördjupad samverkansstruktur mellan berörda aktörer.	Att idén om ett tydliggörande och fördjupad av samverkansstruktur arbetas fram. "Ungdomshälsan", beskrivs och förankras i adekvata nätverk på regional nivå.	Sätta samman ett förslag till arbetsgrupp med representanter för olika berörda verksamheter inom kommun och landsting. Förankra förslaget i Förvaltningschefsnätverket på Region Dalarna.	Oktober 2017	Att förslagen är presenterade för och godkända av Förvaltningschefsnätverket samt att arbetsgruppen fått mandat att arbeta vidare med frågan.
		Ta fram ett förslag på uppdrag för arbetsgruppen. Förankra förslaget i Förvaltningschefsnätverket	Oktober 2017	
		Förankra idén politiskt	November 2017	
		Ta fram ett underlag för gemensamma kostnader för det länsgemensamma projektet	2017	
	Intresserade kommuner startar upp enheter för "Ungdomshälsa"	Efter beslut identifiera kommuner som är intresserade att arbeta enligt modellen. Uppstart av enheter i intresserade kommuner	2018-2020	

Ur Fördjupad länsgemensam analys och handlingsplan Barn och unga 2017, Region Dalarna, enheten för Hälsa och välfärd, 2017

Kommissionen för jämlik hälsa föreslår att staten utreder en sammanhållen barn-, elev- och ungdomshälsovård

Mot bakgrund av det pågående arbetet med att åstadkomma en sammanhållen ungdomshälsa i Dalarna är det på sin plats att här också ta upp förslaget från Kommissionen för jämlik hälsa om en sammanhållen barn-, elev-, och ungdomshälsovård (9). Regeringens proposition om en ny svensk folkhälsopolitik förväntas behandla detta förslag. Propositionen dröjer dock (skrivet 20 mars 2018). Syftet med en sådan sammanhållen verksamhet är att:

- Säkerställa en jämlik tillgång till hälsofrämjande insatser under hela uppväxten, i alla åldrar, oavsett bostadsort, val av skola eller vårdgivare.
- Skapa ett sammanhållet ansvar för att alla barn får del av de generella hälsofrämjande och förebyggande insatser som samhället erbjuder.
- Underlätta för föräldrar att stödja barnens hälsoutveckling.
- Möjliggöra för barn att söka hjälp för sin hälsa oavsett föräldrarnas resurser genom en lättillgänglig form av hälsostöd i barnens närmiljö.
- Minska antalet övergångar mellan olika verksamheter.
- Samla kunskap och kompetens kring metoder för att förverkliga proportionell universalism, dvs. i verkligheten möta barnens behov av hälsoinsatser
- Öka möjligheterna att möta olika barns behov utifrån deras utvecklingsnivå istället för utifrån ålder.
- Säkerställa att barn med behov av samordnade insatser från olika aktörer får rätt stöd och att föräldrar slipper bli samordnare samt att de får del av även hälsofrämjande insatser.
- Öka möjligheterna till gemensam kompetensutveckling och forskning för att utveckla ett hälsostöd som skapar jämlik hälsa.

En central problematik är att hälso- och sjukvården för barn och unga utgår från olika lagstiftning och har olika förutsättningar. I nuvarande system omfattas barn av insatser inom ramen för socialtjänstlagen (SFS 2001:453), skollagen (SFS 2010:800) och hälso- och sjukvårdslagen (SFS 1982:763). För att göra det möjligt att följa barnen från mödra- och barnhälsovården till elevhälsa och ungdomsmottagningar och vuxen ålder bör det även undersökas om det är möjligt att underlätta informationsöverföring mellan verksamheterna. I dag finns det sekretessbestämmelser som försvårar detta. Det är önskvärt med en sammanhållen journalföring som följer barnen från dagens mödra- och barnhälsovård till elevhälsa. På så sätt finns en samlad information som utgör ett gott beslutsunderlag för eventuella åtgärder.

Åtgärdsområde 7

Stärk skolans likvärdighet

Målet om den svenska skolans likvärdighet handlar om att ge alla individer samma möjligheter att lyckas. De skillnader som vi ser förekomma i Sverige men även i Dalarna innebär att detta inte längre gäller. Den unge individens framtid kan komma att bestämmas av i vilken skola den hamnar och inte av personliga förmågor.

Därtill leder de ökande skillnaderna mellan skolor att de genomsnittliga skolresultaten i hela det svenska skolsystemet försämras. OECD visar i studier att det finns samband mellan stora kvalitetsskillnader i skolsystemet och lägre sammanlagda skolresultat (1).

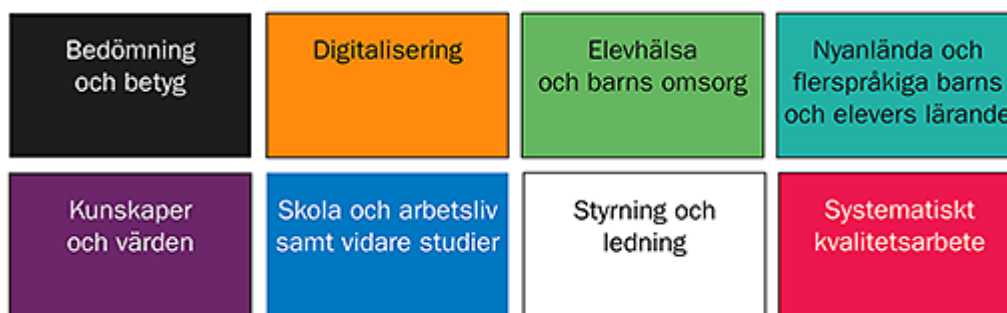
När klyftorna mellan olika grupper elever ökar, till exempel när det gäller behörighet till gymnasiet ökar riskerna både för ett individuellt utanförskap, en förlust av humankapital och betydande framtida samhällskostnader. Samtidigt vet vi att en fullständig skolgång, även med endast genomsnittliga betyg, är ett starkt skydd mot utanförskap och ohälsa oavsett elevens bakgrund (2).

Skolsegregationen och de faktorer som ligger bakom den har belysts tidigare i denna delrapport. Att verka för minskad skolsegregation får inte bara effekter i form av förbättrade skolresultat. Det innebär även ett värde i sig att elever från olika bakgrunder kan mötas i skolan. För att skolan ska fortsätta vara en sammanhållande kraft i ett demokratiskt och öppet samhälle är det viktigt att skolan verkligen utgör en mötesplats för elever med olika bakgrund och förutsättningar (3).

Att öka skolans likvärdighet – lokalt, kommunalt, regionalt och nationellt - bör tillhöra ett av de mest primära samhällsmålen.

Alla skolor ska vara bra skolor – Skolverkets nationella skolutvecklingsprogram är ett stöd på vägen

För att vända utvecklingen måste kommunala och enskilda huvudmän sätta in rätt resurser där de bäst behövs. Skolverket arbetar med att analysera utvecklingen både när det gäller likvärdighet och resultatutveckling och arbetar med olika utvecklingsinsatser för att stödja huvudmännen.

Figur 13. Skolverket erbjuder stöd till huvudmän, skolor och förskolor för att de ska kunna förbättra undervisningen. Stödet presenteras i form av insatser under ett eller flera av de åtta nationella skolutvecklingsprogrammen. Läs mer på www.skolverket.se/skolutveckling

Med hjälp av insatserna i Skolverkets nationella skolutvecklingsprogram, figur 13, får huvudmän, förskolor och skolor möjligheter att utveckla undervisningen och den pedagogiska verksamheten. Insatserna ska bidra till att skapa förutsättningar för barns utveckling och lärande samt förbättrade kunskapsresultat för eleverna.

Dalaskolor deltar i Skolverkets Samverkan för bästa skola

På uppdrag av regeringen erbjuder Skolverket stöd till ett antal utvalda huvudmän i att genomföra utvecklingsinsatser som stärker huvudmannens förmåga att planera, följa upp och utveckla utbildningen. Syftet är att förbättra elevernas kunskapsresultat i skolorna, höja kvaliteten i förskolorna och öka likvärdigheten inom och mellan skolor och mellan förskolor. Fyra skolor i Dalarna deltar i Skolverkets Samverkan för bästa skola. Skolhuvudmän för dessa finns i Mora, Smedjebacken och Säter.

Huvudmännen och skolorna analyserar elevernas resultat och tänkbara orsaker bakom utfallet. Skolverket ger ett aktivt stöd i detta arbete. I dialog undersöker skolorna och huvudmannen tillsammans med Skolverket vad som skulle kunna vara tänkbara insatser som skulle kunna vända resultaten på längre sikt. Fokus i dialogen ligger hela tiden på mål och resultat, både på skolnivå och på huvudmannanivå. Resultaten relateras till läroplans- och kursplanemål, skolans organisering av utbildningen och skolans arbetsmetoder. Det ska finnas en enighet bland de som arbetar i skolan om de mål som huvudmannen och skolorna prioriterar. Av Skolverkets uppdrag från regeringen framgår också att eleverna ska ges möjlighet att yttra sig. Läs mer på www.skolverket.se/skolutveckling/samverkan-for-basta-skola

Utveckla metoder som underlättar nyanlända elevers etablering

Elever med utländsk bakgrund är en heterogen grupp när det gäller ursprungsland, språk och föräldrarnas utbildningsnivå. Generellt sett har de som grupp svårare att nå de kunskapskrav som behöver uppnås men barn som kommit till Sverige innan sju års ålder klarar sig lika bra i skolan som barn med utländsk bakgrund som är födda i Sverige. Elever med utländsk bakgrund uppnår examen från gymnasieskolans nationella program i lägre grad än elever med svensk bakgrund men de elever med utländsk bakgrund som avslutar en gymnasieutbildning och uppnår högskolebehörighet går vidare till högskoleutbildning i högre utsträckning än elever med svensk bakgrund som avslutar en likadan utbildning.

För att nyanlända elever, särskilt de som kommit till Sverige efter skolstartsålder, snabbt ska komma vidare i sin kunskapsutveckling i alla ämnen behöver undervisningen utformas utifrån elevernas förutsättningar och behov. Detta underlättas bl.a. av om det på skolan råder en samsyn i förhållningssätt, att all personal på skolan tar ett gemensamt ansvar för de nyanlända elevernas lärande och att alla lärare har kunskap och kompetens om nyanlända elevers lärande (4).

Viktigt med samverkan mellan studiehandledare, modersmåls lärare och ämneslärare

Studiehandledning och kartläggning tillhör de viktigaste insatserna för nyanlända elevers skolframgång. I kartläggningen tar man fasta på de

kunskaper elever tidigare har utvecklat. Man får fatt i vad eleven behöver fortsätta att utveckla för att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i de olika ämnena. Genom studiehandledning på modersmålet kan nyanlända elever fortsätta med en åldersadekvat kunskapsutveckling utan att studierna försenas i väntan på att eleven lär sig svenska. Elever kan övergå till ordinarie undervisning i ett tidigare skede. Det kräver dock att det finns tillgång till kvalificerade studiehandledare och ett utvecklat samarbete mellan studiehandledare, modersmåls lärare och ämneslärare (5-7) Läs mer på www.skolverket.se/skolutveckling/larande/nyanlandas-larande/organisera-for-nyanlanda-elev

Modersmålsundervisning viktig för enskilda elevers skolframgång.

Det är viktigt att de barn som har utvecklat ett modersmål innan de börjar skolan får fortsatt stöd på det språket, såväl hemma som i förskolan. I skolan gynnas språkutvecklingen av att eleven får undervisning på modersmålet. I läroplanen för grundskolan står att skolans uppdrag utgår ifrån tanken att "språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade." En språklig identitet kan till exempel rymma att vara sig själv på ett visst språk och att ha självförtroende på detta språk. Genom språket får individen inte bara ord och begrepp, utan även värderingar och normer.

Framgångsfaktorer för nyanlända elevers mottagande och utbildning

PÅ HUVUDMANNA OCH SKOLENHETS NIVÅ

- Riktlinjer för organisation och mottagande av nyanlända elever och utbildning för nyanlända elever och elever med annat modersmål än svenska
- Organisation, mottagande och elevresultat följs upp och analyseras som en del i det systematiska kvalitetsarbetet
- Resurser till utbildningen som fördelas efter barns och elevers olika förutsättningar och behov
- Strategier för kompetensutveckling

PÅ SKOLENHETS NIVÅ

- Samsyn i förhållningssätt
- Alla ser de nyanlända eleverna som hela skolans ansvar
- Förutsättningar för elevens sociala delaktighet
- Alla lärare har kunskap om nyanlända elevers lärande
- En kartläggning genomförs av elevens tidigare kunskaper och erfarenheter
- Utbildningen och undervisningen planeras och genomförs utifrån det bedömningen visar om elevens förutsättningar och behov

Elever som under hela sin skoltid kontinuerligt deltar i modersmålsundervisning trivs bättre i skolan, upplever större trygghet i skolarbetet och når bättre studieresultat än de elever som inte deltar. Det finns en klar koppling till elevers bättre läs- och skrivförmåga och modersmålsundervisning (5,8,9)

Elever som undervisats parallellt på sina båda språk, modersmål och andraspråk, under minst sex år når bättre resultat än enspråkiga elever. De når också bättre resultat än tvåspråkiga elever som fått mer begränsad undervisning på modersmålet (2)

Skolans arbete med nyanländas skolgång behöver stärkas

Ofta saknas ett samlat och systematiskt tillvägagångssätt i verksamheten kring de nyanlända eleverna. Många elever känner t.ex. frustration över att de inte förstår undervisningen och upplever att de tappar sina tidigare kunskaper och kommer efter sina jämnåriga kamrater i sin kunskapsutveckling. Huvudmännen saknar ofta kapacitet att organisera lärmiljön så att den stöder elevernas kunskapsutveckling. För att möta upp de brister som idag föreligger i skolans arbete erbjuder Skolverket kompetensutveckling och andra insatser för att skapa bättre förutsättningar för att ge nyanlända elever en skolgång av hög och likvärdig kvalitet. Insatserna är till för att stärka arbetet med att organisera verksamheten, kartlägga, undervisa och bedöma nyanlända elever.

Samordnare för det lokala utvecklingsarbetet igång sedan 2016.

För att kunna genomföra den kompetens- och organisationsutveckling som behövs måste skolhuvudmännen veta vad som brister och vad som kan göra bättre. Sedan våren 2016 erbjuder därför Skolverket alla huvudmän i Sverige möjligheten att utse en samordnare som skall stödja huvudmannen i det lokala arbetet för nyanlända elever.

Pedagogiskt Utvecklingscentrum Dalarna (PUD) vid Högskolan Dalarna fungerar som regionalt utvecklingscentrum för Dalarnas kommuner och samlar alla samordnare i regionen till ett nätverk som möts regelbundet. Under 2017 har samordnarna genomfört en nulägesbeskrivning och utifrån den, tillsammans med huvudman, tagit fram en plan för prioriterade utvecklingsområden i arbetet för nyanlända elever.

Utvecklingsplanerna har överlämnats till PUD vid Högskolan Dalarna som sammanställer de utvecklingsbehov som finns och vidarebefordrar dem till Skolverket. Ur detta material kommer Skolverket under 2018 att kunna ta fram relevanta kompetensutvecklingsinsatser och utvecklingsstöd som möter de faktiska behov som finns i landet.

De utsedda samordnarna ska vara fortsatta stöd för huvudman och rektorer i val och organisering av kommande insatser inom nyanländas lärande och fungera som en länk mellan Skolverkets uppdrag att stärka utbildningens kvalitet för nyanlända elever och berörda huvudmän. Huvudmannen ansvarar för att följa upp utvecklingsarbetet kontinuerligt.

Var beredd på mångfacetterad stressproblematik hos nyanlända elever

Unga som kommer till Sverige efter skolstartsalder, inte minst ensamkommande, har särskilt svårt att klara skolan på ett bra sätt. Orsakerna till det kan vara många och samspelar på olika sätt, såsom framgår av avsnittet om skolmisslyckande. Ofta befinner sig dessa ungdomar i en livssituation som innebär påtaglig stress och belastning. Tankar kring vad som händer i hemlandet, påtryckningar från hemlandet angående framgång i det nya landet, att de känner stark oro för nära och kära skapar en kontinuerlig stress och oro som försämrar närminne, förmåga att fokusera vilket försvårar studiesituationen.

Inte sällan bär de med sig minnen av svåra upplevelser och kan även ha tagit skada i form av posttraumatiskt stressyndrom. Till detta kommer att många studerande lever med ett utvisningsbesked som hotar och därmed inte kan fokusera på studierna. Det nya språket används kanske i liten grad av de studerande utanför skolan. Därmed praktiseras inte det som de har lärt sig vilket leder till att språkutvecklingen sker väldigt långsamt. När språket inte finns blir skolarbetet extra svårt och stressande.

En ytterligare stressfaktor är den risk för konflikter som förekommer relaterat till främlingsfientlighet hos personer med svensk bakgrund samt spänningar mellan minoriteter av skilda etnicitet. Förklaringar som dessa är viktiga att förstå och ta hänsyn till i undervisningen. Vid Fornby folkhögskola i Borlänge har man intresserat sig för den stress som kan uppträda i mötet av lärandemiljön.

Fornby folkhögskola studerar stressen från mötet med svensk skolkultur

Till beskrivningen av faktorer som försvårar skolgången för elever som kommit till Sverige efter skolstart skall läggas aspekten av mötet med en främmande skolkultur. Den första tiden i svenska skolan med det nya språket och den nya kulturen som de jämför med sin egen bild av hur en skola är leder till förvirring och stress (10).

Vid Fornby folkhögskola i Borlänge har man undersökt upplevelsen av stress hos elever som läser allmän kurs med svenska som andraspråk. Fynden från Fornbylärares undersökning överensstämmer med forskningen om nyanländas skolsituation på gymnasie- och folkhögskola. Här nedan redovisas resultaten från den undersökning som genomförts av lärare vid Fornby folkhögskola. Det dras även slutsatser om hur nyanländas etablering i skolan ska kunna underlättas. De redovisar ett viktigt kunskapsområde som förtjänar att belysas ytterligare i arbetet med att skapa goda förutsättningar för barn och unga under tiden i skolåldern, oavsett bakgrund.

För många unga nyanlända som redan genomfört stora delar av sin skolgång i hemlandet kan mötet med den svenska skolkulturen i sig medföra en betydande stressproblematik. Inte sällan har skolan i hemlandet varit hierarkisk med läraren som en självklar auktoritet vid katedern och eleverna som ett auditorium, lyssnande på det som förmedlas med ord och text på tavlan. Skolan ingår i det samhälle och den pedagogiska norm som de har levt hela sitt tidigare liv i (11).

I svensk gymnasieskola och folkhögskola möts man av en lärare som uppträder som en i gruppen, tilltalas med "du" eller förnamnet, som är mer en handledare och individuell hjälpare. Det ger en upplevelse av att lärarna abdikerat från sin maktposition och lämnat makten till eleverna, att det inte finns tydliga regler som berättar för de studerande hur man skall uppföra sig. Detta är förvirrande, de vet inte vad som förväntas av dem, hur de skall uppföra sig, när de får fråga, vad de kan fråga om. De tycker också att handledandet som dessa lärare praktiserar känns jobbigt, läraren kommer många gånger för nära, har fokus just på den enskilde och man upplever sig utpekad (10).

De beskriver att de blir stressade, läraren både beskriver och frågar, man hinner inte processa allt, sammanhanget går förlorat och istället för att förstå tappar de bort sig helt (12).

Eleverna saknar det gemensamma lärandet som man var en del av i hemlandets skolnormalitet. Den svenska gymnasie- och folkhögskolans norm att betona individens egen utvecklingstakt för med sig svårigheter för alla, för de studerande att förstå det uttalade regelverket och för lärare att förstå de skolkulturer och förväntningar på undervisning som dessa studerande bär med sig. Där läraren upplever att de haft en diskussion kring ämnet har det istället blivit en monolog då den studerande har stängt av, man orkar inte ta in all information på det nya språket. Den andraspråksstuderande känner sig utsatt och ifrågasatt av läraren (13).

Erfarenheterna från undersökningen från Fornby folkhögskola (14) beskriver svårigheter för nyanlända elever att ta till sig ett annat sätt att tillgodogöra sig kunskaper:

- diskussioner som lärande ges ringa värde och status om man kommer från en skolkultur där man ska skriva av lärarens ord och inte använda egna
- bedömningskulturen i skolan är "tyst" och är svår att förstå för många. Eleven bedöms utifrån sin aktivitet i allt från enskilt arbete till gruppövningar, diskussioner och inlämningsuppgifter. Detta kan medföra att den studerande presterar i de moment som denne tror bedöms, och sämre i andra. Otydligheten i sig skapar förvirring och frustration.

Fornbylärarnas slutsatser om hur skolkulturrelaterade problem bör hanteras

Nyfikenhet

All personal, både pedagogisk och annan personal på skolan bör äga en positiv nyfikenhet på skolans elever som kommer med andra referensramar eller från en annan skolkultur. Med ett öppet förhållningssätt blir mötena till ett lärande även för personalen som får vidgade perspektiv på elevernas resurser. En avsaknad av denna nyfikenhet riskerar leda till både irritation och frustration. Att våga fråga, att försöka upptäcka och förstå olika ageranden är viktigt.

Plats för många mänskliga möten

Alla personal på skolan är viktig. De möten och samtal som sker mellan personal och elever medverkar till att upptäcka/förstå förhållanden som kanske inte uppdagas i de klassrumsbundna situationerna.

Kuratorsfunktion

Skolkuratorsfunktionen är en extra viktig resurs för elever med denna bakgrund. Denna resurs kan ta ett första samtal med den studerande, få en uppfattning om problematikens omfattning och avgöra vad som är nästa steg ex slussa vidare till en mer specifik instans. Utifrån ett lärarperspektiv finns periodvis även ett behov av handledning när det händer saker i gruppen som kan vara svåra att hantera professionellt.

Studieteknik

En bra studieteknik för studerande med svenska som andraspråk innebär bl.a.

- Tydlighet i undervisningen smat flexibilitet inom tydliga ramar.
- Konkretisering av begrepp. Det handlar inte bara om att ta sig igenom en text. Nyckelbegrepp måste konkretiseras med bilder eller med jämförelser med vardagsspråksbegrepp.
- Bygga upp en gemensam förståelse kring det ämne man ska behandla baserat på de studerandes tidigare kunskaper och använda dessa som underlag för diskussion kring ämnet innan man påbörjar arbetet. På detta sätt kan olika referensramar mötas, diskuteras och vidgas och därmed underlätta inläringen.

Skolans personal behöver dessutom utveckla sin förmåga att

- på en grundläggande nivå kunna se/upptäcka ungdomar med behov av extra stöd och insatser.
- kunna använda stressreducerande arbetssätt på såväl individ-, grupp- samt organisatorisk nivå. Denna diskussion berör frågan om inkludering på de tre nivåerna.
- använda ett validerande förhållningssätt i mötet med denna grupp elever för att bl. a. öka motivation och samarbetsvillighet och därmed kunna minska den upplevda stressen.

Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle

Med ett välutvecklat samarbete mellan skola och samhälle minskar skillnader i elevers utbildningsresultat som är relaterade till socio-ekonomiska förhållanden (1). För att ett föräldrastöd och föräldrasamarbete ska fungera bra behöver det utformas så att alla föräldrar ges möjlighet att vara delaktiga (2). Hit hör även andra vårdnadshavare. Ur ett barnperspektiv är det viktigare att se till vem som utgör stöd och anknytningsmöjligheter för barnen än att fokusera på definitionen av föräldrar och vårdnadshavare.

När det gäller att utveckla samarbetet mellan skolan och samhället i övrigt är det särskilt viktigt att förstärka och utveckla stödjande funktioner och samverkan mellan skola och arbetsliv (3).

Satsa på föräldrastöd

De senaste årtiondena har unga i Dalarna och Sverige rapporterat en försämring av den psykiska hälsan. Vad som orsakar denna utveckling är inte klarlagt, inte heller hur rapporteringen om ökad psykisk ohälsa bland unga ska tolkas. Det har dock visat sig att en samhällsinsats som kan göra stor skillnad och påverka utvecklingen i en positiv utveckling är föräldrastöd. Ungas relation till sina föräldrar är den enskilt viktigaste faktorn för att öka de ungas trygghet och välmående (4,5). I Dalarna görs mycket för föräldrar till små barn, men insatser för föräldrar till tonåringar är få.

Föräldrastödet i Dalarna faller mellan stolar

I majoriteten av Dalarnas 15 kommuner är folkhälsosamordnaren, eller motsvarande, ansvarig för föräldrastödet, dock utan att tid för arbetet avsatts i tjänsten. Få kommuner har öronmärkta pengar för föräldrastöd i den kommunala budgeten och på många håll leder finansieringsfrågan till problem – då ingen kommunal förvaltning vill ta ansvar för föräldrastödsinsatserna och då stabila samverkansformer mellan två eller flera förvaltningar saknas faller föräldrastödet mellan stolarna.

De föräldrastödsansvariga i länets kommuner har länge uttryckt en önskan om att utveckla den egna kommunens föräldrastödsverksamhet i riktning mot målen i den nationella strategin (6). Sedan en tid finns nu ett länsövergripande nätverk för föräldrastöd med en centralt placerad samordnare som driver arbetet framåt. Viktiga utvecklingsområden är ökad kunskap inom området jämställt föräldraskap och hur kommunerna kan utveckla sin kommunikation för att nå fler föräldrar – framför allt män/pappor och utlandsfödda.

Länsövergripande strategi för ett samordnat föräldrastödsarbete i Dalarna saknas – men tar nu sakta form.

Regeringen har beslutat att länsstyrelserna ska hjälpa kommuner och ideella organisationer i att erbjuda stöd för föräldrar. Stödet kan handla om utbildningar i hur man hanterar konflikter och hur man får väl fungerande och trygga relationer med sina barn. Avsikten med detta föräldraskapsstöd

är att ge unga en tryggare uppväxt och att antalet unga som mår dåligt ska minska.

Arbetet med föräldraskapsstöd har kommit olika långt hos kommunerna i Dalarna. En del har jobbat med detta i många år och kan erbjuda stöd till föräldrar med barn i olika åldrar. Andra har haft utbildningar vissa år för att under andra år sakna medel för en kontinuerlig verksamhet. En avgörande faktor är om kommunens politiker har tagit långsiktiga beslut för att det ska finnas ett föräldrastöd, och avsatt pengar för detta. De allra flesta kommuner har utbildningar när barnen är små, på t ex Familjecentralerna. Ofta saknas dock insatser för föräldrar till tonåringar, både i Dalarna och i övriga Sverige.

Tonårstiden är den tid (utöver spädbarnsåren) då föräldrarnas uttryckta behov av stöd är störst. Eftersom den psykiska ohälsan bland tonåringar ökar behöver även dessa föräldrar erbjudas stöd (7).

I nuläget saknas samverkan kring föräldrastöd på länsnivå. En slutsats från tidigare kartläggningar är att Dalarnas kommuner, landsting och idéburna organisationer skulle ha mycket att vinna på att samverka och dra lärdom om varandras erfarenheter. Flera positiva exempel på stabila och välfungerande föräldrastödjande insatser på universell nivå finns i länet, och dessa kan med fördel spridas.

Sedan årsskiftet har regeringen gett landets länsstyrelser i uppdrag att arbeta med föräldraskapsstöd till föräldrar till barn i alla åldrar.

Tonåren

Det är något av en myt att tonårstiden alltid är en tid av stora konflikter. Men det är en tid av stora förändringar, som kan innebära småkonflikter om vardagssysslor, tider osv. Familjerna ställs inför omförhandlingar av relationerna, den unges behov av självständighet ökar och föräldrarna är inte alltid redo för detta. Omvärldsfaktorer, såsom skolan och kamratgruppen, påverkar interaktionen mellan förälder och barn.

De flesta föräldrar hanterar barnens övergång till tonåren utan större problem. Men det finns faktorer både i och utanför familjen som kan påverka föräldrarnas förmåga, och som insatser för att stötta föräldrarna kan vara betydelsefull för.

En vanlig stressfaktor i det moderna familjelivet är en form av utsatthet som innebär att man som familj ofta är utlämnad till sig själv. Många föräldrar kämpar på med en påtaglig brist på nätverk, på praktisk assistans och avlastning i vardagen samt brist på rådgivning i föräldrafrågor. De föräldrar som får stöd känner sig mindre hjälplösa och rapporterar färre konflikter (8-12).

På gång - Nätverk för erfarenhetsutbyte tar fram en Dalastrategi för föräldrastöd

Representanter för organisationer och kommuner som jobbar med föräldraskapsstöd i Dalarna har ett nätverk som träffas 4-5 gånger per år, för att få tips och råd från varandra, och samarbeta om till exempel föreläsningar för att lära sig mer.

Deltagarna i nätverket upplever att det skulle behövas ett mer samordnat arbete, så att alla föräldrar i Dalarna ges samma förutsättningar till stöd. Nätverket kommer därför att arbeta fram en länsövergripande strategi med detta syfte.

Ett av målen i strategin kommer att handla om att få till fler insatser för föräldrar till tonåringar. Hittills har dessa emellanåt stött på hinder – många föräldrar säger sig vara intresserade men få använder sig av det stöd som erbjuds. Därför kommer kommuner och ideella organisationer som deltar i nätverket ges möjlighet till aktuell kunskap om föräldrarnas behov och olika sätt att möta behoven. Det kan till exempel röra vilka kanaler man använder för att nå ut eller för att arrangera insatserna. Goda exempel finns också att hämta från andra län och aktörer.

Många lyfter fram frågan om att i högre grad nå föräldrar som ganska nyligen kommit till Sverige. Det handlar framför allt om språket, och på vilket sätt man ska få den här gruppen att komma på utbildningarna och vilja stanna kvar.

Vinster med föräldraskapsstöd

Folkhälsomyndigheten har gjort hälsoekonomiska analyser av föräldraskapsstödet. Kostnaden för insatserna är i genomsnitt lägre än 3000 kronor per barn. Analysen visar att för varje satsad krona får man två tillbaka, och att besparingarna kommer redan efter 1 – 2 år.

Analysen har också visat att beteendeproblem hos barn minskar när föräldrarna deltagit i riktade föräldrastödsprogram (t ex för föräldrar till barn med olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar). Kostnaden för ett barn med utagerande beteende på klinisk nivå är i genomsnitt 82 000 kronor per år för kommunen (13).

Universella insatser – som erbjuds alla föräldrar inom ett område - är också kostnadseffektiva och hälsoekonomiskt motiverade. Kostnaderna för insatserna är låga, samtidigt som de ger minskning av utagerande beteende och ökad livskvalitet.

Exempel på insatser i Dalarna

Falu kommun jobbar med Barn i Föräldrars Fokus - BIFF

BIFF är ett program för separerade föräldrar som är i konflikt om t ex umgänge och boende. I en konflikt av detta slag kan det vara svårt för de båda föräldrarna att ha en klar helhetsbild, man blir ofta upptagen av det egna perspektivet i konflikten.

Programmet BIFF skapades av Rädda Barnen i samarbete med föräldrar. I Falun arrangeras två grupper per termin och varje grupp träffas fyra gånger. Processen inleds med att kursledaren har samtal med föräldrarna om vad konflikten handlar om. I fall då våld, psykisk ohälsa eller missbruk är inblandat kan kursledaren hjälpa föräldern vidare till annat stöd.

I träffarna tar man bland annat del av filmade berättelser med barn i alla åldrar, även upp i vuxen ålder, där de beskriver hur de upplevt separationen under sin uppväxt. Filmerna blir en utgångspunkt för gruppens samtal kring sådant som är aktuellt för deras egna barn. Vilka förändringar upplever barnet i en konflikt? Hur förändras föräldern? Vilka nya relationer ska barnet hantera? Vad innebär det för barnet att agera budbärare mellan föräldrarna, att stå inför en lojalitetskonflikt och vilka strategier kan ett barn behöva utveckla för att hantera den nya situationen?

BIFF har fokus på barns rättigheter och sätt att minska den aktuella konflikten. BIFF syftar inte till att förändra föräldrarna utan enbart att de båda parterna ska göra sitt bästa utifrån den situation som är. Resultaten har växlat beroende på hur svåra konflikterna har varit.

Huvudsyftet är att förmedla ett hopp. Även om det bara är en förälder som lyckas förändra sitt synsätt och beteende och fokusera mer på barnet, så är en bättre än ingen.

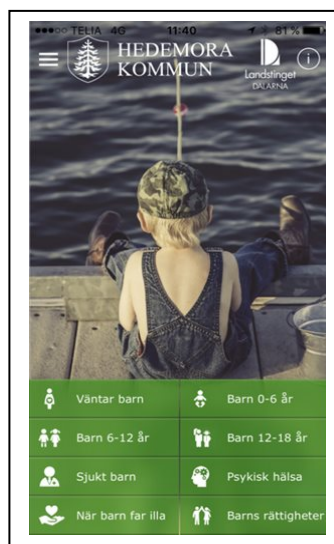
De föräldrar som deltagit i programmet har uttryckt att de till exempel börjat tänka på ett annat sätt, att de tar barnet mer på allvar och får större förståelse för hur konflikterna påverkar barnet.

Föräldraskapsstöd i samhällsorientering för nyanlända i Hedemora

I Hedemora kommuns samhällsorientering för nyanlända dök det upp många svåra frågor kopplat till barn och familj, många ville till exempel diskutera förbudet mot barnaga och begreppet kvinnofrid. Hedemora har därför utökat samhällsorienteringen med 20 ytterligare timmar, som ägnas åt barnets rättigheter, åt jämställdhet och förväntningar på föräldrar i en svensk kontext. Därigenom ska konflikter förebyggas i kontakt med förskola/skola, socialtjänst med flera, men också i många fall inom familjerna.

Appen "föräldrar i Hedemora"

Hedemora kommun erbjuder också en app för föräldrar till barn upp till 18 år. Via appen finner föräldrar samlad information om de stöd och insatser som erbjuds. Där finns information från barnhälsovården, familjecentralen och öppna förskolan, vårdcentralen, kyrkans aktiviteter för föräldrar, information som är bra att ha när barnen är sjuka och annat råd och stöd. Appen rymmer även ett antal tips på användbara länkar och en kalender där man ser vad som erbjuds i form av föreläsningar och utbildningar.

Några allmänna föräldrastödsprogram i Sverige

Förutom specialanpassade program som de här ovan finns en rad allmänna program som kan användas i svenska kommuner. De program som nämns nedan finns både för föräldrar till mindre barn och för föräldrar till tonåringar. Det är främst arbetssättet för tonårsversionen som beskrivs här.

De olika metoderna är ganska lika varandra och har liknande resultat. Största skillnaden är huruvida de fokuserar på relationer och förståelse eller utgör mer konkreta verktyg. Komet (verktygsfokus) ledde till en snabbare minskning av barnens problem, men förbättringarna för barnen till de föräldrar som utbildats i Connect (relationsfokus) fortsatte fram till en uppföljning två år efter genomgången program.

Textavsnitten är hämtade från rapporten "Föräldrastöd och tonåringar", Göteborgs universitet (d). De olika programmen har utvärderats av Socialstyrelsen 2014 (14).

Cope (the Community Parent Education program) handlar om att ge föräldrarna verktyg för att hantera sitt barns beteende och att stärka dem i sitt föräldraskap och ge ett större socialt nätverk. Programmet har sin teoretiska grund i den sociala inlärningsteorin. För varje träff avhandlas en strategi, exempelvis hur man uppmuntrar och förstärker positivt beteende hos sin tonåring. Rollspel, filmer och hemuppgifter ingår.

Läs mer på www.svenskacope.se/

KOMET riktar sig främst till föräldrar till ungdomar som uppvisar normbrytande beteende och har liksom Cope sin grund i inlärningsteori. Programmet ska ge föräldrarna strategier och verktyg för att få barnet att bryta beteendet. Föräldern tränas i att ge beröm, belöningar och att visa intresse för sin tonåring. Ämnen som tas upp är bland annat ilskehantering, problemlösning och regler. Det finns även en KOMET för lärare.

Läs mer på www.kometprogrammet.se/

Connect, är ett relationellt program, som bygger på anknytningsteorin. Den ska ge föräldrarna redskap för sitt föräldraskap. Rubriker för träffarna är bl a "Allt beteende betyder något" "Konflikt är en del av anknytningen". Programmet lär inte

ut verktyg utan fokuserar på att föräldern ska lära sig hur anknytningen hänger ihop med utvecklingen under tonåren. Genom rollspel tränas föräldrarna i att ta ett steg tillbaka från sina egna känslomässiga reaktioner på sin tonårings beteende.

Läs mer på www.humana.se/individ-och-familj/connect/For-utbildare-och-handledare/

Aktivt föräldraskap är också ett relationellt program. Det bygger på individual-psykologiska teorier om utveckling. Tonårsversionen fokuserar på att göra föräldrarna mer medvetna om sin egen föräldrastil, att bli mer aktiva och mindre eftergivna eller auktoritära. Ömsesidig respekt och kontakt mellan förälder och tonåring är viktiga komponenter. Uppmuntran och uppskattning ses som viktigare och bättre än belöningar och belöningssystem, med hänvisning till att det senare leder till att barnet behöver yttre styrning med fokus på prestation. Reflektionsövningar, rollspel och intervention ingår i upplägget.

Läs mer på www.activeparenting.se/

Länsstyrelserna ska under åren 2018-2021 stödja kommuner, landsting, regioner och andra föräldraskapsstödjande aktörer i att utveckla ett kunskapsbaserat, samordnat, långsiktigt och i huvudsak universellt stöd i föräldraskapet till föräldrar med barn upp till 18 år i respektive län. Länsstyrelsens uppdrag innebär:

- att ge råd och stöd till kommuner, landsting och andra aktörer i arbetet med att samordna och utveckla sitt föräldrastödsarbete
- att implementera den "Nationella strategin för ett utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla" på regional och lokal nivå
- att utgöra en länk mellan nationell, regional och lokal nivå och fånga upp lokala och regionala behov
- att stimulera utveckling av tvärsektoriella insatser regionalt och lokalt
- att arrangera utbildningar och tillfällen till kompetensutveckling i länet

För mer information, kontakta

Elisabeth Holm, Samhällsbyggnadsenheten

Länsstyrelsen i Dalarnas län

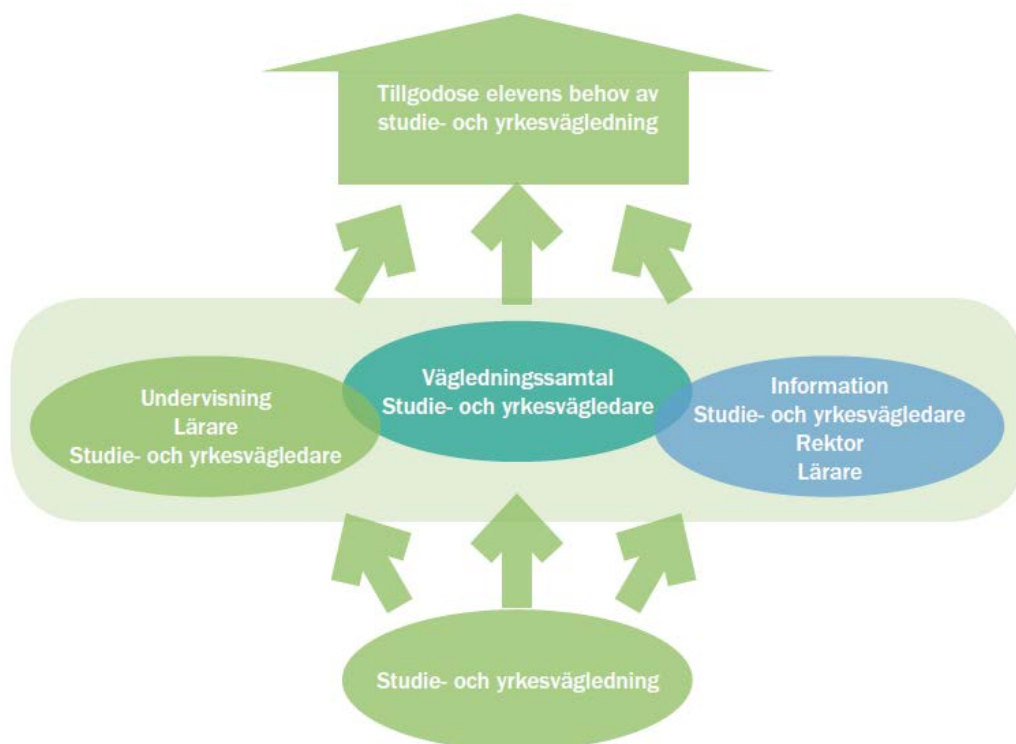
elisabeth.holm@lansstyrelsen.se

Satsa på elevens relation till arbetslivet

Skollagen kräver att eleverna i alla skolformer, utom förskola och förskoleklass, ska ha tillgång till personal som kan tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning (15). Det behövs inte bara en studievägledare, även skolans lärare och rektor är viktiga personer som av skolhuvudmannen behöver ges förutsättningar för att i sin tur skapa förutsättningar för att eleven under skoltid ska kunna utveckla kunskaper både om sig själv och om olika valalternativ.

För att kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval behöver eleven utveckla en förmåga att väga samman personliga faktorer med valalternativen. Eleven behöver också få utveckla färdigheter i att genomföra sina beslut (16). Elevens behov av studie- och yrkesvägledning kan summeras som att eleven, utifrån sina förutsättningar, ska:

- bli medveten om sig själv
- bli medveten om olika valalternativ, såsom olika utbildningar och yrken
- bli medveten om relationen mellan sig själv och valalternativen
- lära sig att fatta beslut
- lära sig att genomföra sina beslut.

Figur 14. Skolans studie- och yrkesvägledning kan genom undervisning, vägledningssamtal och informationsinsatser tillgodose elevernas behov av vägledning.

Elever som står inför en valsituation behöver ofta stöd i att bearbeta olika valalternativ. De behöver få möjlighet att ställa de olika alternativen i relation till sina egna preferenser, förutsättningar och eventuella egna personliga mål. Det är viktigt att den processen påbörjas och synliggörs i så god tid som möjligt (17).

Nedslående resultat från Skolinspektionens granskning

Under 2012-2013 genomförde Skolinspektionens en granskning av studie- och yrkesvägledningen vid ett antal grundskolor i hela landet.

Granskningen utgick från tre huvudfrågeställningar:

- Ges alla elever tillgång till kontinuerlig vägledning av sådan kvalitet att eleverna kan göra medvetna och väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning?
- Ger rektorn riktlinjer och förutsättningar för vägledningen så att den blir hela skolans ansvar?
- Tar huvudmannen ansvar för att skolornas studie- och yrkesvägledning fungerar på ett tillfredsställande sätt?

Granskningen visade att studie- och yrkesvägledningen var lågt prioriterad i de granskade skolorna. Huvudmannen lämnar över ansvaret för vägledningen till rektorn som i sin tur lämnar vidare till vägledaren. Skolor och huvudmän saknar system för att planera, följa upp och utveckla studie- och yrkesvägledningen.

Bristen på aktiv styrning får konsekvenser för studie- och yrkesvägledningen på skolorna och i förlängningen för elevernas rättigheter. Verksamheten begränsas ofta till enskilda satsningar inför gymnasievalet och studie- och yrkesvägledningen ses inte som en process som löper genom hela elevernas utbildning och inte heller som ett område där all personal på skolan samverkar. Till exempel har ingen skola i granskningen formulerat konkreta mål för skolans arbete med att motverka traditionella könsmonster eller för att bidra till att elevens studie och yrkesval inte begränsas av kön eller social eller kulturell bakgrund.

De skolor som ingår i granskningen visar i hög utsträckning liknande brister. Då dessa brister även överensstämmer med resultat från utredningar och utvärderingar som bland annat Skolverket genomfört finns anledning att anta att de utvecklingsområden som Skolinspektionen identifierar i denna rapport behöver utvecklas även på andra skolor.

Huvudresultaten från Skolinspektionens kvalitetsgranskning av grundskolans studie- och yrkesvägledning (7).

Det finns omfattande brister i skolors och huvudmäns arbete med att planera och följa upp studie- och yrkesvägledningen.

Många skolor saknar mål för verksamheten som preciserar vad skolan vill uppnå med studie- och yrkesvägledningen. Huvudmän och rektorer har inte konkretiserat hur de ska nå de nationella målen i den egna verksamheten. I många fall har rektorn inte gett riktlinjer för hur studie- och yrkesvägledningen ska organiseras och genomföras på skolan.

Vägledningen planeras inte som en del av skolans övriga verksamhet och skolans insatser utvärderas inte i förhållande till elevernas behov och efterfrågan. Huvudmannen har sällan system och rutiner för planering, uppföljning och utveckling av verksamheten. En majoritet av huvudmännen saknar också system för resursfördelning till skolornas studie- och yrkesvägledning och i de fall en sådan finns utgår den i regel från antal elever och inte från en uppskattning av elevernas behov av vägledning.

Eleverna får inte studie- och yrkesvägledning kontinuerligt under sin utbildning och studie- och yrkesvägledningen betraktas inte som hela skolans ansvar.

De brister som finns i rektorers och huvudmäns styrning och ledning får konsekvenser för den studie- och yrkesvägledning som eleverna får. Rektorer och huvudmän ser inte till att studie- och yrkesvägledningen integreras kontinuerligt i utbildningen. Studie- och yrkesvägledaren måste ofta prioritera det mest nödvändiga arbetet och de vägledande insatserna koncentreras i hög grad till elevernas gymnasieval i årskurs 9. Det finns få exempel på tidigt arbete med syfte att främja elevernas beredskap inför arbetslivet. Skolorna arbetar inte heller målinriktat för att eleverna ska utveckla förmågor som de behöver för att kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval. De granskade skolorna saknar rutiner för samverkan och planering av frågor som rör studie- och yrkesvägledningen. De lärare som intervjuats i granskningen känner ofta inte till sitt ansvar i arbetet med att uppnå målen för verksamheten och är inte införstådda med hur studie- och yrkesvägledningen kan integreras i deras ämnen.

Skolorna arbetar inte aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.

Granskningen visar att skolorna ofta stannar vid att konstatera att elevernas gymnasieval och intresseområden påverkas av vilket kön och vilken social och kulturell bakgrund de har. Företrädare ur samtliga intervjugrupper på skolorna ger uttryck för att vilja motverka stereo-typa gymnasieval. Trots det har skolorna inte ett målinriktat arbete med syfte att motverka socialt reproducerande mönster i elevernas gymnasieval. Personalen saknar kunskap om hur de ska bedriva ett arbete för att motverka begränsningar hos eleverna och ofta har personalen på skolan inte definierat vad de vill motverka eller varför en sådan målsättning är viktig. Brister i skolans studie- och yrkesvägledning medför att elever i samband med gymnasievalet i högre grad hänvisas till sina egna nätverk. Det innebär en ökad risk för att sociala mönster reproduceras i elevernas gymnasieval och livsval.

Vansbro kommun - ett spännande exempel

Våren 2013 hade Vansbro Kommun besök av Skolinspektionen som påvisade en brist av studie- och yrkesorienteringen, främst i de lägre åldrarna. Det ledde till att kommunen under hösten 2013 började arbeta fram det man kallar SYV-planen, figur 15. Lärare från varje kommunal grundskola i Vansbro började, tillsammans med studie- och yrkesvägledaren, titta på frågan om hur samverkan mellan skola och arbetsliv skulle kunna se ut i kommunen. Arbetet innebar både ett lärande och utveckling av ett helhetsperspektiv på uppgiften. På de följande sidorna redovisas kommunens arbetsplan.

Vansbro Kommuns Arbetsplan för Samverkan mellan Skola och Arbetsliv.

Målsättningen med en samverkansplan mellan skola och arbetsliv är att alla barn och elever kontinuerligt under sin skoltid ska ges likvärdiga möjligheter att komma i kontakt med arbetslivet. Aktiviteterna i samverkansplanen ska även bidra till att elevernas lust och förmåga till att lära och utvecklas ökar. Eleverna ska få ett helhetsperspektiv och se kopplingen mellan det teoretiska de läser i skolan och den praktik de ser i samhället.

Principiell ansvarsfördelning i samverkan mellan skola och arbetsliv

Uppföljning och utvärdering

Rektorn på varje skola ansvarar för att informera om planen på föräldramötena. Arbetslagen på varje skola ansvarar för att följa upp och utvärdera planen årligen. Studie- och yrkesvägledaren på grundskolan ansvarar för att kontrollera och uppdatera planen årligen utifrån den utvärdering och uppföljning som arbetslagen har gjort.

Kontakt med Näringslivssamverkan

Det är arbetslagen på varje skola som ansvarar för kontakten med Näringslivssamverkan. Näringslivssamverkan kan hjälpa klasserna/lärarna på skolan att komma i kontakt med lämpliga företag för till exempel PRAO eller studiebesök.

Nyanställningar

Det är rektorn och arbetslaget som ansvarar för att nyanställda blir informerade om SYV-planen.

Vilda Vansbro Vinkeln

Vilda Vansbro Vinkeln är en årlig tävling där Smedbergsskolan och Näringslivssamverkan samarbetar för att eleverna ska få använda sin fantasi och kreativitet och komma på uppfinningar och innovationer inom olika områden. Företagen i Vansbro Kommun är med och sponsrar både med idéer och pengar men det är personalen på Smedbergsskolan, speciellt VVV-gruppen, och en representant från Näringslivssamverkan som ansvarar för upplägget.

Inslag och metoder

Syftet med dessa inslag och metoder (för grundskolan) är att alla barn och elever, kontinuerligt under sin skoltid, ska ges likvärdiga möjligheter att komma i kontakt med arbetslivet. Listan är övergripande. Skolorna ges i separata material mer detaljerad info, stöd samt ytterligare inspiration att utveckla egna idéer.

Förskoleklass – Åk 5

- Svara med framtidsfrågorna.
- De olika byföreningarna i Kommunbygderådet har tillfrågats om de kan arrangera en provapå-dag på varje ort. Kommunbygderådet i Äppelbo har tackat ja till samarbetet.

Förskoleklass

- Besöka Sågverksmuseet.

Åk 1

- Besöka de lokala museerna i kommunen.
- Besöka industritekniska programmet på VUC.
- Minst två föräldrabesök.

Åk 2

- Besöka de lokala museerna i kommunen.
- Besök av polisen som pratar om trafiksäkerhet med mera.
- Besök av räddningstjänsten.
- Minst två föräldrabesök.

Åk 3

- Läsa om demokrati och göra ett besök på kommunkontoret.
- Yrkesinventering, alla ska intervjua någon de känner och redovisa på lämpligt sätt inför klassen.
- Minst två föräldrabesök.

Åk 4

- 1 dags PRAO med förälder eller nära anhörig.
- Minst två föräldrabesök.

Åk 5

- Besök av polisen som pratar om lag och rätt, både snatteri men även diskriminering.
- Information av gymnasieelev med temat "Vad behöver jag kunna på det gymnasieprogram jag går?".
- Minst två föräldrabesök.

Åk 6 – Åk 9

- Svara på framtidsfrågorna.
- Samarbeta med föreningar kontinuerligt via både Elevens val, Demokratidagarna och Skol-If (bland annat med Dala-Järna IK, Fiskeklubben, SHRA, Skidskytteklubben, VAIK, Vansbro Simsällskap och Vansbro skytteförening)
- Vilda Vansbro Vinkeln årligen för samtliga elever.
- Alla Yrkens kväll en gång vartannat år för årskurs 8 och 9 med fokus på genusbrytande yrken och arbeten som har internationell koppling.
- Öppet Hus en gång vartannat år där eleverna i årskurs 6-7 är välkomna att besöka skolan tillsammans med deras vårdnadshavare.

Åk 6

- Studie- och yrkesvägledaren och språkvalslärarerna har ett föräldramöte med information till elever och föräldrar om språkvalet och dess betydelse för senare studieval.

Åk 7

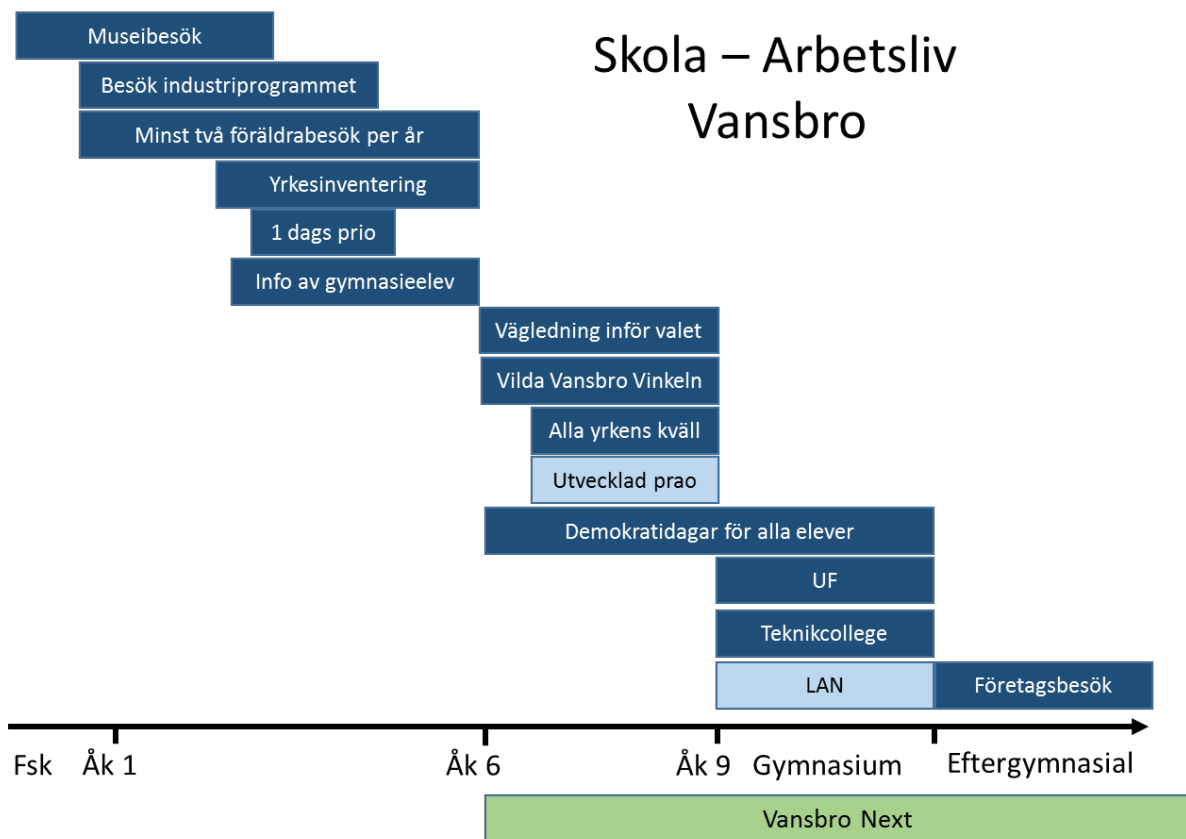
- Studie- och yrkesvägledaren informerar vårdnadshavarna om språkvalet och dess betydelse för senare studieval.
- Studie- och yrkesvägledaren informerar kortfattat om gymnasiet och de vägledande insatserna under högstadietiden.
- Eleverna får göra ett miljöbesök på Vansbro Utbildningscenter på våren.

Åk 8

- Studie- och yrkesvägledaren informerar vårdnadshavarna om språkvalet och dess betydelse för senare studieval.
- Eleverna får två veckors PRAO, en vecka på hösten och en vecka på våren.
- Studie- och yrkesvägledaren informerar om gymnasiet under våren.
- Eleverna får besöka de olika programmen på Vansbro Utbildningscenter på våren.
- Studie- och yrkesvägledaren genomför gruppvägledning med eleverna på våren.
- Studie- och yrkesvägledaren har motiverande samtal med elever vid behov.
- Vansbros Utbildningscenter bjuder in eleverna till Öppet Hus på hösten.

Åk 9

- Studie- och yrkesvägledaren informerar vårdnadshavarna om språkvalet och dess betydelse för senare studieval.
- Studie- och yrkesvägledaren informerar ingående om gymnasiet till elever och vårdnadshavare på hösten.
- Studie- och yrkesvägledaren erbjuder varje elev minst ett vägledningssamtal på hösten och ett antagningsamtal i samband med den preliminära gymnasieantagningen på våren.
- Eleverna får en veckas PRAO på hösten, valfritt att vara på ett företag eller en gymnasieskola.
- Vansbros Utbildningscenter bjuder in eleverna till Öppet Hus på hösten.
- Framtidståget bjuds in för att presentera olika yrken för eleverna.

Figur 15. Vansbro kommuns samverkansplan för skola och arbetsliv är en av delarna i skolans och näringslivets arbete med att förbereda eleverna inför deras framtida studie- och yrkesval.

Vansbro kommun är intressant på flera sätt och vi ska i Delrapport 3 återkomma till den speciella arbetsmarknadssituation som finns i Vansbro och ur vilken det bör finnas lärdomar att hämta.

Organisera och planera för barn och ungas deltagande och inflytande i skola och samhälle.

Människans behov av delaktighet, inflytande och kontroll är grundläggande för välbefinnande, livskvalitet och hälsa. Att få dessa behov tillgodosedda bidrar starkt till den enskildes självförtroende och självkänsla. Individer och grupper som upplever att de saknar kontroll och inflytande över sina egna livsvillkor och utvecklingen av samhället i stort upplever känslor av utanförskap och maktlöshet.

Utvecklingen av psykologiska resurser såsom känsla av sammanhang eller tilltron till sin egen förmåga att hantera olika känslomässigt krävande situationer samspekar med och präglas av levda erfarenheter (1-3). Grunden för den här typen av psykologiska resurser läggs tidigt i livet. Föräldrars förväntningar om hur de kan påverka sina barns utveckling spelar en stor roll och dessa förväntningar tenderar att variera med föräldrarnas socioekonomiska status (4).

Personer med låg socioekonomisk position har mindre tillit till sin omgivning, svagare sociala nätverk, lägre tilltro till sin egen förmåga och fler psykologiska riskfaktorer och därmed ökad risk för sjukdom och död. Deras självupplevda diskriminering är mer omfattande. Även delaktighet och deltagande i form av demokratiska val och engagemang i det civila samhället är lägre i grupper med lägre socioekonomisk status. Social oro med våld och destruktiva handlingar bottnar ofta i bristande känsla av delaktighet, med känslor av utanförskap, diskriminering, frustration och maktlöshet.

Det hållbara samhället börjar med barnen

Om människors delaktighet är en förutsättning för en välfungerande demokrati och ett hållbart samhälle ska vi hitta framgångsfaktorer till detta i barn och ungas upplevelser av delaktighet i det som pågår i och runt deras liv. Forskning visar att ungdomar som är delaktiga och har inflytande i samhället utvecklar som vuxna en moral som bidrar till att de vågar ta ställning och agera utifrån vad de tror på (5).

Grunden för individens deltagande i samhället är att känna delaktighet. För att ungdomar ska kunna känna delaktighet är det viktigt att redan i början av deras liv skapa miljöer som främjar detta. Aktuella miljöer är hemmet, skolan, föreningslivet och arbetsmarknaden.

Unga människors känsla av delaktighet i samhället uppstår när de upplever att de blir lyssnade på och förstådda. Genom att låta det få börja tidigt ges barn och unga den grad av inflytande de är mogna till allt eftersom (5). På detta sätt utvecklar barn och unga en förmåga och behov av att tillföra något till världen, men möjligheterna för att utveckla färdigheter att kunna spela en viktig roll i samhället är relativt få. Ungdomars möjlighet till delaktighet i samhället begränsas av vuxna. De vuxna styr i vilken utsträckning ungdomar har inflytande och hur deras röst räknas samt vilket stöd de får till att göra sin röst hörd i samhället (5).

Figur 16. Unga människors känsla av delaktighet i samhället uppstår när de upplever att de blir lyssnade på och förstådda. Genom att låta det få börja tidigt ges barn och unga den grad av inflytande de är mogna till allt eftersom. På detta sätt utvecklar barn och unga en förmåga och behov av att tillföra något till världen (5).

För att unga ska känna sig attraherade av men också berättigade att påverka samhället behöver de kunskap och vissa färdigheter. För detta behöver vuxenvärlden förse ungdomar med erfarenhet och strukturer. Lika viktigt är de vuxnas tillit till och förväntningar på att barn och unga kan klara av olika saker med rätt stöd och handledning. Det är de vuxnas ansvar att stötta unga till att utveckla en känsla av delaktighet i samhället samt stärka dem genom att skapa strukturer där ungdomar utvecklar färdigheter och möjligheter att använda dem (5,6). *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion* är ett strategiskt arbete för att uppnå detta.

”LUPPEN” och andra undersökningar om ungas intresse för samhället

Att unga känner att de kan påverka både sina egna liv och Dalarnas utveckling är avgörande för om Dalarna ska vara en attraktiv region dit unga vill flytta till och välja att stanna kvar i.

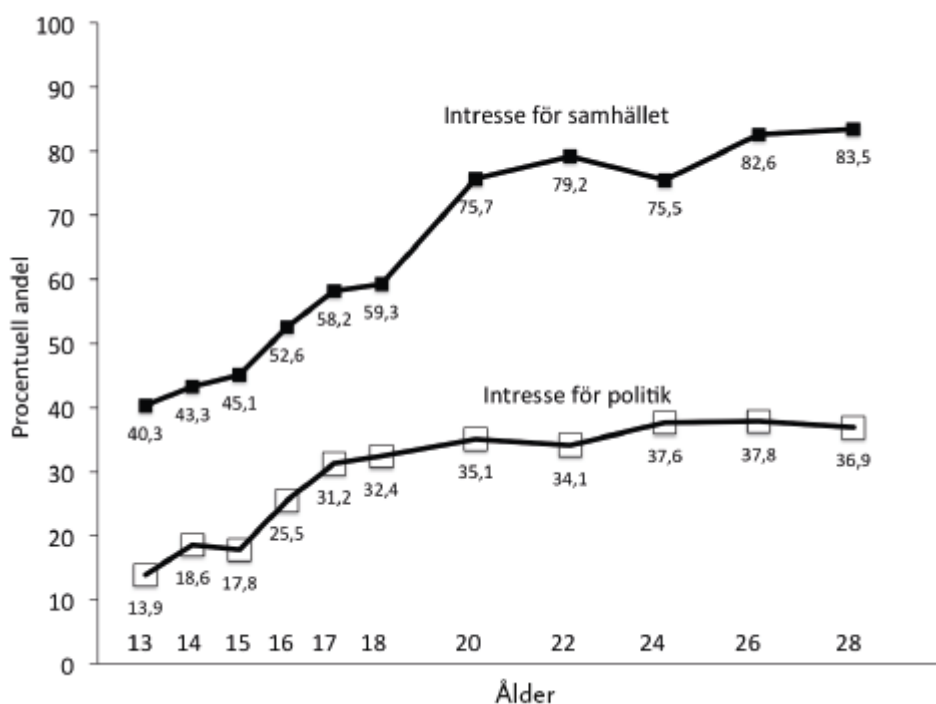
Andelen unga som anser sig ha stora möjligheter att påverka de lokala beslutsfattarna är relativt låg enligt den LUPP-undersökning som 2015 genomfördes i alla länets kommuner (7). Denna klyfta mellan politiker och unga medborgare har uppmärksammats hos länets kommuner. Flera kommuner arbetar därför med ungdomsråd, medborgardemokrati och andra åtgärder för att minska klyftan.

På frågan om man vill vara med och påverka frågor som rör den egna kommunen svarade ca 50 % att de ville göra det. Siffrorna är likartade på högstadiet och gymnasiet. Bland de som inte vill vara med och påverka finns olika anledningar. Några är inte tillräckligt intresserade, medan andra anger att de inte vet hur de ska göra för att vara med och påverka. Var tionde som inte vill vara med och påverka anger att det är för att de inte tror att det spelar någon roll (7).

Undersökningen Förtroendevalda i kommuner och landsting (8) visar att unga, i åldrarna 18–29 år, är underrepresenterade i politiken jämfört med

hela befolkningen. När det gäller andelen unga förtroendevalda arbetar alla etablerade politiska partier kämpar med att få fler unga, aktiva medlemmar på alla nivåer. Demokratiutredningen från 2016 visar dock att den unga generationen i Sverige i dag är både politiskt intresserad och aktiv. Dagens ungdomsgeneration är minst lika engagerad som tidigare generationer men det politiska engagemanget kanaliseras i lägre utsträckning genom de politiska partierna utan tar andra former (9)

Vid Örebro universitet har man i ett forskningsprogram om ungdomars politiska utveckling (10) bland annat funnit att intresset för samhällsfrågor är betydligt mycket större än intresset för politik, figur 17.

Figur 17. Utvecklingen över tid för det samhälleliga och det politiska intresset hos unga i Sverige (10) Data från Political Socialization Program, www.oru.se/yes

Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion

Med utgångspunkt från riksdagsbeslutet från 2014 om en ny svensk ungdomspolitik tog Region Dalarna år 2015 fram strategin *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion*. En viktig del i strategiarbetet var att bygga vidare på det ungdomspolitiska arbete som har gjorts i Dalarna, inte minst den så kallade Dimpa-modellen. Dimpa står för Dalarnas implementeringsprocess och är en process som Dalarnas kommuner tillsammans med Region Dalarna drivit sedan 2010 med syfte att öka kompetensen om ungdomspolitiken och stärka förankringen av ungdomsfrågor.

Dimpa-modellen beskriver viktiga komponenter för en hållbar, långsiktig och sektorsövergripande ungdomspolitik. I Dimpa har ett antal framgångsfaktorer identifierats. Dessa var centrala i formuleringen av den avsiktsförklaring som skrevs under av samtliga kommuner samt Landstinget Dalarna den 11 februari 2015 då strategin antogs. Tre mål har satts upp i strategin *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion*.

Tre mål att nå genom Ungdomsstrategin

Mål 1. Unga i Dalarna ska känna att tillvaron är meningsfull och att de blir sedda

Unga i Dalarna ska känna sammanhang och meningsfullhet samt att de blir sedda och bemötta med respekt. Detta är grunden för en god hälsa. Alla unga har rätt till en bra uppväxtmiljö och goda förutsättningar att utvecklas.

Möjligheten att vara delaktig i kultur- och fritidsaktiviteter är viktig för ungas välmående. Det är en källa till personlig utveckling, förståelse av omvärlden, demokratisk skolning, relationsskapande och bra hälsa. Det ska finnas en bredd i utbudet av kultur och fritidsaktiviteter, innehållsmässigt och geografiskt. Tillgång till ett rikt och intressant kultur- och fritidsliv är också viktiga faktorer när unga väljer bostadsort.

God och jämlik hälsa är både ett mål och ett medel i arbetet för ett hållbart och dynamiskt samhälle. Människor som mår bra har bättre möjligheter att bidra till samhällets utveckling. Alla unga ska känna att de är viktiga för Dalarna och för länets utveckling.

Mål 2. Unga i Dalarna ska känna att de kan påverka såväl sina egna liv som länets utveckling

I Dalarna ska ungas drivkraft tas till vara. Unga ska ha makt att utifrån sina olika förutsättningar forma sitt liv och ges möjlighet att ta en tydlig plats i tillväxtarbetet. För samhället handlar det såväl om att få bättre beslutsunderlag och fler lösningar som om att förankra beslut om morgondagen med dem som ska leva med dem. Demokratin, samt den sociala och ekonomiska utvecklingen, stärks av att unga får möjlighet att initiera och genomföra gemensamma projekt. Studier från bland annat OECD, *Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling*, visar också att unga människor som engagerar sig i sitt samhälle har större benägenhet att studera, göra karriär, bilda familj och bo i sin region. Och om de lämnar regionen är det mer troligt att de återvänder.

Kultur, folkbildning och föreningsliv bidrar till stärkt demokrati och ökad gemenskap och är därför en investering för tillväxt och utveckling i Dalarna. Skolan har en central roll i ungas demokratiska lärande. Rättigheten att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör barn och unga är en av grundstenarna i FN:s konvention om barns rättigheter och ska vara en central utgångspunkt i all offentlig verksamhet.

Eftersom gruppen unga består av både omyndiga och myndiga personer förändras graden av inflytande över tid. Det är därför också viktigt att unga är representerade i de folkvalda församlingarna och därmed delaktiga i formella beslutsprocesser.

Mål 3. Unga ska känna att de har goda möjligheter att skaffa sig utbildning och arbete i Dalarna

Att ha ett arbete är en av de viktigaste faktorerna för god livskvalitet. God tillgång till och hög kvalitet på utbildning är i sin tur av stor betydelse för att komma in i arbetslivet. En fungerande utbildnings- och arbetsmarknad bidrar till välfärdens utveckling, till god folkhälsa och till att motverka utanförskap.

Folkbildningen har stor betydelse för det livslånga lärandet och höjer bildningsnivån samt underlättar för unga att etablera sig i samhället. Unga ska uppmuntras att studera. Arbetsmarknaden ställer allt oftare krav på eftergymnasial utbildning och det finns också en stor efterfrågan på yrkeshögskoleutbildade. Tidiga insatser i skolan och ökade kontakter mellan skola och arbetsliv genom exempelvis praktik och arbetsmarknads-kunskap är andra faktorer som underlättar ungas väg genom utbildning och till arbete.

Entreprenörskap i skolan är en annan viktig faktor. Entreprenöriellt lärande innebär att utveckla och stimulera generella kompetenser som att ta initiativ, ansvar och omsätta idéer till handling. Det handlar om att utveckla nyfikenhet, självförtroende, kreativitet och mod att ta risker. Främjandet av entreprenöriella egenskaper är även viktigt känslan av att kunna påverka sitt eget liv och samhällsutvecklingen. Kopplat till detta mål finns också andra centrala faktorer. Unga är ofta beroende av en fungerande kollektivtrafik både för möjligheten till studier och arbete som till en meningsfull fritid. Tillgången till bostäder samt väl fungerande informations- och kommunikationsteknik är förutsättningar för att kunna studera och arbeta.

Avsiktsförklaringen

I avsiktsförklaringen beskrivs hur Dalarnas kommuner, Landstinget Dalarna och Region Dalarna avser arbeta för att Dalarna ska bli och vara Sveriges bästa ungdomsregion. Det handlar om hur man avser bygga vidare på Dimpa, *Dalarnas implementeringsprocess*, och hur arbetet ska bedrivas mer kunskapsbaserat och sektorsövergripande.

För att Dalarna ska bli och vara Sveriges bästa ungdomsregion avser kommunerna och Landstinget Dalarna:

- *Beskriva i sina verksamhetsplaner (eller motsvarande dokument) hur kommunen/landstinget ska vara delaktig i det regionala arbetet med "Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion".*
- *Ha tjänsteman med ett tydligt strategiskt uppdrag och central placering i organisationen.*
- *Ha en sektorsövergripande grupp bestående av politiker och/eller tjänstemän som regelbundet följer upp kommunens/ landstingets arbete med "Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion".*
- *Arbeta kunskapsbaserat. Kommunerna genom att regelbundet genomföra Lupp i högstadiet och gymnasiet i samverkan med Region Dalarna och övriga kommuner. Landstinget Dalarna genom att arbeta med skolhälsovårdens elevhälsosamtal i samarbete med länets kommuner, samt genom att delta i Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät Hälsa på lika villkor.*
- *Arbeta med Barnkonventionen genom att öka kunskapen om dess innehåll men även hur den omsätts i praktisk handling.*

För att Dalarna ska bli och vara Sveriges bästa ungdomsregion avser Region Dalarna:

- *Ha tjänsteman med ett tydligt strategiskt uppdrag och central placering i organisationen.*
- *Ha en regional sektorsövergripande grupp av tjänstemän och/eller politiker som regelbundet följer upp Region Dalarnas och regionens arbete med "Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion".*
- *Samordna regional analys av kommunernas Lupp för högstadiet och gymnasiet samt ge stöd till kommunerna i hur Lupp kan användas som verktyg.*
- *Ta fram, samla och synliggöra kunskap om målgruppen samt främja erfarenhetsutbyte.*
- *Arbeta med Barnkonventionen genom att öka kunskapen om dess innehåll men även hur den omsätts i praktisk handling.*
- *Driva Dimpa, Dalarnas implementeringsprocess, vidare.*

Region Dalarna arbetar med Ungdomsstrategin regionalt med utvecklingsmedel från Landstinget Dalarna. Arbetet samordnas av Region Dalarnas ungdomsstrateg.

Är utvecklingsarbetet i Ungdomsstrategin hållbart?

Ett innovativt utvecklingsarbete som involverar många aktörer på flera nivåer, såsom Ungdomsstrategin, samtidigt som dessa aktörer är inblandade i flera andra utvecklingsprojekt står kort sagt inför en rad utmaningar. Möjligheten att uppnå hållbara resultat försvåras ytterligare av att arbeten som dessa ofta drivs vid sidan av linjeorganisationen (7, 8).

Vad behövs för att lyckas?

För att öka chansen att ro iland med det man avser uppnå är det viktigt att ha vissa förutsättningar på plats. Man behöver säkra upp att det finns ett aktivt och delegerat ägarskap, att förändringsarbetet är behovsstyrt, att de som deltar åtminstone delvis delar målbilden samt att det finns kunskap om innehållsfrågan (9).

Med aktivt och delegerat ägarskap menas att ansvaret är delegerat till parter hos alla aktörer som deltar och på alla nivåer. Chefer som följer utvecklingen i projektet ska ställa krav men också skapa goda förutsättningar genom att t.ex. förändra strukturer som kan vara hindrande (9).

Med behovsstyrd utveckling menas att utvecklingsarbetet behöver svara mot behov som berörda på olika nivåer uppfattar att verksamheten har och att vinsterna av att delta behöver bli synliga ganska snabbt (9, 10).

Delvis delad målbild innebär att alla som deltar i ett utvecklingsarbete i flera nivåer behöver dela en bild av vad målet är och styra sina handlingar i riktning mot detta. När det handlar om många aktörer kan de ha skilda verksamhetsmål men de behöver ändå dela målbilden för själva utvecklingsprojektet (9,10).

Med kunskap om innehållsfrågan menas att det på alla nivåer finns kunskap om det specifika innehållet (9,11).

Hur ser utvärderingen i halvtid ut?

Den 31 mars 2017 publicerades en halvtidsutvärdering (12) av Ungdomsstrategin som syftade till att följa upp hur avsiktsförklaringen med strategidokumentet *Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion*, efterlevs och om innehållet i avsiktsförklaringen är rätt väg för att nå målen.

Det står klart att alla aktörer som deltar i Ungdomsstrategin har utmaningar vad gäller avsiktsförklaringen. Utvärderaren pekar på att ägarskapet hos deltagande aktörer inte alltid är aktivt eller delegerat – det kan handla om att det saknas en sektorsövergripande grupp eller att vissa förvaltningar inte är involverade i arbetet med avsiktsförklaringen. Det kan också handla om – vilket ses hos flera aktörer – att frågan är ett eget stuprör och att ansvaret till stor del ligger hos den enskilde tjänstepersonen. Allt står och faller med denna person. I flera kommuner tycks inte frågan vara prioriterad. Utvärderaren bedömer att ägarskapet är svagt. I utvärderingen uttrycks en osäkerhet kring om kunskapen om ungdomsfrågor är tillräcklig och om målbilden delas av alla som borde vara involverade i förverkligandet av avsiktsförklaringen. Bland personer som deltagit i utformningen av ungdomsstrategin finns god kunskap om avsiktsförklaringen och om målen. Frågan är om alla andra tjänstepersoner och politiker delar målbilden och har tillräcklig kunskap för att aktivt och medvetet integrera ungdomsperspektivet i sitt dagliga arbete.

På en övergripande nivå kan förändringsarbetet som ingår i ungdomsstrategin sägas vara behovsstyrt. Det betyder dock inte att arbetet hos respektive aktör är behovsstyrt eller vilar på en behovsanalys. Enligt utvärderaren hade endast en enda kommun gjort en egen strategi och ytterligare några har en handlingsplan. Bara hälften av kommunerna har skrivit i sina styrdokument hur man ska arbeta med att förverkliga strategin. Detta tyder på att avsiktsförklaringen inte alltid utgår från ett uttalat behov och det finns risk att vissa insatser som görs inom ramen för avsiktsförklaringen inte svarar mot de reella behov som finns.

Utvärderaren bedömde att det fanns en överhängande risk att målen i strategin inte kommer att nås och framför allt att resultaten inte kommer vara hållbara. Arbetet är bräckligt eftersom det ofta hänger på bara en enda person och eftersom det inte är helt och hållet förankrat bland aktörernas alla tjänstepersoner och politiker. För att råda bot på detta behöver alla aktörer se över organiseringen av arbetet och diskutera vad som behöver göras så att avsiktsförklaringen följs. Dessutom skulle aktörerna kunna genomföra behovsanalys som ger underlag för vilka prioriteringar man vill göra kopplat till de tre målen i strategin.

Vad har hänt efter utvärderingen?

Sedan halvtidsutvärderingen publicerats har det hänt en del i Dalarnas kommuner.

- Flera kommuner har stärkt upp sitt lokala Dimpa-arbete med att återinsätta eller utöka sin ungdomsstrategitjänst. Vissa har också fått bättre, mer central, placering. De lokala Dimpa-företrädarna (politiker, chefer och ungdomssamordnare/ungdomsstrateger) träffas minst en gång per termin. Tjänstepersonerna träffas ännu oftare, och lyfter frågor som ungas delaktighet och inflytande, samverkan med andra aktörer och Lupp mm.
- Den gemensamma samverkansprocessen kring de ungdomspolitiska frågorna har stärkts i länet, med tätare träffar, tematiska seminarier och möten. Detta gäller både i den stora Dimpa-gruppen bestående av både politiker, chefer och tjänstepersoner. Samt i det sk strategiska nätverket där enbart tjänstepersoner från kommunerna, landstinget och regionen ingår. I nuläget är 14 av 15 kommuner aktiva i Dimpa-arbetet.
- Dessutom finns ytterligare ett nätverk för den mer operativa ungdomssamordningen kopplat till ungas fria tid, DUNS-nätverket. De träffas också minst en gång per termin och driver frågor om gemensam kvalitetsutveckling, rekryteringsutmaningar och validering av personal.
- Fler sektorsövergripande samarbeten med ungdomsstrategiskt perspektiv har påbörjats både på Region Dalarna och i vissa kommuner.
- Under 2018 pågår ett arbete i kommunerna och Region Dalarna med att få till en bättre användning av Lupp-resultatet denna gång. Ansträngningar för att stärka samverkan mellan kommunerna i arbetet med genomförande, analys och återkoppling pågår för fullt. Alla kommuner kommer att göra Lupp hösten 2018. 14 av 15 kommuner samverkar i nuläget kring genomförande, analys och återkoppling till de unga.

- Flera respondenter angav att de har för låga kunskaper om barnkonventionen, därför genomfördes två seminarier om barnkonventionen 2017. Information har skickats ut även fortsättningsvis om ämnet och när Barnombudsmannens utbildningsmaterial inför den nya lagen (FN:s barnkonvention blir till lag) kommer detta att lyftas och distribueras för att det ska komma kommunerna till del. Flera kommuner har även haft egna kompetenshöjande insatser kring Barnkonventionen under perioden.

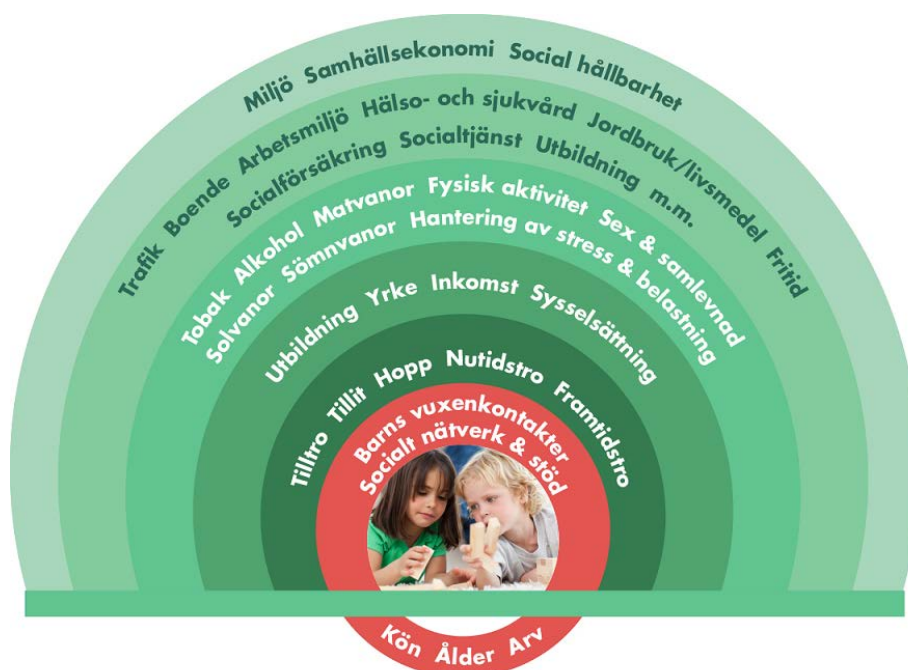
Mot bakgrund av halvtidsutvärderingen av ungdomsstrategin som varnade om en överhängande risk att målen i strategin inte kommer att nås och att resultaten inte kommer vara hållbara har insatserna i kommunerna det senaste året varit positiva. Ungas vilja att vara med och påverka frågor i sin kommun ligger också på en nivå som är betydligt högre än vad många kanske tror och innebär viktiga möjligheter för hela samhället. Vägen är dock fortfarande lång till målet alla unga i Dalarna ska känna att de kan påverka utvecklingen i länet.

Satsa på hälsofrämjande skolutveckling

Innan man tar sig an området hälsofrämjande skolutveckling kan det vara bra att, för en stund, uppehålla sig vid begreppet hälsofrämjande. Att arbeta hälsofrämjande handlar delvis om att ha kunskap om de faktorer som bestämmer människors hälsa - hälsans bestämningsfaktorer.

Hälsans bestämningsfaktorer och hälsofrämjande processer.

Människors hälsa bestäms av en mängd olika individuella, sociala, ekonomiska och miljömässiga faktorer som antingen kan fungera som resurser för individen, eller som risker. I de fall som dessa hälsans bestämningsfaktorer fungerar som resurser som stödjer människors utveckling av hälsa och välbefinnande kan de ses som delar i en *hälsofrämjande process*.

Figur 17. Hälsans bestämningsfaktorer är väldigt många, har stor variation och är i de allra flesta fall (alla faktorer ovanför den gröna linjen i figuren) påverkbara genom samhälleliga insatser.

Begreppet hälsofrämjande kan definieras som ”..den process som möjliggör för individer, grupper, organisationer och samhällen att öka kontrollen över de faktorer som påverkar hälsan och därigenom förbättra den” (1).

En medveten tillämpning av detta kunskapsområde sker i det *hälsofrämjande arbetet*. Med hälsofrämjande arbete menas en övergripande ansats att arbeta för sociala förändringar med syfte att förbättra hälsa och välbefinnande. Det är alltså av vikt att leda bort från ett allt för stort fokus på individuellt hälsobeteende och ersätta det med en bred förståelse för vikten av att skapa samhälleliga förutsättningar för god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Det gäller även inom skolans verksamhet.

Med en hälsofrämjande skolutveckling gynnas inte bara barn och ungas skolgång och välbefinnande utan samhällsutvecklingen som helhet.

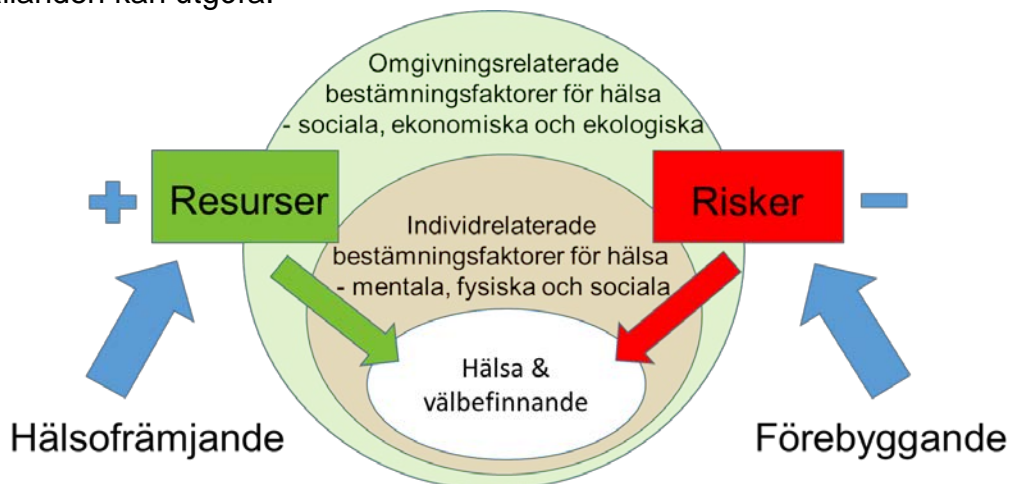
Skillnad på hälsofrämjande och förebyggande

Det finns idag ett behov av att identifiera, stödja och sprida kunskap om hälsofrämjande processer som sådana för att deras strategiska betydelse för samhällsutvecklingen, och skolutvecklingen, ska kunna tas till vara mer effektivt. För att tydliggöra de hälsofrämjande processernas särställning kan det vara bra att för en stund tydliggöra skillnaden mellan hälsofrämjande och förebyggande.

Skillnaden mellan hälsofrämjande och förebyggande arbete kan på ett schematiskt sätt åskådliggöras genom de två huvudsakliga effekter som hälsans bestämningfaktorer kan leda till, figur 18. I den mån som hälsans bestämningfaktorer fungerar på sätt som är skadliga för hälsa och välbefinnande är de att betrakta som risker. I den mån de fungerar på sätt som främjar hälsa och välbefinnande är de att betrakta som resurser.

Hälsofrämjande arbete handlar om att stärka och stödja utvecklingen av dessa individuella och strukturella bestämningfaktorer så de blir till resurser för människor. I det hälsofrämjande arbetet genereras de resurser som främjar hälsa dels av individer själva, deras familjer och det sociala nätverk de ingår i och dels av välfärdssamhällets institutioner som tillhandahåller så kallade kollektiva resurser

Förebyggande arbete, å sin sida, handlar om att reducera de risker som hälsans bestämningfaktorer, individuella och strukturella, under vissa förhållanden kan utgöra.

Figur 18. Hälsans bestämningfaktorer kan fungera som resurser eller risker för hälsa och välbefinnande. Hälsofrämjande arbete går ut på att stärka eller mobilisera dessa resurser. Förebyggande arbete innebär att reducera riskerna. Fritt efter Bauer et al, (2).

Klara skolan – den viktigaste hälsofrämjande processen

Till de viktigaste hälsofrämjande processer som barn och unga kan vara med om i skolan hör själva lärandet, färdighetsutvecklingen, och utfallet därav - att klara skolan. Effekten är dubbel, när en elev klarar skolan med godkända betyg ökar chanserna i livet, och samtidigt stimulerar lärandet välbefinnandet. Därför är motivation, ett gott skolklimat, tillitsfulla relationer mellan elever och mellan lärare och elever en del av hälsofrämjande skolutveckling. Skolverket konstaterar att det hälsofrämjande arbetet måste uppfattas och sättas i relation till skolans resultat (3).

Skapa en god lärmiljö

En skola som lyckas skapa goda lärmiljöer främjar barns och ungas lärande. Det är lättare att lära i en miljö där man känner sig trygg och där relationerna präglas av tillit till varandra. Till ett gott skolklimat hör att elever känner sig sedda och värdefulla, får bra feedback på sitt arbete och känner optimism och framtidstro (3). Det är en skola som ger eleverna stöd i att utveckla bra relationer till jämnåriga. Till ett gott skolklimat hör också att skolan tidigt "krokar" arm med föräldrar och utvecklar ett nära och respektfullt samarbete.

Skolans hälsofrämjande arbete handlar om att skaffa sig en medvetenhet om hur olika faktorer kan tas till vara som resurser för elever och personal i skolans långsiktiga och systematiska utvecklingsarbete. Det hälsofrämjande arbetet kan ses som att sträva efter en optimal resursmobilisering och rymmer förhållningsätt som behöver genomsyra hela skolan, dess olika verksamheter och målbilder.

Ett medvetet hälsofrämjande arbete gynnar hela skolan

Skolverket konstaterar att ett gott skolklimat inte bara gynnar alla elevers utveckling. Det påverkar även personalens hälsa och möjligheter att kunna möta elevers olika behov på ett bättre sätt. Det i sin tur gynnar alla elever och bidrar till en positiv utvecklingsspiral. En skola som möter elevers olika behov och där lärandet är en del i det hälsofrämjande arbetet är en skola som också kan främja psykisk hälsa och minska elevers stress (4). Att ha goda former för det hälsofrämjande arbetet skapar också en ökad förmåga att kunna möta nya situationer som en skola kan ställas inför. Många skolor har exempelvis ställts inför situationen att på kort tid kunna möta och ge de många nyanlända eleverna en god utbildning.

God lärmiljö är lika med god arbetsmiljö

Det ligger ett stort ansvar på skolans huvudmän att skapa förutsättningar för att skolpersonalen ska kunna utföra sina arbetsuppgifter under rektors pedagogiska ledarskap. Skolan är en arbetsplats för både elever, lärare och annan personal. Därför blir den moderna arbetsmiljöforskningen relevant att applicera på skolans lärmiljö som ju är det samma som skolans arbetsmiljö.

Det finns till exempel ett samband mellan skolstress och en negativ lärandemiljö i skolan och psykisk ohälsa hos barn och unga. Skolans lärmiljö kan rymma riskfaktorer för skolstress. Hit hör till exempel försämrad ordning och studiero som ses på många skolor, att en betydande del av undervisningen i vissa ämnen bedrivs av lärare utan behörighet, brister i stöd till elever liksom otydliga kunskapsmål och lärares egen stress (5). Vidare har faktorer som klasstorlek, lärartäthet och resurser för att stödja elever med särskilda behov en stor betydelse för det som är skolans arbetsmiljö.

Psykosocial stress förklarar en hel del av den psykiska ohälsan som ses öka bland både unga och vuxna. Ohälsa som kopplas till arbetslivet har studerats i många år och ligger bakom Arbetsmiljöverkets föreskrifter om organisatorisk och social arbetsmiljö (6) som har fått stor uppmärksamhet senaste året. Föreskriften talar om att anpassa resurserna efter kraven i arbetet, att ge möjlighet till återhämtning, ändrade arbetssätt eller ändrad

prioriteringsordning när kraven överstiger resurserna. Föreskriften ställer krav på att chefer och arbetsledare ska ha kunskaper i hur ohälsosam arbetsbelastning och kränkande särbehandling förebyggs och hanteras. Arbetsgivaren ska också sätta upp mål för att främja en god social och organisatorisk arbetsmiljö. Ett systematiskt arbetsmiljöarbete med ambitionen att skapa god organisatorisk och psykosocial arbetsmiljö bör ses som en viktig del i verksamhetsutvecklingen som syftar till att främja en god lärmiljö.

Schyssta relationer för god arbetsmiljö och ett hållbart arbetsliv

Under senare år har en rad svenska studier undersökt vad som utmärker friska arbetsplatser med långtidsfriska medarbetare. Bland annat har man kunnat se att dessa arbetsplatser har bättre utvecklade strategier för ledarskap och kompetensförsörjning, delaktighet, kommunikation samt syn på hälsa och sjukfrånvaro (7).

En extra viktig kvalitet som kännetecknar arbetsplatser med god arbetsmiljö är det som kallas organisatorisk rättvisa. Förenklat omfattar begreppet både aspekten "procedural justice" d.v.s. hur beslutsstrukturen i verksamheten fungerar och "relational justice" d.v.s. hur vi interagerar med varandra på arbetsplatsen. Med "relational justice" menas hur rättvist eller "schysst" våra insatser bedöms av chefer och medarbetare. Betydelsen av rättvist/schysst ledarskap och medarbetarskap har omfattande stöd i litteratur kring psykosocial miljö, där det är väl visat att stöd från chefer och medarbetare är viktigt för hälsa.

Det generella agerandet hos chefer på arbetsplatser med hög "relational justice", alltså viktiga egenskaper hos schyssta chefer och arbetsledare är att (8):

- Cheferna tar hänsyn till de anställdas synpunkter
- Cheferna kan hålla tillbaka sina personliga uppfattningar
- Cheferna håller de anställda informerade om beslut och dess konsekvenser inom rimlig tid
- Cheferna behandlar de anställda vänligt och omtänksamt
- Cheferna tar hänsyn till de anställdas rättigheter
- Cheferna ser till att behandla de anställda uppriktigt och ärligt

"Relational justice" (9) har en särställning i att kunna förklara varför friska verksamheter har långtidsfriska medarbetare. Låg rättvisa var för män associerad med sömnproblem som insomning och att inte vakna utsövd. För kvinnor fann man ett samband mellan låg organisatorisk rättvisa och sömnproblem inklusive insomningsproblem. Forskarna drar slutsatsen att sömnproblem kan vara en potentiell mekanism för hur organisatorisk rättvisa kan påverka hälsan.

Arbetsmiljöverkets föreskrifter om psykosocial och organisatorisk arbetsmiljö och forskningsresultaten om betydelsen av organisatorisk rättvisa och schyssta relationer är viktiga ta in även i skolans verksamhetsutveckling i syfte att uppnå en god lärandemiljö som kan "upplevas som en meningsfylld och berikande del av tillvaron" (Arbetsmiljölagen, 2 kap, 1§).

Pedagogiskt ledarskap

Rektorns pedagogiska ledarskap har länge betraktats som en av nyckelfaktorerna för framgångsrik skolutveckling och i förlängningen även för att utveckla kvalitén på undervisningen. Det pedagogiska ledarskapet innebär att rektor leder processer som har koppling till elevernas lärande och kunskapsutveckling och där lärarnas kompetensutveckling och skolutveckling är i centrum. Rektorns kunskap om den dagliga praktiken i skolan och förmågan att kommunicera skolans mål är två viktiga framgångsfaktorer för elevernas lärande (10).

Lärarens ledarskap i klassrummet

Internationell forskning har identifierat tre faktorer för ett gott klassrumsledarskap (11). Det handlar om :

- **Emotionellt stöd:** Det ska råda ett positivt klimat i klassrummet. Läraren ska vara uppmärksam på elevernas behov och vara öppen för elevernas intressen, motivation och åsikter.
- **Klassrumsorganisation:** Läraren ska använda effektiva metoder för att förebygga och hantera dåligt uppförande hos eleverna. Arbetet ska också organiseras effektivt så att så mycket tid som möjligt går till lärande.
- **Inlärningsstöd:** Läraren ska i hög grad verka för diskussioner i klassrummet för att utveckla elevernas eget tänkande, och alltså inte fokusera på inantillinläring. Feedback ska ges för att utveckla eleven förståelse för ett ämne, inte i form av rätt eller fel. Undervisningen ska vara varierad

Demokrati, delaktighet och transformativt lärande

Skollagen (12) betonar skolans demokratiuppdrag. Syftet är att eleverna ska ges teoretiska och praktiska kunskaper om demokrati och mänskliga rättigheter och få instrument för att kunna vara delaktiga i samhället. En viktig introduktion till ett deltagande i demokratin sker via deltagandet i civilsamhället vilket också ger möjligheter för skolans arbete rent praktiskt (13). Skolan kan inte minst fungera kompensatoriskt för elever som annars saknar introduktion till civilsamhällets olika delar och organisationer.

Samtidigt vet vi att civilsamhället inte ingår i den utsträckning i skolornas arbete med demokrati och värdegrund som man skulle kunna förvänta sig med tanke på den viktiga roll civilsamhället har för demokratin på olika samhällsnivåer (13). Nationella kommissionen för jämlik hälsa menade att skolans arbete med att tillvarata civilsamhället bör vara en viktig aspekt av skolans arbete med demokratifrågor i såväl teori som praktik.

Till skolans arbete med demokrati och delaktighet hör även området Lärande för hållbar utveckling. UNESCO som på global nivå driver detta område har i sitt globala handlingsprogram bland annat prioriterat arbetet med så kallade transformativa lärandeprocesser och lärmiljöer (14). Det handlar om hur hela skolan i sin fysiska utformning och verksamhet är en förändringskraft för en hållbar samhällsutveckling. Lärandet sker i ett partnerskap med olika samhällsaktörer från såväl privat, offentlig och civil sektor. Det ger nya möjligheter till lärande och blir en källa av kreativitet och innovation. Eleverna kan lära sig om och av verkliga utmaningar och dra

nytta av olika partners kunskaper. Samtidigt får partnern möjlighet att utvecklas i sitt eget hållbarhetsarbete.

Lärande för hållbar utveckling och transformativt lärande ska behandlas ytterligare i Delrapport 4.

Levnadsvanor och fritid

Skolans möjlighet att lägga grunden för goda och hälsosamma levnadsvanor hos alla barn och ungdomar är unik. Förutom alla tillfällen till undervisning kring levnadsvanor och livskunskap har skolan möjlighet att rent konkret stödja etableringen av levnadsvanor som främjar hälsa och välbefinnande hos eleverna. Det kan ske på många olika sätt och röra områden som till exempel att:

- Stimulera till rörelseglädje och främja rörelse i vardagen
- Servera god och näringsriktig mat som serveras i en trygg och trevlig miljö
- Arbete med föräldrastöd
- Främja en social miljö som präglas av "relational justice", se ovan.
- Stödja eleverna i att finna hållbara strategier för att bemästra stress och belastning
- Utveckla utomhuspedagogiska arbetssätt
- Satsa på kulturskola

Skolan har intressanta möjligheter att utöver den egna verksamheten vara en arena för att introducera olika fritidsaktiviteter genom att i samarbete med lokalt föreningsliv, idrottsföreningar, kommunal verksamhet som kultur- och musikskola m.m

Även detta tema kommer att behandlas ytterligare i Delrapport 4.

Elevhälsan

Att tidigt upptäcka skolsvårigheter hos elever och ge dem ett verksamt stöd är en viktig hälsofrämjande åtgärd och förebygger skolmisslyckanden på längre sikt. En välfungerande elevhälsoverksamhet är därför en viktig del i arbetet för en *hälsofrämjande skolutveckling*.

I och med att skollagen började tillämpas under 2011 samlades skolhälsovården, den särskilda elevvården samt de specialpedagogiska insatserna i en samlad elevhälsa som omfattar medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Syftet var bland annat att öka samverkan och att betona arbetets hälsofrämjande och förebyggande inriktning (15).

För att främja en bra lärmiljö i skolan behöver rektor och lärare ha ett nära samarbete med elevhälsans personal - kurator, skolsköterska, specialpedagog, psykolog. Elevhälsan ska bl.a. bevaka att skolan bidrar till att skapa goda och trygga uppväxtvillkor och har i det individuellt inriktade arbetet ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling (16). Det är därför viktigt ge elevhälsan förutsättningar att arbeta både främjande och förebyggande.

Tillgången till elevhälsa varierar idag mellan olika skolor och alla elever har inte tillgång till elevhälsans lagstadgade professioner. Det är förhållanden som i sig utgör hinder för att ett samordnat hälsofrämjande arbete ska

kunna bedrivas i enlighet med skollagens intentioner. Det har bland annat uppmärksammats av OECD (17-19) som bedömer att skolorna prioriterar det individuellt inriktade åtgärdande arbetet på bekostnad av det generellt inriktade förebyggande och hälsofrämjande.

Tidsbrist är en vanlig förklaring till att elevhälsans personal har svårt att hinna med det förebyggande och hälsofrämjande arbetet (20). Skolinspektionen (21) har dessutom kritiserat skolor som köpt in elevhälsans kompetenser vid behov, vilket leder till att skolan oftast inte kunnat leva upp till kravet på ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. Enligt Skolinspektionen kan en tänkbar risk med en elevhälsa som upphandlas vid behov vara att elevhälsan då saknar den närhet och förankring som är nödvändig för att bedriva ett mer långsiktigt förebyggande och hälsofrämjande arbete. Sammantaget visar dessa kartläggningar att barns och ungas tillgång till elevhälsa är ojämlig.

Skollagen om syftet med skolans hälsofrämjande arbete

Barnens och elevernas lärande och personliga utveckling

3 § Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling. *Lag (2014:458).*

Referenser

Om samlingen

1. Livslängd och dödlighet i olika grupper. Demografisk rapport 2016:2. Statistiska centralbyrån 2016.
2. Gör jämlikt - gör skillnad: samling för social hållbarhet minskar skillnader i hälsa. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting, 2013
3. Samling för social hållbarhet – handlingsprogram för jämlik hälsa i hela Västra Götaland. Göteborg: Västra Götalandsregionen, 2010.
4. Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa. Kommission för ett socialt hållbart Malmö. Malmö: Malmö Stad 2013.
5. Fair Society, Healthy Lives – Marmot-rapporten: Indikatorer för att bedöma resultatförbättringar avseende genomförandet av rekommendationerna i rapporten. Malmö stad och Sveriges kommuner och landsting 2012.
6. Fair Society Healthy Lives: The Marmot Review. London: UCL Institute of Health Equity, 2010
7. Östgötakommissionen för folkhälsa - underlag till rekommendationerna. Östgötakommissionen för folkhälsa, 2014. (Finns nu som slutrapport)
8. Rapport 2014: Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg. Göteborgs stad, 2014.

Utbildning och hälsa

1. Mirowsky, J. och Ross, C.E. (2003). *Education, social status and health*. New York: Aldine de Gruyter
2. Galobardes, B., Lynch, J. W., & Davey, S. G. (2004). Childhood socioeconomic circumstances and cause-specific mortality in adulthood: systematic review and interpretation. *Epidemiol Reviews*, 26: 7–21.
3. Marmot, M. (1994). *The Whitehall Study*. London: Department of Epidemiology and Public Health. University College London.
4. Lager, A C. J., & Bremberg, S. (2013). Utbildningens betydelse för hälsa. *Socialmedicinsk tidskrift*, 90(5).
5. Folkhälsomyndigheten. Uppdrag att analysera utvecklingen av utbildningsnivåerna i befolkningen ur ett folkhälso- respektive hälso- och sjukvårdsperspektiv. Slutredovisning av regeringsuppdrag. Folkhälsomyndigheten, 30 september 2015.
6. Östgötakommissionen för folkhälsa – slutrapport. Östgötakommissionen, 2014.
7. SIRIS –kvalitet och resultat i skolan, Skolverkets databas. www.siris.skolverket.se
8. Jidesjö, Anders. Sammanställning av PISA-resultat 2000-2012, presenterad Oskarhamn 16 november 2017.
9. PISA 2015. 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik. Rapport 450. Skolverket, 2016
10. Lichbach, M. I. 1989. "An Evaluation of 'Does Economic Inequality Breed Political Conflict?' Studies." *World Politics* 41(4): 431–70.
11. Hallin P-O. Sociala risker – ett hot mot samhället? MSB 22 april 2015. Urbana studier, Malmö högskola.
12. En skola med tilltro lyfter alla elever: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011. Stockholm: Skolinspektionen, 2012.
13. Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen, 2010
14. Temagruppen Unga i arbetslivet. 10 orsaker till avhopp - 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2010.
15. Att motverka skolmisslyckanden. Konsten att kunna ha två tankar i huvudet samtidigt...Rapport 2016:9. Koncernavdelning data och analys, Enhet samhällsanalys, Västra Götalandsregionen, 2016
16. Johnson, P & Kossykh, Y. Early years, life chances and equality. A literature review. *Frontier Economics*, 2008
17. Feinstein, L. Inequality in the Early Cognitive Development of British Children in the 1970 Cohort. *Economica*, 2003: 70, 73-97.

18. Carnieiro, P., Crawford, C. & Goodman, A. The Impact of Early Cognitive and Non-Cognitive Skills on Later Outcomes. Centre for the Economics of Education, London School of Economics, 2007.
19. Samling för social hållbarhet I Dalarna. Delrapport 1, 2017.
www.regiondalarna.se/samlingen
20. Invandringens betydelse för skolresultaten. *Skolverkets aktuella analyser 2016*. Stockholm, Skolverket 2016.
21. Wernersson, I. Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. Rapport V från Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm, 2010.
22. Att planera för barn och elever med funktionsnedsättning. En sammanställning av forskning, utvärdering och inspektion 1994–2014. Stockholm: Skolverket, 2015.
23. Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Skolverket, 2009.
24. Hattie, J. *Visible learning : a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, London, Routledge, 2009.
25. Nye, B., Konstantopoulos, S. & Hedges, L. V. How Large Are Teacher Effects? *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 2004, 26, 237-257.
26. Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola, Rapport 2014:25. IFAU 2014.
27. PM Nyinvandrade elever i grundskolan. Dnr: 2015:01339. Skolverket 2016.
28. Språkintröskning. Stockholm. Rapport 436:2016. Skolverket 2016
29. Samling för skolan Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet. Delbetänkande av 2015 års skolkommision. Skolkommisionen, 2016.
30. Fredriksson, U., Oskarsson, M., Pettersson, A., Karlsson K.-G., Sollerman, S., Eliasson, N., Rasmusson, M. & Sundgren, M. 2013. PISA 2012 - 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap.
31. Bunar, N. Elevsammansättning, klyftor och likvärdighet i skolan. Underlagsrapport till Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Stockholm: Stockholms stad, 2015.
32. Kunskapsöversikt för studieavbrott i gymnasieskolan. Dnr 400-2014:4245. Stockholm: Skolinspektionen, 2014.
33. SCB 2012. Barns upplevelser av skolan. *Levnadsförhållanden rapport 125*. Statistiska Centralbyrån.
34. Temagruppen unga i arbetslivet. 10 orsaker till avhopp. 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet. *Ungdomsstyrelsen 2013:2*.
35. Kompetensförsörjningen - en nyckelfråga för skola och förskola. Dnr 402–2014:4207. 2015. Skolinspektionen, 2015.
36. Skolverket. Vad händer med likvärdigheten i svensk skola? En kvantitativ analys av variation och likvärdighet över tid. Stockholm. Rapport 275:2006.
37. Östh, J., Malmberg, B. and Andersson, E. Analysing segregation with individualized neighbourhoods defined by population size, in C. D. Lloyd, I. Shuttleworth and D. Wong (Ed.) *Working title: Social-Spatial Segregation: Concepts, Processes and Outcomes*: Policy Press, 2013
38. Oría, A., Cardinib, A., Balla, S., Stamoua, E., Kolokithaa, M., Vertigana, S. and Flores-Morenoa, C. (2007) Urban education, the middle classes and their dilemmas of school choice. *Journal of Education Policy* 22 (1):91-105.
39. SVT. Nedlagda skolor på grund av dåliga resultat. SVT, 19 oktober, 2017.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/lista-de-har-skolorna-har-lagts-ned>
40. OECD. Equity and Quality in Education - Supporting Disadvantaged Students and Schools. OECD Publishing, 2012.
41. Guevara, B. 2014. Segregation – Utbredning, orsaker, effekter och möjliga åtgärder. Ett kunskapsunderlag om segregation inom projekt KAIROS. Göteborg: Mistra Urban Futures.
42. Malmberg, B. Andersson, E. Bergsten, Z. Östh, J. Det fria skolvalet ökar klyftor mellan skolor. Den svenska skolans nya geografi. Resultatdialog 2013. Vetenskapsrådets rapportserie 4:2013. Vetenskapsrådet, Stockholm, 2013.

43. BråmÅ, Å. Så blir förorter svenskgläsa. *Invandrare och minoriteter*, nr 4, 2006 s. 9–12.
44. Gustafsson, J.-E., Westling, A., Åkerman, B., Eriksson, C., Eriksson, L., Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P., Ljungdahl, S., Ogden, T. & Persson, R. S. 2010. *School, learning and mental health: a systematic review*. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences, The Health Committee.
45. Cunha, F., Heckman, J. J., Lochner, L. & Masterov, D. V. 2006. *Interpreting the Evidence on Life Cycle Skill Formation*. In: Hanusek, E. & Welch, F. (eds.) *Handbook of the Economics of Education*. Elsevier.
46. Woessman, L. 2006. *Efficiency and equity of European education and training policies*. CESIFO Working Paper No. 1779. CESIFO.
47. Heckman, J. J. 2011. *The Economics of Inequality. The Value of Early Childhood Education*. *American Educator*, Spring 2011, 31-47.

Förhindra skolmisslyckanden, elevers skolavhopp och öka närvaron

1. WHO. *Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being*. WHO, 2013.
2. OECD. *Equity and Quality in Education - Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD Publishing, 2012.
3. Skolinspektionen. *Kunskapsöversikt för studieavbrott i gymnasieskolan*. Dnr 400-2014:4245. Skolinspektionen, 2014.
4. Skolinspektionen. *Slutredovisning av uppdrag om slutrapportering om utvecklingen av funktionshinderspolitiken åren 2011-2016 för Skolverket, Skolinspektionen och Specialpedagogiska skolmyndigheten*. Skolinspektionen, 2016.
5. Schwartzt, A. Att "nollställa bakgrunder" för en effektiv skola. *Utbildning och Demokrati*, 2010, 19, 45-62.
6. Bunar, N. *Elevsammansättning, klyftor och likvärdighet i skolan*. Underlagsrapport till Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Stockholm: Stockholms stad, 2015.
7. *Handlingsplan fullföljda studier, 2017-2020*. Avdelning folkhälsa, Västra Götalandsregionen, 2016-11-17.
8. SOU 2017:47. *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa – Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa*. Slutbetänkande av kommissionen för jämlik hälsa. Stockholm, 2017.

Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle

1. UCL Institute of Health Equity (2011). *Fair Society, Healthy Lives – Marmot-rapporten: Indikatorer för att bedöma resultatförbättringar avseende genomförandet av rekommendationerna i rapporten*. Malmö stad och Sveriges kommuner och landstig.
2. Kommission för ett socialt hållbart Malmö (2013). *Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa*. Malmö: Malmö Stad.
3. Östgötakommissionen för folkhälsa (2014). *Östgötakommissionen för folkhälsa - underlag till rekommendationerna*
4. Resnick, M. D., Bearman, P.S, Blum, R., Bauman, K.E., Harris, K.M., Jones, J., Tabor, J, Beuhring, T., Sieving, R.E, Shew, M., Ireland, M., Bearinger, L.H., Udry, J. R. *Protecting Adolescents From Harm. Findings From the National Longitudinal Study on Adolescent Health*. *JAMA*, September 10, 1997. Volym 278, No 10.
5. Sroufe, L A. *Attachment and development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood*. *Attach Hum Dev*. 2005 Dec;7(4):349-67
6. *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd. En vinst för alla*. Regeringskansliet 2013.
<http://www.regeringen.se/49bbd2/contentassets/65737a08c78f4c3cbc5818b2a4c>

[29490/nationell-strategi-for-ett-for-ett-utvecklat-foraldrastod---en-vinst-for-alla-s2013.010](https://www.regeringen.se/49131/2013/01/29490/nationell-strategi-for-ett-for-ett-utvecklat-foraldrastod---en-vinst-for-alla-s2013.010)

7. Alfredsson, E. Broberg, A. och Axberg, U. *Föräldrastöd och tonåringar*. Rapport till länsstyrelserna. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet 2015.
8. Belsky, Jay "the Determinants of Parenting", Journal article in Wiley, Society for Research in Child Development, volym 55, s 83-96
9. Crockenberg, S B Social support and parenting. Publicerad i "Theory and research in behavioral pediatrics", volym 4, s 141-174
10. Lavi-Levavi, I. Improvement in systemic intra-familial variables by Non-Violent Resistance treatment for parents of children and adolescents with behavioral problems. Doktorsavhandling, Department of Psychology, Tel-Aviv universitetet.
11. Ollefs, B., Schlippe, A., Omer, H., Kriz, J., (2009) Youngsters with externalizing behavior problems: Effects of parent training (in Germany). *Familiendynamik*, 34:256-265
12. Weinblatt, U. & Omer, H. Non-violent resistance: A treatment for parents of children with acute behavior problems. *Journal of Marital and Family Therapy*, 34, s 75-92
13. Folkhälsomyndighetens rapport *Föräldrastöd – är det värt pengarna?*
14. Effekter av föräldrastöd. Redovisning av en nationell utvärdering på uppdrag av Socialstyrelsen. Stockholm: Socialstyrelsen, 2014.
15. 2 kap. 29 § skollagen.
16. Lindh, G (1997) *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen*.
17. Skolinspektionen (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, Kvalitetsgranskningsrapport*.

Stärk skolans likvärdighet

1. Learning for tomorrow's world : first results from PISA 2003 Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD, 2004.
2. En skola med tilltro lyfter alla elever: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011. Stockholm: Skolinspektionen, 2012.
3. Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2014/15. PM 2015-12-17, underlag till Gymnasieutredningen, (SOU 2016:77). Skolverket, 2015.
4. Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö. Skolinspektionens rapport 2009:3. Stockholm, 2009.
5. Bunar, N. Nyanlända och lärande - mottagande och inkludering. Stockholm: Natur & Kultur, 2015.
6. Bunar, N. *Nyanlända och lärande*. Stockholm: Vetenskapsrådet, 2010.
7. Rapport nr 2014:3. Utbildningen för nyanlända elever. Stockholm: Skolinspektionen, 2014.
8. Thomas, W. & Collier, V. A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement Final Report: Project 1.1. 2002. www.crede.ucsc.edu/research/llaa/1.1_final.html
9. Hedman, C. Dyslexi på två språk. En multipel fallstudie av spansk-svensktalande ungdomar med läs- och skrivsvårigheter. Centrum för tvåspråkighetsforskning. Stockholms universitet, 2009.
10. Cederberg, M. *Utifrån sett – inifrån upplevt: Några unga kvinnor som kom till Sverige i tonåren och deras möte med den svenska skolan*. Malmö/Malmö Studies in Educational Sciences, 2006, No 22: Holmbergs.
11. Karlsson, L. Jag måste tänka på ett annat sätt. Karlstad universitet, 2013.
12. Wellros, S. *Språk, kultur och social identitet*. Lund: Studentlitteratur, 2008.
13. Löwing, M. & Kilborn, W. *Språk, kultur och matematikundervisning*. Lund: Studentlitteratur, 2008..
14. Karlsson, L., Tillgren, K., Björkorp, K. och Hjalmarsson, L. Delprojekt i *Landmärken för utbildning, bildning, hälsa och hållbar utveckling – nya arbetssätt i folkhögskolan*, Fornby folkhögskola, HT 2017.

Organisera och planera för barn och ungas deltagande och inflytande i skola och samhälle.

1. Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1987.
2. Pearlin, L. I., & Schooler, C. The Structure of Coping. *Journal of Social Behaviour*, 1978, 19: 2–21.
3. Surtees, P. G., Wainwright, N. W. J., Luben, R. L., & Wareham, N. J. Adaption to social adversity is associated with stroke incidence: evidence from the EPIC-Norfolk prospective cohort study. *Stroke*, 2007, 38: 1447–1453.
4. Cunha, F., Elo, I., & Culhane, J. *Eliciting maternal expectations about Technology of Cognitive Skill Formation*. Cambridge, 2013, US: NBER Working paper, 19144.
5. Evans S D. Youth sense of community: Voice and power in community contexts, Wilfrid Laurier University. *Journal of Community Psychology* (Impact Factor: 0.99). 08/2007; 35(6):693 – 709
6. Lindahl, M. *Vårda – vägleda - lära: effektstudie av ett interventionsprogram för pedagogers lärande i förskolemiljön*. Acta Universitatis Gothoburgensis, 2002
7. Tangnäs J, Möller P. Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion. Nulägesbeskrivning unga i Dalarna. Årsskiftet 2017/2018. Region Dalarna, december 2017
8. *Förtroendevalda i kommuner och landsting*. SCB, 2015.
www.scb.se/Statistik/ Publikationer/ME0001_2015A01_BR_ME09BR1602.pdf
9. SOU 2015:96. *Låt fler forma framtiden! Forskarantologi. Bilaga till betänkande av 2014 års Demokratiutredning – Delaktighet och jämlikt inflytande*. Stockholm 2015
10. Amnå E, Ekström M, Stattin H. *Ungdomars politiska utveckling. Slutrapport från ett forskningsprogram*. RJ:s skriftserie 12. Riksbankens jubileumsfond, 2016.
11. Ellström, P.-E. *Användning och nytta av utvärderingar: ett lärandeperspektiv*. I: L.Svensson med flera, *Lärande utvärdering genom följeforskning*. Lund: Studentlitteratur, 2009.
12. Brulin, G. & Svensson, L. *Att äga, styra och utvärdera stora projekt*. Lund:Studentlitteratur, 2011.
13. Öhman Sandberg. A. *Hållbar programutveckling: Betydelsen av delvis delade objekt och expansivt lärande*. Doktorsavhandling vid Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping, 2014.
14. Schreier, M. A. Is sustainability possible? A review and commentary of studies of program sustainability. *American journal of evaluation*, 2005, 26(1), 320–347.
15. Coburn, C. Rethinking scale: Moving beyond numbers to deep and lasting change. *Educational researcher*, 2003, 32(6), 3–12.
16. *Utvärdering av ungdomsstrategin Dalarna – Sveriges bästa ungdomsregion. Rapport*. Ehneström Utvärdering AB, 2017-03-31

Satsa på hälsofrämjande skolutveckling

1. Winroth, J. *Hälsopromotion som idé, kunskapsområde och praktik*. 2014
2. Bauer, G et al. The EUHPID Health Development Model for the classification of public health indicators. *Health Promot. Int.* (2006) 21(2):153-159.
3. Skolverket, 2016. *Hälsofrämjande skolutveckling*.
www.skolverket.se/skolutveckling/miljo-och-halsa/elevhalsan/halsoframjande-skolutveckling
4. Skolverket, 2016. *Hälsofrämjande och förebyggande insatser för en ökad måluppfyllelse*. www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/grundskole-och-gymnasieutbildning/halsoframjande-och-forebyggande-insatser-for-en-okad-maluppfyllelse-1.254771
5. SOU 2016:94. *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera. Betänkande av Att vända frånvaro till närvaro – en utredning om problematisk elevfrånvaro*. Stockholm 2016
6. *Organisatorisk och social arbetsmiljö (AFS 2015:4), föreskrifter*. Arbetsmiljöverket, 2015.

7. Stoetzer U, Bergman P, Åborg C, Johansson G, Ahlberg G, Parmasund M, Svartengren M. Organizational factors related to low levels of sickness absence in a representative set of Swedish companies. *Work*. 2014;47(2):193-205. doi: 10.3233/WOR-2012-1472.
8. Elovainio M, Kivimäki M, Vahtera Organizational justice: evidence of a new psychosocial predictor of health. *J. Am J Public Health*. 2002 Jan;92 (1):105-8.
9. Stoetzer U, Åborg C, Johansson G, Svartengren M. Organization, relational justice and absenteeism. *Work*. 2014;47 (2):521-529. doi: 10.3233/WOR-2012-1472.
10. Skolverket, 2016. Forskningsbaserat arbetssätt i undervisningen. www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/forskningsbaserat-arbetssatt/forskningsbaserat-arbetssatt-i-undervisningen-1.244049
11. Christopher A , Bridget K, Joseph P, Courtney A, Drew H and Robert C. Teaching Through Interactions in Secondary School Classrooms: Revisiting the Factor Structure and Practical Application of the Classroom Assessment Scoring System—Secondary. *J Early Adolesc*. 2015 June ; 35(5-6): 651–680.
12. Skollag (2010:800), Svensk författningssamling 2010:800
13. SOU 2016:13. Palett för ett stärkt civillsamhälle. Betänkande av Utredningen för ett stärkt civillsamhälle. Stockholm 2016
14. Global Action Programme on Education for Sustainable Development, UNESCO. <https://en.unesco.org/gap>
15. Regeringens proposition 2009/10:165. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Stockholm 2010.
16. Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser. Stockholm: Skolinspektionen, 2015.
17. Equity and quality in education – supporting disadvantaged students and schools. OECD Publishing. 2012
18. Mental health and work: Sweden. Paris: OECD, 2013
19. Improving schools in Sweden: An OECD perspective. Paris: OECD, 2015.
20. Uppdrag psykisk hälsa. Psykisk hälsa på ungdomsmottagningen – en kartläggning av Sveriges ungdomsmottagningar. Uppdrag psykisk hälsa, SKL, 2016.
21. Kunskapsöversikt för kvalitetsgranskning av elevhälsans arbete. Dnr: 2014:2123. Stockholm: Skolinspektionen, 2014.

Bilaga 1 - 36 åtgärdsförslag för att ge alla barn och unga goda förutsättningar under tiden i skolåldern, hämtade från *Rapport 2014: Göteborgs stad*.

Även om barns uppväxtvillkor är goda i Dalarnas kommuner finns det påtagliga skillnader vad gäller till exempel studieresultat, förutsättningar för lärande och deltagande i fritidsaktiviteter. Uppdragsgruppen i *Samling för social hållbarhet i Dalarna* har i sitt arbete studerat de 36 förslag till åtgärder som Göteborgs stad (1) sammanställt för det aktuella temaområdet utifrån tidigare sammanställningar (2,3,4,5,6,7,8). Här nedan redovisas samtliga 36 förslag ur rapporten från Göteborgs stad, endast sorterade under nio olika huvudåtgärder A-I och utan någon inbördes rangordning. De källor som anges är i de flesta fall sammanställningar av rekommendationer som i sin tur hämtats ur separata kunskapsunderlag. Insatserna under detta temaområde syftar till att minska skillnader i livsvillkor och hälsa genom att barnen får goda förutsättningar genom skolåren. Den primära målgruppen för detta utvecklingsarbete är vårdnadshavare och verksamheter som möter barnen.

A. Vidta åtgärder som stärker skolans likvärdighet

En likvärdig skola som förmår kompensera för elevernas skilda förutsättningar är viktig för att minska skillnader i skolresultat och fullföljd skolgång, men också för att förebygga att barn senare i livet drabbas av problem med ohälsa och sociala problem som är mer vanligt förekommande bland vuxna med låg utbildning (3, ss. 36–38, 92). Likvärdighet handlar inte om att alla skolor ska göra likadant, utan om att alla elever ska få lika tillgång till utbildning, lika kvalitet på utbildningen och att utbildningen ska vara kompenserande (3, s. 81).

Genomför en inventering av resurs- och kompetensbehov i förskola, skola och elevhälsan

Inventera resurs- och kompetensbehov och ta fram en plan med förslag på hur behoven kan täckas. Planen bör innehålla resursförstärkning på kort och lång sikt, samt extra medel som under en begränsad period skulle gå till de skolor, förskolor och fritidshem som har störst behov definierat utifrån ett antal kriterier: socioekonomisk bakgrund, andel elever med ett annat modersmål än svenska, måluppfyllelse med mera (3, s. 81). Därmed säkerställs att barn och deras föräldrar har tillgång till professionell kompetens inom förskola, skola och elevhälsa, oavsett var i kommunen de bor eller hur deras sociala och ekonomiska förutsättningar ser ut (2, s. 28).

Utför ett vetenskapligt kvalitetsarbete/kvalitetsutveckling

Varje skolform ska använda ett tillförlitligt och vetenskapligt utprövat instrument för systematiskt kvalitetsarbete/kvalitetsutveckling (3, s. 81).

Utvärdera systemet för mottagande av nyanlända elever

Skolans mottagandesystem är avgörande för en effektiv pedagogisk och social integration av nyanlända elever, i skolans såväl som i det omgivande samhällets strukturer. Forskning och utvärderingar visar att ett system med förberedelseklasser är problematiskt vad gäller skolans förhållningssätt till eleverna i dessa klasser, hur elevernas mottagande organiseras samt hur och i vilka ämnen undervisningen bedrivs (3, s. 94). Mot bakgrund av detta föreslås att det genomförs en utvärdering av skolans system för mottagande av nyanlända elever (3, s. 95).

Utveckla metoder som underlättar nyanlända elevers etablering

Utveckla metoder för att skapa bättre förutsättningar för nyinvandrade barn och unga att etablera sig i grund- och gymnasieskolan (4, s. 8).

Säkerställ att individuella åtgärdsplaner upprättas

Säkerställ att det för varje nyanländ elev i gymnasieåldern görs en ordentlig kartläggning av förkunskaper och att det upprättas en individuell åtgärdsplan, däribland en strategi för det stöd som eleven behöver för att uppnå mesta möjliga framgång i skolan (3, s. 95).

Säkerställ att elever får studiehandledning på sitt modersmål

Säkerställ att samtliga elever med utländsk bakgrund får tillgång till studiehandledning på sitt modersmål, i enlighet med skollagen (3, s. 89).

Erbjud stödinsatser

Säkerställ att skolan konsekvent tillhandahåller hela spektrumet av socialt, beteendemässigt, psykiatriskt och annat särskilt stöd i proportion till graden av utsatthet (6, s. 9). Se till att tidigt och fortlöpande följa upp elevernas studie-resultat och språkutveckling (både vad gäller svenska språket och andra modersmål). Sätt in tidiga och adekvata stödinsatser vid behov (3, s. 89). Ge särskilt stöd till elever som riskerar att inte nå behörighet till gymnasiet (5, s. 9).

Kompetensutveckling för skol- och fritidshemspersonal

Personal som arbetar i kommunens utbildningsinstitutioner måste ha en hög kunskapsnivå och möjligheter till professionell utveckling (3, s. 81). Resultatet av varje skolforms systematiska kvalitetsarbete ska ligga till grund för hur personalens fortbildning och vidareutbildning prioriteras. Det innebär att kompetensutveckling och fortbildning bör ta sin utgångspunkt i den egna praktiken. Kompetensutvecklingen bör även pågå under längre tid och ha kontinuitet (3, s. 82). Speciell uppmärksamhet bör riktas mot fritidshems-personalens behov av fortbildning (3, s. 82).

Exempel på områden där kompetensutveckling kan vara aktuell:

- All undervisande personal ska ha kompetens i läs- och skrivprocessen samt språklig medvetenhet. Om denna kompetens saknas bör kompetensutveckling göras obligatorisk.
- Riktade kompetensutvecklingsinsatser på förskolor och skolor med många barn från flerspråkiga miljöer och i synnerhet på skolor för årskurs 1–3 där måluppfyllelsen är låg (3, s. 89).
- Kompetensutveckling kring etnicitet, migration och kunskapsutvecklande arbetssätt för undervisande personal (6, s. 7).

B. Förhindra elevers skolavhopp och öka närvaron Kvalitetssäkra och implementera befintliga metoder för att förhindra elevers skolavhopp och säkra att elever går ut grundskolan med godkända betyg (4, s. 8).

Motverka och följ upp frånvaro

Arbeta aktivt med att förhindra elevers skolavhopp genom att motverka och följa upp olovlig och omotiverad frånvaro (5, s. 10).

Erbjud praktikplatser

Erbjud studiemotiverande praktikplatser för skoltrötta ungdomar (5, s. 8).

Säkerställ att elever med särskilda behov får en bra övergång mellan skolformer

I övergången mellan grund- och gymnasieskola är det viktigt att elever med särskilda behov får fortsatt stöd och att överlämning av information sker oavsett huvudman (2, s. 31).

Bedriv ett aktivt hälsofrämjande arbete

Ett förebyggande och uppföljande hälsoarbete bland skolelever kan minska avhoppet och bidra till att fler elever fullföljer sina studier (3, s. 93). Ett sådant aktivt hälsofrämjande arbete bör utgå från hälsans bestämningsfaktorer samt fokusera på arbete mot mobbning och diskriminering och för integration. Inom ramen för ett sådant arbete är det viktigt att främja skoltrivsel, förbättra den fysiska miljön i skolan samt att förbättra samverkan mellan skola och föräldrar (2, s. 31).

C. Utveckla skolans samarbete med föräldrarna och samhälle

Utveckla samarbetet mellan skola och samhälle för att minska skillnader i elevers utbildningsresultat som är relaterade till socioekonomiska förhållanden (6, ss. 7–8).

Utveckla skolans samverkan med familjer

Utöka skolans roll när det gäller att stödja familjer och grupper (6, ss. 7-8). Ett utvecklat föräldrastöd och föräldrasamarbete kan bidra till minskad ojämlikhet förutsatt att verksamheten är utformad så att alla föräldrar ges möjlighet att vara delaktiga (3, s. 82). Kompetensutveckla skolpersonalen så att de kan öka kontakterna mellan hem och skola (6, ss. 7–8).

I detta inkluderas även andra vårdnadshavare. Andra vuxna i barns närhet kan också utgöra en viktig resurs för barnen. Ur ett barnperspektiv är det viktigare att se till vem som utgör stöd och anknytningsmöjligheter för barnen än att fokusera på definitionen av föräldrar och vårdnadshavare.

Utveckla skolans samverkan med arbetsliv

Förstärk och utveckla stödjande funktioner och samverkan mellan skola och arbetsliv (5, ss. 8–9).

Låt idéburen sektor bidra till skolan

Ge förutsättningar för idéburen sektor att utveckla verksamhet i samverkan med skolan, till exempel genom att seniorer bidrar med aktiviteter i grundskolan (5, s. 8).

D. Utför ett hälsofrämjande och förebyggande arbete i skolan

Skapa en fysisk och psykosocial miljö som både understödjer elevers utveckling och lärande samt ger möjlighet till social gemenskap, trygghet och fysisk rörelse (5, s. 5).

Stärk skolan som en hälsofrämjande arena

Utforma uppdrag, avtal, och upphandlingar med tydliga kvalitetskrav på lokaler, psykosocial miljö och på elevhälsan (5, s. 6).

Kompetensutveckla skolpersonalen

Öka skolpersonalens kunskaper om skolmiljöns betydelse för elevers och lärares hälsa med målet att skapa en hälsofrämjande skola (5, s. 7). Öka också skolpersonalens kompetens så att de kan arbeta med barnens sociala och emotionella utveckling, fysiska och psykiska hälsa och välbefinnande (6, ss. 7–8).

Skapa förutsättningar för daglig lek och rörelse

Barns fysiska och psykiska hälsa förbättras om de ges möjlighet till rörelse, lek och idrott. Att stimulera barn till daglig fysisk aktivitet i skolan och på fritiden kan främja både hälsa och skolresultat, vilket vore särskilt gynnsamt för barn som lever med små socioekonomiska resurser (3, s. 82).

Främja hälsosamma levnadsvanor

Utvärdera och implementera metoder för att stödja barn och ungdomars möjligheter till hälsosamma levnadsvanor. Använd metoder som vänder sig till alla, men i synnerhet till de grupper som är särskilt utsatta (4, s. 8). Det kan till exempel innebära att förstärka föräldrastödsarbetet (5, s. 9; 4, s. 8), utveckla det förebyggande ANDTS-arbetet (Alkohol, Narkotika, Dopning, Tobak och Spel) genom att till exempel begränsa tillgängligheten, skapa fler drogfria miljöer eller utveckla ett kariespreventivt arbete i utsatta områden (5, s. 10).

E. Främja en likvärdig elevhälsovård

Elevhälsan har stora potentiella möjligheter att förebygga och åtgärda hälsoproblem som är starkt kopplade till elevernas levnadsvillkor och deras familjers sociala position (3, s. 123).

Stärk elevhälsans arbete med sociala bestämningsfaktorer

Utveckla grundutbildning och fortbildning av personal inom elevhälsan avseende sociala bestämningsfaktorer, genusaspekter och interkulturell kompetens i samarbete med region och universitet (3, s. 126).

Gemensam styrning av elevhälsan

Etablera en gemensam styrning och ledning av elevhälsan som ansvarar för att förse kommunala skolor med kompetent personal (3, s. 126). Verka här även för aktiv samverkan med friskolor.

Lagstiftning och olika regelverk om kommunala skolor respektive fristående skolor kan påverka möjligheterna att genomföra förslagen i olika verksamheter.

En gemensam styr- och ledning av elevhälsan kan till exempel arbeta med följande uppgifter:

– Fortbildning

Garanterar relevant medicinsk och social fortbildning av all personal oavsett skolform (3, s. 126).

– Samverkan

Utveckla samverkan mellan medicinsk och övrig elevhälsovård, socialtjänst och andra aktörer, i synnerhet för elever med behov av särskilt stöd (3, s. 126). Förebygg psykisk ohälsa via samverkan och kunskaps utbyte mellan aktörer i första linjen: barn-, ungdoms- och elevhälsan, primärvården och socialtjänsten (5, s. 10).

– Uppföljning

Se till att det utförs en systematisk uppföljning av elevernas hälsa, och utveckla ett samarbete med universitet och högskola för att över tid kunna följa hälsoindikatorer, såväl medicinska som sociala, för att kunna genomföra insatser (3, s. 126).

Personalförstärkning inom elevhälsan

Satsa på utbyggnad och personalförstärkning av såväl medicinskt, psykologiskt, specialpedagogiskt och socialt utbildad personal inom elevhälsan (3, s. 93; 5, s. 10).

F. Organisera och planera för elever deltagande och inflytande i skola och samhälle

Aktivt deltagande och inflytande har positiva effekter på barn och ungas hälsa (10). Därför är det viktigt att organisera och planera för elevers deltagande och inflytande i skola och samhälle (5, s. 6).

Stärk barns och ungas inflytande

Stärk barns och ungas inflytande över vardagen i förskola, fritidshem och skola, utifrån de förutsättningar som råder på varje skolnivå, genom att aktivt inkludera dem i det systematiska kvalitetsarbetet. Det kan ske genom formella arenor, till exempel klassråd och elevråd, rådgivande organ, samt genom informella arenor (3, s. 82).

Utveckla arbetet med att säkerställa barnrättsperspektivet i kommunen

Tillsätt en barnombudsman med särskilt uppdrag att fokusera på barns och ungas möjligheter till delaktighet och inflytande, gör barnkonsekvensanalyser av kommunala beslut och arbeta aktivt mot diskriminering av barn och unga (3, s. 137). Se även förslag 14

Satsningar på demokrati och tolerans inom skolan

Skolan bör även arbeta med satsningar på demokrati och tolerans, för att skapa ett positivt socialt klimat (5, s. 9).

G. Arbeta aktivt för att främja en blandad elevsammansättning i kommunens skolor

På många skolor speglar elevsammansättningen en uppdelning av elever utifrån socioekonomiska, etniska, könsmässiga och prestationsmässiga kategorier (3, ss. 95–96). Forskning har visat att en skolas elevsammansättning har betydelse för den enskilda eleven. Skolan bör därför sträva efter en blandad elevsammansättning vad gäller socioekonomisk bakgrund (3, s. 95).

Förebygg stigmatisering av skolor med hjälp av information

Sprid information om skolornas verksamhet och utveckling på nya sätt och förebygg därmed stigmatisering av skolor. Detta kan till exempel göras genom återkommande utbildningskvällar på olika skolor där politiker, tjänstemän, rektorer, lärare, media, föräldrar och elever bjuds in för att diskutera aktuella frågor om kommunens utbildningsinstitutioner (3, s. 96).

Attraktiva utbildningsprofiler

Inrätta, finansiera och förlägg attraktiva utbildningsprofiler till skolor i kommunens mest utsatta områden för att locka elever från hela kommunen (3, s. 96).

H. Vidta åtgärder som främjar barns lärande

Barns lärande och utveckling kan främjas på många olika sätt och i olika sammanhang. Här följer några exempel på sådana insatser.

Utveckla fritidshemmens pedagogiska verksamhet

Till exempel genom att öka andelen högskoleutbildad personal (3, s. 91), minska barngruppernas storlek (3, s. 91) och inrätta minst en centralt placerad heltidstjänst med ansvar för fritidshem (3, s. 91).

Läxhjälp för alla barn

Erbjud alla barn läxhjälp och en plats att läsa läxor (5, s. 10).

Främja barns rörelse och därmed barns kognitiva utveckling

Till exempel genom att förstärka skolämnet Idrott och hälsa (3, s. 82) och se till att utomhusmiljön stimulerar barn till lek och rörelse i skolan (5, s. 8).

Stimulera bibliotekens roll att ge alla tillgång till det skrivna ordet och digital kompetens (5, s. 10).

Stimulera föräldrar att läsa högt för sina barn (5, s. 10).

Måltider i förskola och skola

Se till att förskola och skola tillhandahåller frukost vid särskilda behov, lunch och mellanmål samt rum där man kan äta i lugn och ro (5, s. 8).

I. Erbjud alla barn tillgängliga kultur- och fritidsengagemang

Det viktigaste för barns och ungas hälsa är att vistas i en miljö som stödjer deras utveckling. Det gäller även på fritiden (3, s. 34).

Stärk idéburna organisationers möjligheter att erbjuda aktiv fritid för alla barn

Öka de idéburna organisationernas möjligheter att erbjuda aktiv fritid för alla barn oavsett socioekonomiska förhållanden, kön, funktionsnedsättning, ålder, kulturella eller geografiska skillnader (4, s. 8), till exempel genom att utveckla överenskommelser mellan civilsamhället och den offentliga sektorn (5, s. 6).

Skapa tillgängliga kultur- och fritidsaktiviteter för alla barn

Skapa förutsättningar för aktiviteter inom kultur- och fritidsområdet som är tillgängliga oavsett familjens ekonomiska förutsättningar (5, s. 8). Skapa möjligheter till fritidsaktiviteter även för de som inte idrottar (5, s. 8).

Lättåtkomliga lokaler för fritidsaktiviteter

Satsa på funktionella lokaler för kultur och föreningsliv, särskilt i utsatta områden, till exempel genom att öka tillgången till idrottshallar med bokningsfria tider (5, s. 8) som ger ökad möjlighet till spontanidrott och lek.

Referenser till Bilaga 1

1. Rapport 2014: Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg. Göteborgs stad, 2014.
2. Gör jämlikt - gör skillnad: samling för social hållbarhet minskar skillnader i hälsa. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting, 2013
3. Kommission för ett socialt hållbart Malmö (2013). Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa. Malmö: Malmö Stad.
4. Samling för social hållbarhet – handlingsprogram för jämlik hälsa i hela Västra Götaland. Göteborg: Västra Götalandsregionen, 2010.
5. Östgötakommissionen för folkhälsa - underlag till rekommendationerna. Östgötakommissionen för folkhälsa, 2014.
6. UCL Institute of Health Equity (2011). Fair Society, Healthy Lives – Marmot-rapporten: Indikatorer för att bedöma resultatförbättringar avseende genomförandet av rekommendationerna i rapporten. Malmö stad och Sveriges kommuner och landsting.
7. På dagordningen: reportage om lokala insatser mot barnfattigdom. Rädda barnen, 2013.
8. Glover, T. D. Social Capital in the Lived Experiences of Community Gardeners. Leisure Sciences, 2004, 26, 143-62.
9. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Stockholm: Skolverket, 2011
10. Barn och unga 2013 - utveckling av faktorer som påverkar hälsan och genomförda åtgärder. Östersund: Statens folkhälsoinstitut, 2013.

